Bombay Sanskrit Series.

No. X

THE DASAKUMÂRACHARITA.

Part I.

Bombay Sanskrit Series.

No. X.

THE DAŚAKUMÂRACHARITA:

Part I.

॥ दशकुमारचरितं सटीकम् ॥

THE DAŚAKUMÂRACHARITA

OF

DAṆDIN

EDITED

WITH CRITICAL AND EXPLANATORY NOTES

BY

GEORG BÜHLER, PH. D., & M. A.

Part I.

(*Registered under Act XXV of* 1867)

मुम्बई:
PRINTED AT THE INDU PRAKASH PRESS

1873

Price Rs 1—8—0

This book is inscribed

TO

PROFESSOR THEODOR BENFEY

OF

GÖTTINGEN.

CRITICAL PREFACE.

(Temporary)

The subjoined edition of the Pûrvapîṭhikâ has for its basis, a Ms. marked N., which is about 100 years old and comes from Nasik in the Dekhan. A careful collation of Wilson's B. Ms., called in the notes B^w., and of a fragment of his A. Ms., designated A^w., has been made. B^w. has been written by a Marâṭha scribe and is probably 250 years old. It is preserved in the Library of the India Office and numbered 107.

A^w., which consists of 6 leaves, (fols. 27, 30-34), is a modern transcript, made probably for Professor Wilson's use. The six leaves were found in a copy of Wilson's printed edition of the Das'akumâra, belonging to the India Office Library.

The sources from which the text of the Das'akumâracharita has been taken, are;

A. Mss.

1. S., a Ms. of the 16th century lent by Bhâu S'âstrî of Sâtârâ in the Dekhan.

2. G., a Ms. about 250 years old, bought in Surat for the Government of Bombay.

3. A^r., an incomplete Ms. about 150 years old, lent by a S'âstrî of Ankleshwar near Broach.

॥ अथ दशकुमारचरिते पूर्वपीठिका ॥

श्रीगणेशाय नमः ॥

ब्रह्माण्डच्छत्रदण्डः शतधृतिभवनाम्भोरुहो नालदण्डः
क्षोणीनौकूपदण्डः क्षरदमरसरित्पट्टिकाकेतुदण्डः ।
ज्योतिश्चक्राक्षदण्डस्त्रिभुवनविजयस्तम्भदण्डोऽङ्घ्रिदण्डः
श्रेयस्त्रैविक्रमस्ते वितरतु विबुधद्वेषिणां कालदण्डः ॥

अस्ति समस्तनगरीनिकषायमाणा, शश्वदगण्यपण्यविस्तारितमणिगणादिवस्तुजातव्याख्यातरत्नाकरमाहात्म्या मगधदेशशेखरीभूता पुष्पपुरी नाम नगरी । तत्र वीरभटपटलोत्तरङ्गतुरङ्गकुञ्जरमकरभीषणसकलरिपुगणकटकजलनिधिमथनमन्दरायमाणसमुद्दण्डभुजदण्डः पुरन्दरपुराङ्गणवनविहरणपरायणगीर्वाणतरुणगणिकागणजेगीयमानयातिमानया शरदिन्दुकुन्दघनसारनीहारहारमृणालमरालसुरगजनीरक्षीरगिरिशाट्टहासकैलासकाशनीकाशमूर्त्या रचितदिगन्तरालपूर्त्या कीर्त्याभितः सुरभितः, स्वर्लोकशिखरोरुरुचिररत्नरत्नाकरवेलामेखलायितधरणीरमणीसौभाग्यभोगभाग्यवाननवरतयागदक्षिणारक्षि-

1 1 श्रीश रदे N.—1 7 नाम° om N.—1 12 परिचितदिग° N.—1 13 मेखलायित° N.—

तशिष्टविशिष्टविद्यासंभारभासुरभूसुरनिकरो विरचितारातिसंतापेन प्रतापेन सतततुलितवियन्मध्यहंसो राजहंसो नाम घनदर्पकन्दर्पसौन्दर्यसोदर्यहृद्यानिरवद्यरूपो भूपो बभूव। तस्य वसुमती नाम वसुमतीव लीलावतीकुलशेखरमणी रमणी बभूव। रोषणेक्षणेन निटिलेक्षणेन भस्मीकृतचेतने मकरकेतने तदा भयेनानवद्या वनितेति मत्वा तस्या रोलम्बावली केशजालं, प्रेमाकरो रजनीकरो विजितारविन्दं वदनं, जयध्वजायमानो मीनो जायायुताक्षियुगलं, सकलसैनिकाङ्गवीरो मलयसमीरो निश्वासः, पथिकहृद्दलनकरवालः प्रवालश्चाधरबिम्बं, जयशङ्खो बन्धुरा लावण्यधरा कन्धरा, पूर्णकुम्भौ चक्रवाकानुकारौ पयोधरौ, ज्यायमाने मार्दवासमाने बिसलते च बाहू, ईषत्फुल्ललीलावतंसकह्लारकोरको गङ्गावर्तसनाभिर्नाभिर्दूरीकृतयोगिमनोरथो जैत्ररथोतिघनं जघनं, जयस्तम्भभूते सौन्दर्यभूते विघ्नितयतिजनारम्भे रम्भे चोरुयुगमातपत्रसहस्रपत्त्रं पादद्वयमस्त्रभूतानि प्रसूनानि तानीतराण्यङ्गानि च समभूवन्निव। विजितामरपुरे पुष्पपुरे निवसता सानन्तभोगलालिता वसुमती वसुमतीव मगधराजेन यथासुखमन्वभावि। तस्य राज्ञः परमविधेया धर्मपालपद्मोद्भवसितवर्मनामधेया धीरधिषणावधीरितविबुधाचार्यविचार्यकार्यसाहित्याः कुलामात्यास्त्रयोभूवन्। तेषां सितवर्मणः सुमतिसत्यवर्माणौ धर्मपालस्य सुमन्त्रसुमित्रकामपालाः पद्मोद्भवस्य सुश्रुतरत्नोद्भवाविति तनयाः समभूवन्। तेषु धर्मशीलः सत्यवर्मा संसारासारतां बुद्ध्वा तीर्थयात्राभिलाषी देशान्तरमगमत्। विटनटवारनारीपरायणो दुर्विनीतः कामपालो जनकाग्रजन्मनोः शासनमतिक्रम्य भुवं बभ्राम। रत्नोद्भवोपि वाणिज्यनिपुणतया पारावारतरणमकरोत्। इतरे मन्त्रिसूनवः पुरंदरपुरातिथिषु पितृषु यथापूर्वमन्वतिष्ठन्। ततः

2 3 सुमती लीला° Mss —

कदाचिन्नानाविधमहदायुधनैपुण्यरचितागण्यजन्यराजन्यमौलिपालिनिहितनिशितसायको मगधनायको मालवेश्वरं प्रत्यग्रसंग्रामघस्मरं समुत्कटमानसारं मानसारं प्रति सहेलं न्यक्कृतजलधिनिर्घोषाहंकारेण भेरीभांकारेण हठिकाकर्णनाक्रान्तभयचण्डिमानं दिग्दन्तावलवलयं विघूर्णयन्निजभरनमन्मेदिनीभरणायस्तभुजगराजमस्तकबलेन चतुरङ्गबलेन संयुतः संग्रामाभिलाषेण रोषेण महताविष्टो निर्ययौ। मालवनाथोऽप्यनेकानेकपयूथसनाथो विग्रहः सविग्रह इव साग्रहोऽभिमुखीभूय भूयो निर्जगाम। तयोरथ रथतुरगखुरक्षुण्णक्षोणीसमुद्भूते करिघटाकटस्रवन्मदधाराधौतमूले नवयवल्लभवरणागतदिव्यकन्याजनजवनिकापटमण्डप इव वियत्तलव्याकुले धूलीपटले दिविषदध्वनिधिक्कृतान्यध्वनिपटहध्वानबधिरिताशेषदिगन्तराले शस्त्राशस्त्रि हस्ताहस्ति परस्पराभिहतसैन्यं जन्यमजनि। तत्र मगधराजः प्रक्षीणसकलसैन्यमण्डलं मालवराजं जीवग्राहमभिगृह्य कृपालुतया पुनरपि स्वराज्ये प्रतिष्ठापयामास। ततः स रत्नाकरमेखलामनन्यशासनां शासदनपत्यतया नारायणं सकललोकैककारणं निरन्तरमर्चयामास। अथ कदाचित्तदग्रमहिषी देवी देवेन कल्पवल्लीफलमाप्नुहीति प्रभातसमये सुस्वप्नमवलोकितवती। सा तदा दयितमनोरथपुष्पभूतं गर्भमाधत्त। राजा संपन्नकुलावतंसैः सुहृन्नृपमण्डलं समाहूय निजसंपन्मनोरथानुरूपं देव्याः सीमन्तोत्सवं व्यधत्त। एकदा हितैः सुहृन्मन्त्रिपुरोहितैः सभायां सिंहासनासीनो गुणैरहीनो ललाटतटन्यस्ताञ्जलिना द्वारपालेन व्यज्ञापि। देव देवसदर्शनलालसमानसः कोऽपि देवेन विरच्यार्चनार्हो यतिर्द्वारदेश-

3. 9. करिघटाकट N.—3 10 °मण्डप इव B*.—3. 15 °लोककारणम् B*.—शासन° Mss —3. 16 आप्नुहि B*.—

मध्यास्त इति । तदनुज्ञातेन तेन स संयमी नृपसमीपमनायि । भूपतिरयान्तं तं विलोक्य सम्यग्ज्ञाततदीयगूढचारभावो निखिलमनुचरनिकरं विसृज्य मन्त्रिजनसमेतः प्रणमितमेनं मन्दहासमभाषत । ननु तापस देशं सापदेशं भ्रमन्भवांस्तत्र तत्र भवदभिज्ञातं कथयेति । तेनाभाषि भूभ्रमणबलिना प्राञ्जलिना । देव, शिरसि देवस्याज्ञामादायैनं निर्दोषं वेषं स्वीकृत्य मालवेन्द्रनगरं प्रविश्य तत्र गूढतरं वर्तमानस्तस्य राज्ञः समस्तमुदन्तजातं विदित्वा प्रत्यागमम् । मानी मानसारः स्वसैनिकायुष्मत्तान्तराये संपराये भवतः पराजयमनुभूय वैलक्ष्यलक्ष्यहृदयो वीतदयो महाकालनिवासिनं कालीविलासिनमनश्वरं महेश्वरं समाराध्य तपःप्रभावसंतुष्टादस्माद्देवाद्वीरतातिघ्नीं भयदां गदां लब्ध्वात्मानमप्रतिभटं मन्यमानो महाभिमानो भवन्तमभियोक्तुमुद्युङ्क्ते । ततः परं देव एव प्रमाणमिति । तदालोच्य निश्चितकार्यैरमात्यै राजा विज्ञापितोऽभूत् । देव निरुपायेन देवसहायेन योद्धुमरातिरायाति तस्मादस्माकं युद्धं साम्प्रतमसाम्प्रतं सहसा दुर्गसंश्रयः कार्य इति । तैर्बहुधा विज्ञापितोऽप्यखर्वेण गर्वेण विराजमानो राजा तद्वाक्यमकार्यमित्यनादृत्य प्रतियोद्धुमना बभूव । शितिकण्ठदत्तशक्तिसारो मानसारो योद्धुमनसामग्रीभूय सामग्रीसमेतो मगधदेशं प्रविवेश । तदा तदाकर्ण्य मन्त्रिणो ममहेन्द्रं मगधेन्द्रं कथंचिदनुनीय रिपुभिरसाध्ये विन्ध्याटवीमध्येऽवरोधान्मूलबलरक्षितान्निवेशयामासुः । राजहंसस्तु प्रशस्तवीतदैन्यसैन्यसमेतस्तीव्रगत्या निर्गत्याधिकरुषं द्विषं रुरोध । परस्परबद्धवैरयोरेतयोः शूरयोस्तदालोकनकुतूहलागतगगनचराश्चर्यकारणे रणे वर्तमाने

4 1. म before संयमी om N.—4 8 प्रत्यागमम् B*.—1 .14. असम्प्रतं N.—

जयाकाङ्क्षी मालवदेशरक्षी विविधायुधस्थैर्यचर्याञ्चितसमरतुलितामरेश्वरस्य मगधेश्वरस्य तस्योपरि पुरारातिदत्तां गदां प्राहिणोत् । निशितशरानकरशकलीकृतापि सा पशुपतिशासनस्याबन्ध्यतया सूतं निहत्य रथस्थं राजानं मूर्छितमकार्षीत् । ततो वीतप्रग्रहा अक्षतविग्रहा वाहा रथमादाय दैवगत्यान्तःपुरशरण्यं महारण्यं प्राविशन् । मालवनाथो जयलक्ष्मीसनाथो मगधराज्यं प्राज्यं समाक्रम्य पुष्पपुरमध्यतिष्ठत् । तत्र हेतितततिहतिश्रान्ता अमात्या दैवगत्यानुत्क्रान्तजीविता निशान्तवातलब्धसंज्ञाः कथंचिदाश्वस्य राजानं समन्तादन्वीक्ष्यानवलोकितवन्तो दैन्यवन्तो देवीमवापुः । वसुमती तु निखिलसैन्यक्षतिं राज्ञोऽदृश्यत्वं चाकर्ण्योद्विग्ना शोकसागरमग्ना रमणानुगमने मतिं व्यधत्त । कल्याणि भूरमणमरणमनिश्चितं किं च दैवज्ञकथितो मथितोद्धतारातिः सार्वभौमोऽभिरामो भविता सुकुमारकुमारस्त्वदुदरे वसति तस्मादद्य तव मरणमनुचितमिति भूषितभाषितैरमात्यपुरोहितैरनुनीयमानया तया क्षणं क्षणहीनया तूष्णीमस्थायि । अथार्धरात्रे निद्रानिलीढनेत्रे परिजने विजने शोकपारावारमपारमुत्तर्तुमशक्नुवती सेनानिवेशदेशं निःशब्दलेशं शनैरतिक्रम्य यस्मिन्रथस्य संसक्ततया तदानयनपलायनश्रान्ता गन्तुमक्षमा क्षमापतिरथ्या पथ्याकुला पूर्वमातस्थुस्तस्य निकटवटतरोः शाखायां मृतिरेखायामिव क्वचिदुत्तरीयार्धेन बन्धनं मृतिसाधनं विरच्य मर्तुकामा बाष्पाधरीविरसीकृतकलकण्ठस्वरा साश्रुकण्ठा व्यलपत् । लावण्योपमितपुष्पसायक भूनायक भवानेव भाविन्यपि जन्मनि वल्लभो भवेरिति । तदाकर्ण्य नीहारकरकिरणनिकरसम्पर्कलब्धावबोधो मागधोऽगाधरुधिरविक्षरणनष्टचेष्टो देवीवाक्यमेव निश्चिन्वानस्तन्वान

5 8 आश्वास Mss —5 14 अनुनयमाना N —

प्रियवचनानि शनैस्तामाह्वयत् । सा ससंभ्रममागत्यामन्दहृदयानन्दसंफुल्लवदनारविन्दा तमुपायिताभ्यामिवानिमिषिताभ्यां लोचनाभ्यां संप्राप्य विकस्वरेण स्वरेण पुरोहितामात्यजनमुच्चैराहूय तेभ्यस्तमदर्शयत् । राजा निटिलतटचुम्बितनिजचरणाम्बुजैः प्रशंसितदैवमाहात्म्यैरमात्यैरभाणि । देव रथ्यचयसारथ्यपगमे रथ्यो रयसादरण्यमनयदिति । तत्र निहतसैनिकग्रामे संग्रामे मालवपतिनाराधितपुरारातिना प्रहितया गदया दयाहीनेन ताडितो मूर्छामागत्यात्र निशान्तपवनेन बोधितोऽभवमिति महीपतिरकथयत् । ततो विरचितमहेन मन्त्रिनिवहेन विरचितदैवानुकूल्येन कालेन शिबिरमानीयापनीताशेषशल्यो विकसितनेत्राननारविन्दो राजा सहसा विरोपितव्रणोऽकारि । विरोधिदैवधिक्कृतपुरुषकारो दैन्यव्याप्ताकारो मगधाधिपतिरधिकाधिरमात्यसमत्या मृदुभाषितया तया बहुमत्या मत्या च कथितया समबोधि । देव सकलस्य भूपालकुलस्य मध्ये तेजोवरिष्ठो गरिष्ठो भवानद्य वनमध्ये निवसतीति । जलबुद्बुदसमाना विराजमाना संपत्तडिल्लतेव सहसैवोदेति नश्यति च । तन्निखिलं दैवायत्तमेवावधार्य कार्यम् । किं च पुरा हरिश्चन्द्ररामचन्द्रमुख्या असंख्या महीन्द्रा ऐश्वर्योपमितमहेन्द्रा दैवतन्त्रं दुःखयन्त्रं सम्यगनुभूय पश्चादनेककालं निजराज्यमकुर्वन् । तद्वदेव भवान्भविष्यति । कंचन कालं विरचितदैवसमाधिर्गताधिस्तिष्ठतु तावदिति । ततः सकलसैन्यसमन्वितो राजहंसस्तपोविभ्राजमानं वामदेवनामानं तपोधनं निजाभिलाषावाप्तिसाधनं जगाम । तं प्रणम्य तेन कृतातिथ्यस्तस्मै कथितकथ्यस्तदाश्रमे दूरीकृतश्रमे कंचन कालमुषितो निजराज्याभिलाषी मितभाषी सोमकुलावतंसो राजहंसो मुनिमभा

लोचनाभ्याम् om. °N — 6 3 संप्राप्य or संप्राप्य λ — 6 18 निज-राज्यं λ —

षत । भगवन् मानसार प्रबलेन दैवबलेन मा निर्जित्य मद्भोग्य राज्यमनुभवति । तदहमप्युग्र तपो विरच्य तमरातिमुन्मूलयिष्यामि लोकशरण्येन भवत्कारुण्येनेति नियमवन्त भवन्त प्राप्तोऽस्मीति । ततस्त्रिकालज्ञस्तपोधनो राजानमवोचत् । सखे शरीरकार्श्यकारिणा तपसालम् । वसुमतीगर्भस्थः सकलरिपुकुलमर्दनो राजनन्दनो नून सभविष्यति । कचन काल तूष्णीमास्स्वेति । गगणचारिण्यापि वाण्या सत्यमेतदिति तदैवावाचि । ततः सपूर्णगर्भदिवसा वसुमती सुमुहूर्ते सकललक्षणलक्षित सुतमसूत । ब्रह्मवर्चसेन तुलितवेधस पुरोधस पुरस्कृत्य कृतविविधमहीपतिः कुमार सुकुमार जातसस्कारेण बालालकारेण च विराजमान राजवाहननामान व्यधत्त । तस्मिन्नेव काले सुमतिसुमन्त्रसुमित्रसुश्रुताना मन्त्रिणा प्रमतिमित्रगुप्तमन्त्रगुप्तविश्रुताख्या महदभिख्या सूनवो नवोद्यदिन्दुरुचश्चिरायुष समजायन्त । राजवाहनो मन्त्रिपुत्रैरात्ममित्रैः सह बालकेलीरनुभवन्नवर्धत ।

अथ कदाचिदेकेन तापसेन रसेन राजलक्षणविराजित कचिन्नयनानन्दकर सुकुमार कुमार राज्ञे समर्प्यावाचि । भूवल्लभ कुशसमिदानयनाय वन गतेन मया काचिदशरण्या व्यक्तकार्पण्यादश्रु मुञ्चन्ती वनिता विलोकिता । निर्जने वने किंनिमित्त रुद्यते त्वयेति, पृष्टा सा कररुहैरश्रु प्रमृज्य सगद्गद मामवोचत् । मुने लावण्यजितपुष्पसायके मिथिलानायके कीर्तिव्यापृतसुधर्मणि निजसुहृदो मगधराजस्य सीमन्तिनीसीमन्तमहोत्सवाय पुत्रदारसमन्विते पुष्पपुरमुपेत्य कचन कालमधिवसति समाराधितगिरीशो मालवाधीशो मगधराज योद्धुमभ्यगात् । तत्र प्रख्यातयोरेतयोरसख्ये सख्ये वर्त

7 6 गगना A instead of वाण्या° —भगवान् Mss here as well as 7 15—7 22 सप्त om A —

माने सुहृत्साहाय्यकं कुर्वाणो निजबलेऽसति विधेये विदेहेश्वरो जयवता रिपुणाभिगृह्य कारुण्येन पुण्येन विसृष्टो हतावशेषेण शून्येन सैन्येन सह स्वपुरगमनमकरोत् । ततो वनमार्गेण दुर्गेण गच्छन्नधिकबलेन शबरबलेन रभसादभिहन्यमानो मूलबलाभिरक्षितावरोधः स महानिरोधं पलायिष्ट । तदीयार्भकयोर्धमयोर्धात्रीभावेन परिक्लिपिताहं मद्दुहितापि तीव्रगतिं भूपतिमनुगन्तुमक्षमे अभूव । तत्र विवृतवदनः कोऽपि रूपी कोप इव व्याघ्रो मामाघ्रातुमागतवान् । भीताहमुदग्रपाणिः स्खलन्ती पर्यपतम् । मदीयपाणिभ्रष्टो बालकः कस्यापि कपिलाशवस्य क्रोडमभ्यलीयत । तच्छवाकर्षिणोमर्षिणो व्याघ्रस्य प्राणान्बाणो बाणासनयन्त्रमुक्तोऽपाहरत् । विलोलालको बालोऽपि शबरैरादाय कुत्रचिदुपानीयत । कुमारमपरमुद्वहन्ती मद्दुहिता कुत्र गता न जाने । साहं मोहं गता केनापि कृपालुना वृष्णिपालेन स्वकुटीरमावेश्य विरोपितव्रणाभवम् । ततः स्वस्थीभूय भूयः क्ष्माभर्तुरन्तिकमुपातिष्ठासुरसहायतया दुहितुरनभिज्ञाततया च व्याकुलीभवामीत्यभिदधानेकाकिन्यपि स्वामिनं गमिष्यामीति सा तदैव निरगात् । अहमपि भवन्मित्रस्य विदेहनाथस्य विपन्निमित्तं विषादमनुभवंस्तदन्वयाङ्कुरं कुमारमन्विष्यंस्तदेकं चण्डिकामन्दिरं सुन्दरं प्रागाम् । तत्र सततमेवंविधविजयसिद्धये कुमारं देवतोपहारं करिष्यन्तः किराता महीरुहशाखावलम्बितमेनमसिलतया वा सैकततले खननिक्षिप्तचरणं लक्ष्यीकृत्य शितशरनिकरेण वानेकचरणैः पलायमानं कुक्कुरबालकैर्वा दंशयित्वा संहनिष्याम इति भाषमाणा मया समभ्यभाष्यन्त । ननु किरातास्तमोघोरप्रचारे कान्तारे स्खलितपथः स्थविरभूसुरोऽहं, मम पुत्रकः क्वचिच्छायायां निक्षिप्य मार्गान्वेषणाय किंचिदन्तरमग

8 18 विजय° om N—8 21 दंशयित्वा N—

स्थम्। स कुत्र गतः केन वा गृहीतः परीक्ष्यापि न वीक्ष्यते। तन्मुखालोकनेन विनानेकान्यहान्यतीतानि किं करोमि क्व यामि भवद्भिर्न किमदर्शीति। द्विजोत्तम कश्चिदत्र तिष्ठति किमेष तव नन्दनः सत्यमेव तदेनं गृहाणेत्युक्त्वा दैवानुकूल्येन मह्यं तं व्यतरत्। तेभ्यो दत्ताशीरहं बालकमङ्गीकृत्य शिशिरोदकादिनोपचारेणाश्वास्य निःशङ्कं भवदङ्कमानीतवानस्मि। एनमायुष्मन्तं पितृरूपो भवानभिरक्षतादिति। राजा सुहृदापन्निमित्तं शोकं तन्नन्दनविलोकनसुखेन किंचिदधरीकृत्य तमुपहारवर्मनाम्नाहूय राजवाहनमिव पुपोष। जनपतिरेकस्मिन्दिवसे तीर्थस्नानाय पक्कणनिकटमार्गेण गच्छन्नबलया कयाचिदुपलालितमनुपमशरीरं कुमारं कंचिदवलोक्य कुतूहलाकुलस्तामपृच्छत्। भामिनि रुचिरमूर्तिः सराजगुणसंपूर्तिरसावर्भको भवदन्वयसंभवो न भवति। कस्य नयनानन्दो निमित्तेन केन भवदधीनो जातः कथ्यतां याथातथ्येन त्वयेति। प्रणतया शबर्या सलीलमलापि। राजन्नात्मपल्लीसमीपे पदव्यां वर्तमानस्य मिथिलेश्वरस्य सर्वस्वमपहरति शबरसैन्ये मद्दयितेनापहृत्य कुमार एष मह्यमर्पितो व्यवर्धत। तदवधार्य कार्यज्ञो राजा मुनिकथितं द्वितीयं राजकुमारमेवं निश्चित्य सामदानाभ्यां तामनुनीयापहारवर्मेत्याख्याय देव्यै वर्धयेति समर्पितवान्।

कदाचिद्वामदेवशिष्यः सोमशर्मनामा कंचिदेकं बालकं राज्ञः पुरो निक्षिप्याभाषत। देव रामतीर्थे स्नात्वा प्रत्यागच्छता मया काननावनौ वनितामेकां कामपि धार्यमाणमेनमुज्ज्वलाकारं कुमारं विलोक्य सादरमभाणि। स्थविरे का त्वमेतस्मिन्नटवीमध्ये बालकमुद्वहन्ती किमर्थमायासेन भ्रमसीति। वृद्धयाप्यभाषि। मुनिवर कालयवननाम्नि द्वीपे कालगुप्तो नाम धनाढ्यो वैश्यवरः कश्चिदस्ति। तन्न-

न्दिनीं नयनानन्दकारिणीं सुवृत्तां नामैतस्माद्वीपादागतो मगधनाथमन्त्रिसंभवो रत्नोद्भवो नाम रमणीयगुणालयो भ्रान्तभूवलयो मनोहारी व्यवहार्युपयम्य सुवस्तुसंपदा श्वशुरेण समानितोभूत् । कालक्रमेण नताङ्गी गर्भिणी जाता । ततः सोदरविलोकनकुतूहलेन रत्नोद्भवः कथंचिच्छ्वशुरमनुनीय चपललोचनया सह प्रवहणमारुह्य पुष्पपुरमभिप्रतस्थे । कल्लोलमालिकाभिहतः पोतः समुद्राम्भस्यमज्जत् । गर्भभरालसां तां ललनां धात्रीभावेन कल्पिताहं कराभ्यामुद्वहन्ती फलकमेकमधिरुह्य दैवगत्या तीरभूमिमगमम् । सुहृज्जनवृतो रत्नोद्भवस्तत्र निमग्नो वा केनाप्युपायेन तीरमगमद्वा न जानामि । क्लेशस्य परां काष्ठामधिगता सुवृत्तास्मिन्नटवीमध्ये सुतमसूत । प्रसववेदनया विचेतना सा प्रच्छायशीतले तरुतले निवसति । विजने वने स्थातुमशक्यतया जनपदगामिनं मार्गमन्वेष्टुमद्युक्तया मया विवशायास्तस्याः समीपे बालकं निक्षिप्य गन्तुमनुचितमिति कुमारोप्यनायीति । एतस्मिन्नेव क्षणे वन्यो वारणः कश्चिददृश्यत । तं विलोक्य भीता सा बालकं निपात्य प्राद्रवत् । अहं समीपलतागुल्मे प्रविश्य परीक्षमाणोतिष्ठम् । निपतितं बालकं पल्लवकवलमिवाददति गजपतौ कण्ठीरवो भीमरवो महाग्रहेण न्यपतत् । भयाकुलेन दन्तावलेन झटिति वियति पात्यमानो बालको न्यपतत् । चिरायुष्यतयासन्नोन्नततरुशाखासमासीनेन वानरेण केनचित्पक्वफलमनीषया परिगृह्य फलेतरतया विततस्कन्धमूले निक्षिप्तोभूत् । सोपि मर्कटः क्वचिदगात् । बालकेन सत्त्वसंपन्नतया सकलक्लेशसहेनाभावि । केसरिणा करिणं निहत्य कुत्रचिदगामि । लतागृहान्निर्गतोहमपि तेजःपुञ्जं बालकं शनैरवनिरुहादवतार्य वनान्तरे वनितामन्विष्या-

10. 5. रत्नोव N.—10. 9. केनोपायेन Mss.—10. 13. एकं वल्कम् N.—
10. 19. °फलभुक्त्या N.—

विलोक्यैनमानीय गुरवे निवेद्य तन्निदेशेन भवन्निकटमानीतवानस्मीति। सर्वेषां सुहृदामेकदैवानुकूलदैवाभावेन महदाश्चर्यं बिभ्राणो राजा रत्नोद्भवः कथमभवदिति चिन्तयस्तन्नन्दन पुष्पोद्भवनामधेयं विधाय तदुदन्तं व्याख्याय सुश्रुताय विषादसंतोषावनुभवस्तदनुजतनय समर्पितवान्।

अन्येद्युः कंचन बालकमुरसि दधती वसुमती वल्लभमभिगता तेन कुत्रत्योयमिति पृष्टा समभाषत। राजन् अतीतायां रात्रौ काचन दिव्यवनिता मत्पुरतः कुमारकमेकं संस्थाप्य निद्रामुद्रितां मां विबोध्य विनीताब्रवीत्। देवि त्वन्मन्त्रिणो धर्मपालनन्दनस्य कामपालस्य वल्लभा यक्षकान्ताहं तारावली नाम नन्दिनी मणिभद्रस्य यक्षेश्वरानुमत्या मदात्मजमेतं भवत्तनुजस्याम्भोनिधिवलयवेष्टितक्षोणीमण्डलेश्वरस्य भाविनो विशुद्धयशोनिधे राजवाहनस्य परिचर्याकरणायानीतवत्यस्मि। त्वमेनं मनोजसनिभं वर्धयेति। विस्मयविकसितनयनया मया सविनयं सत्कृता स्वक्षी यक्षी साप्यदृश्यतामयासीदिति। कामपालस्य यक्षकन्यासंगमे विस्मयमानमानसो राजहंसो रञ्जितमित्र सुमित्रमाहूय तदीयभ्रातृपुत्रमर्थपालं विधाय तस्मै सर्वं वार्त्तादिकं व्याख्यायादात्।

ततः परस्मिन्दिवसे वामदेवान्तेवासी तदाश्रमवासी समाराधितदेवकीर्तिं कुमारमेकमवगमय्य नरपतिमवादीत्। देव तीर्थयात्राप्रसङ्गेन कावेरीतीरमागतोहं विलोलालकं बालकं निजोत्सङ्गतले निधाय रुदतीं स्थविरामेकां विलोक्यावोचम्। स्थविरे का त्वम् अयमर्भकः कस्य नयनानन्दकरः कान्तारं किमर्थमागता शोककारणं किमिति। सा करयुगेन बाष्पजलमुन्मृज्य निजशोकशङ्कु-

11. 6. भनुगता N.—11. 23. वाष्प° om. N उन्मृज्य Mss —

त्राणक्षममेनं मामवलोक्य शोकहेतुमवोचत् । द्विजात्मज राजहंसमन्त्रिणः सितवर्मणः कनीयानात्मजः सत्यवर्मा तीर्थयात्राभिलाषेण देशमेनमागच्छत् । स कस्मिंश्चिदग्रहारे कालीं नामैकस्य भूसुरस्य नन्दिनीं विवाह्य तस्या अनपत्यतया गौरीं नाम तद्भगिनीं काञ्चनकान्तिं परिणीय तस्यामेकं तनयमलभत । काली सासूयमेकदा धात्र्या मया सह बालमेनमेकेन मिषेणानीय तटिन्यामेतस्यामक्षिपत् । करेणैकेन बालमुद्धृत्यापरेण प्लवमाना नदीवेगागतस्य कस्यचित्तरोः शाखामवलम्ब्य तत्र शिशुं निधाय नदीवेगेनोह्यमाना केनचित्तरुलग्नेन कालभोगिनाहमदंशि । मदवलम्बीभूतो भूरुहोयमस्मिन्देशे तीरमगमत् । गरलस्योद्दीपनतया मयि मृतायामरण्ये कश्चन शरण्यो नास्तीति मया शोच्यत इति । ततो विषमविषज्वालावलीढावयवा सा धरणीतले न्यपतत् । दयाविष्टोहं मन्त्रबलेन विषव्यथामपनेतुमक्षमः समीपकुञ्जेष्वौषधविशेषमन्विष्य प्रत्यागतो व्युत्क्रान्तजीवितां तां व्यलोकयम् । तदनु तस्याः पावकसंस्कारं विरच्य शोकाकुलचेता बालमेनमगतिमादाय सत्यवर्मवृत्तान्तश्रवणवेलायां तन्निवासाग्रहारनामधेयस्याश्रुततया तदन्वेषणमशक्यमित्यालोच्य भवदमात्यतनयस्य भवानेवाभिरक्षितेति भवन्तमेनमनयमिति तन्निशम्य सत्यवर्मस्थितेः सम्यगनिश्चिततया खिन्नमानसो नरपतिः सुमतये मन्त्रिणे सोमदत्तं नाम तदनुजतनयमर्पितवान् । सोपि सोदरमागतमिव मन्यमानो विशेषेण पुपोष ।

एवं मिलितेन कुमारमण्डलेन बालकेलीरनुभवन्नधिरूढानेकवाहनो राजवाहनोनुक्रमेण चौलोपनयनादिसंस्कारजातमलभत । ततः सकललिपिज्ञानं निखिलदेशीयभाषापाण्डित्यं षडङ्गसहितवेद-

समुदायकोविदत्व काव्यनाटकाख्यानकाख्यायिकेतिहासचित्रकथासहितपुराणगणनैपुण्य धर्मशब्दज्योतिस्तर्कमीमांसादिसमस्तशास्त्रचातुर्य कौटिल्यकामन्दकीयादिनीतिपटलकौशल वीणाद्यशेषवाद्यदाक्ष्य संगीतसाहित्यहारित्व मणिमन्त्रौषधादिमायाप्रपञ्चचुञ्चुत्व मातङ्गतुरङ्गादिवाहनारोहणपाटव विविधायुधप्रयोगचणत्व चौर्यदुरोदरादिकपटकलाप्रौढत्व च तत्तदाचार्येभ्यः सम्यग्लब्ध्वा यौवनेन विलसन्त कृत्येष्वनलस कुमारनिकर निरीक्ष्य महीवल्लभः सोऽह शत्रुजनदुर्लभ इति परमानन्दमाविन्दत ॥

इति श्रीदण्डिनः कृतौ दशकुमारचरिते कुमारोत्पत्तिर्नाम प्रथम उच्छ्वास ॥

अथैकदा वामदेवः सकलकलाकुशलेन कुसुमसायकसंशयितसौन्दर्येण कल्पितसोदर्येण साहसोपहसितकुमारेण सुकुमारेण जयध्वजातपवारणकुलिशाङ्कितकरेण कुमारनिकरेण परिवेष्टित राजानमानतशिरस समभिगम्य तेन तां कृता परिचर्यामङ्गीकृत्य निजचरणकमलयुगलगलन्मधुकरायमाणकाकपक्ष विदलितविपक्ष कुमारचय गाढमालिङ्ग्य मितसत्यवाक्येन विहिताशीरभ्यभाषत। भूवल्लभ भवदीयमनोरथफलमिव समृद्धलावण्य तारुण्य नूतनमिदं भवत्पुत्रोनुभवति ।सहचरसमेतस्य नूनमेतस्य दिग्विजयारम्भसमय एष । तदस्य सकलक्लेशसहस्य राजवाहनस्य दिग्विजयप्रयाण क्रियतामिति । कुमारा माराभिरामा रामाद्यपौरुषा रुषाभस्मीकृतारयो रयोपहसि-

13 13 निजचरणगळन्° D —

ससमीरणा रणाभियानेन यानेनाभ्युदयाशंसं राजानमकार्षुः । तस्माच्चिरपरिमितरथां विधाय समुचितां बुद्धिमुपदिश्य शुभे मुहूर्ते सपरिवारं कुमारं विजयाय विससर्ज । राजवाहनो मङ्गलसूचकं शुभशकुनं विलोकयन्देशं कंचिदतिक्रम्य विन्ध्याटवीमध्यमविशत् । तत्र हेतिहतिकिणाङ्कं कालायसकर्कशकायं यज्ञोपवीतेनानुमेयविप्रभावं व्यक्तकिरातप्रभावं लोचनपरुषं कमपि पुरुषं ददर्श । तेन विहितपूजनो राजवाहनोऽभ्यभाषत । ननु मानव जनसङ्गरहिते मृगहिते घोरप्रचारे कान्तारे विन्ध्याटवीमध्ये भवानेकाकी किमिति निवसति भवदंसोपनीतं यज्ञोपवीतं भूसुरभावं द्योतयति । हेतिहतिभिः किरातरीतिरनुमीयते कथय किमेतदिति । तेजोमयोऽयं मानुषमात्रपौरुषो नूनं न भवतीति मत्वा स पुरुषस्तद्वयस्यमुखात्तन्नामजनने विज्ञाय तस्मै निजवृत्तान्तमकथयत् । राजनन्दन केचिदस्यामटव्यां वेदादिविद्याभ्यासमपहाय निजकुलाचारं दूरीकृत्य सत्यशौचादिधर्मव्रातं परिहृत्य किल्बिषमन्विष्यन्तः पुलिन्दपुरोगमास्तदन्नमुपभुञ्जाना बहवो ब्राह्मणब्रुवा निवसन्ति । तेषु कस्यचित्पुत्रो निन्द्यपात्रचरित्रो मातङ्गो नामाहं सह किरातबलेन जनपदं प्रविश्य ग्रामेषु धनिनः स्त्रीबालसहितानानीय बन्धने निधाय तेषां सकलधनमपहरन्नुद्धृत्य वीतदयो व्यचरम् । कदाचिदेकस्मिन्कान्तारे मदीयसहचरगणेन जिघांस्यमानं भूसुरमेकमवलोक्य दयायत्तचित्तोऽब्रवम् । ननु पापा न हन्तव्यो ब्राह्मण इति । ते रोषारुणनयना मां बहुधा निरभर्त्सयन् । तेषां भाषणपारुष्यमसहिष्णुरहमवनिसुररक्षणाय चिरं प्रयुध्य तैरभिहतो गतजीवितोऽभवम् । ततः प्रेतपुरीमुपेत्य तत्र देहधारिभिः पुरुषैः परिवेष्टितं सभामध्ये रत्नखचितसिंहासनासीनं शमनं विलोक्य तस्मै

14. 19. अब्रवम् instead of अवोचम् N.—.

दण्डप्रणाममकरवम् । सोऽपि मामवेक्ष्य चित्रगुप्तं नाम निजामात्यमाहूय तमवोचत् । सचिव नैषोऽमुष्य मृत्युसमयः । निन्दितचरितोऽप्ययं महीसुरनिमित्तं गतजीवितोऽभूत् । इतः प्रभृति विगलितकल्मषस्यास्य पुण्यकर्मकरणे रुचिरुदेष्यति । पापिष्ठैरनुभूयमानमत्र यातनाविशेषं विलोक्य पुनरपि पूर्वशरीरमनेन गम्यतामिति । चित्रगुप्तोऽपि तत्रतत्र संतप्तेष्वायसस्तम्भेषु बध्यमानानत्युष्णीकृते विततशरावतैले क्षिप्यमाणांल्लगुडैर्जर्जरीकृतावयवानाशितटङ्कैः परितक्ष्यमाणानपि दर्शयित्वा पुण्यबुद्धिमुपदिश्य माममुञ्चत् । तदैव पूर्वशरीरमहं प्राप्तो महाटवीमध्ये शीतलोपचारं रचयता महीसुरेण परीक्ष्यमाणः शिलायां शयानः क्षणमतिष्ठम् । मदनु विदितोदन्तो मदीयबन्धुगणः सहसागत्य मन्दिरमानीय मामपक्रान्तव्रणमकरोत् । द्विजन्मा कृतज्ञो मह्यमक्षरशिक्षां विधाय विविधागमतन्त्रमाख्याय कल्मषक्षयकारणं सदाचारमुपदिश्य ज्ञानेक्षणगम्यमानस्य शशिखण्डशेखरस्य पूजाविधानमभिधाय पूजां मत्कृतामङ्गीकृत्य निरगात् । तदारभ्याहं किरातकृतसंसर्गं बन्धुकुलवर्गमुत्सृज्य सकललोकैकगुरुमिन्दुकलावतंसं चेतसि स्मरन्नस्मिन्कानने दूरीकृतकलङ्को वसामि । देव भवते विज्ञापनीयं रहस्यं किंचिदस्त्यागम्यतामिति । स वयस्यगणादपनीय रहसि पुनरेनमभाषत । राजन् अतीते निशान्ते गौरीपतिः स्वप्नसंनिहितो निद्रामुद्रितलोचनं विबोध्य प्रसन्नवदनकान्तिः प्रश्रयानतं मामवोचत् । मातङ्ग दण्डकारण्यान्तरालगामिन्यास्तटिन्यास्तीरभूमौ सिद्धसाध्याराध्यमानस्य स्फटिकलिङ्गस्य पश्चादद्रिपतिकन्यापदपङ्क्तिचिह्नितस्याश्मनः समीपे

15. 5. N. om. पूर्वशरीरेनेन....नतैः; evidently a mere clerical error.—15. 11. [illegible]. N.—

विधेराननमिव विलं विद्यते। तत्र निक्षिप्तं ताम्रशासनं विधातुरिव शासनं समादाय विधिं तदुपदिष्टं दिष्टविजयमिव विधाय पाताललोकाधीश्वरेण भवता भवितव्यम्। भवत्साहाय्यकरो राजकुमारोद्य श्वो वा समागमिष्यतीति। तदादेशानुगुणमेव भवदागमनमभूत्। साधनाभिलाषिणो मम तोषिणो रचय साहाय्यमिति। तथेति राजवाहनः साकं मातङ्गेन नमितोत्तमाङ्गेन विहायार्धरात्रे निद्राणं मित्रगणं वनान्तरमवाप। तदनु तदनुचराः कल्ये साकल्येन राजकुमारमनवलोकयन्तो विषण्णहृदयास्तेषु तेषु वनेषु सम्यगन्विष्यानवेक्षमाणा एतदन्वेषणमनीषया देशान्तरं चरिष्णवोतिसहिष्णवो निश्चितपुनःसंगमसंकेतस्थानाः परस्परं वियुज्य ययुः।

लोकैकवीरेण कुमारेण रक्ष्यमाणः संतुष्टान्तरङ्गो मातङ्गोपि बिलं शशिशेखरकथिताभिज्ञानपरिज्ञातं निःशङ्कं प्रविश्य गृहीतताम्रशासनो रसातलं पथा तेनैवोपेत्य तत्र कस्यचित्पत्तनस्य निकटे केलीकाननकासारस्य विगतसारसस्य समीपे नानाविधेन शासनविधानोपपादितेन हविषा होमं विरच्य प्रत्यूहपरिहारिणि सविस्मयं विलोकयति राजवाहने समिदाज्यसमुज्ज्वलिते ज्वलने पुण्यगेहं देहं मन्त्रपूर्वकमाहुतीकृत्य तडित्समानकान्तिं दिव्यां तनुमुपलभत। तदनु मणिमयमण्डनमण्डलमण्डिता सकललोकललनाकुलललामभूता कन्यका कापि विनीतानेकसखीजनानुगम्यमाना कलहंसगत्या शनैरागत्यावनिसुरोत्तमाय मणिमेकमुज्ज्वलाकारमुपायनीकृत्य तेन का त्वमिति पृष्टा सोत्कण्ठा कलकण्ठस्वनेन मन्दमन्दमुदञ्जलिरभाषत। भूसुरोत्तम अहमसुरोत्तमनन्दिनी कालिन्दी नाम। मम पि-

---

16. 1. For निक्षिप्तं N. substitutes दैवस्य बिलं and omits the second शासनम्.—16. 6. मातङ्गेन सत्वम् N.—16 13. पथा om. N.—

तास्य लोकस्य शासिता महानुभावो निजपराक्रमासहिष्णुना विष्णुना दूरीकृतामरे समरे यमनगरातिथिरकारि । तद्वियोगशोकसागरमग्ना मामवेक्ष्य कोपि कारुणिक सिद्धतापसोभापत । वाले कश्चिद्दिव्यदेहधारी मानवो नवो वल्लभस्तव भूत्वा सकलरसातल पालयिष्यतीति । तदादेश निशम्य घनोन्मुखी चातकी वर्षागमनमिव तवालोकनकाङ्क्षिणी चिरमतिष्ठम् । मन्मनोरथफलायमान भवदागमनमवगम्य मद्राज्यावलम्बभूतामात्यानुमत्या मदनानुकृतसारथ्येन मनसा भवन्तमागच्छम् । लोकस्यास्य राज्यलक्ष्मीमङ्गीकृत्य मा तत्सपत्नीं करोतु भवानिति । मातङ्गोपि राजवाहनानुमत्या ता तरुणीं परिणीय दिव्याङ्गनालाभेन हृष्टतरो रसातलराज्यमुररीकृत्य परमानन्दमाससाद ।

वञ्चयित्वा वयस्यगण समागतो राजवाहनस्तदवलोकनकौतूहलेन भुव गमिष्णु कालिन्दीदत्त क्षुत्पिपासादिक्लेशनाशन मणि साहाय्यकरणसतुष्टान्मातङ्गाल्लब्ध्वा कचनाध्वानमनुवर्तमान त विसृज्य बिलपथेन तेन निर्ययो । तत्र च मित्रगणमनवलोक्य भुव बभ्राम । भ्रमश्च विशालोपशल्ये कमप्याक्रीडमासाद्य तत्र विशश्रमिषुरान्दोलिकारूढ रमणीसहितमाप्तजनपरिवृतमुद्याने समागतमेक पुरुषमपश्यत् । सोपि परमानन्देन पल्लवितचेता विकसितवदनारविन्दो मम स्वामी सोमकुलावतसो विशुद्धयशोनिधी राजवाहन एष महाभाग्यतयाकाण्ड एवास्य पादमूल गतवानस्मि सप्रति महान्नयनोत्सवो जात इति ससभ्रममान्दोलिकाया अवतीर्य सरभसपदविन्यासविलासिहर्षोत्कर्षचरित त्रिचतुरपदा

17 5 घनश्यामुखी N —

न्युद्गतस्य चरणकमलयुगलं गलदुल्लसन्मल्लिकावलयेन मौलिना पस्पर्श। प्रमोदाश्रुपूर्णो राजा पुलकिताङ्गं तं गाढमालिङ्ग्य अये सौम्य सोमदत्त इति व्याजहार। ततः कस्यापि पुंनागभूरुहस्य प्रच्छायशीतले तले संविष्टेन मनुजनाथेन सप्रणयमभाणि। सखे कालमेतावन्तं देशे कस्मिन्प्रकारेण केनास्थायि भवता संप्रति कुत्र गम्यते तरुणी केयमेष परिजनः संपादितः कथं कथयेति। सोपि मित्रसंदर्शनव्यतिकरापगतचिन्ताज्वरातिशयो मुकुलितकरकमलः सविनयमात्मीयप्रचारप्रकारमवोचत्॥

इति श्रीदण्डिनः कृतौ दशकुमारचरिते द्विजोपकृतिर्नाम द्वितीय उच्छ्वासः॥

देव भवच्चरणकमलसेवाभिलाषी भूतोहं भ्रमन्नेकस्यां वनावनौ पिपासाकुलो लतापरिवृतशीतलनदसलिलं पिबन्नुज्ज्वलाकारं रत्नं तत्रैकमद्राक्षम्। तदादाय गत्वा च कंचनाध्वानमतिक्रम्याम्बरमणेरत्युष्णतया गन्तुमक्षमो वनेस्मिन्नेव किमपि देवायतनं प्रविष्टो दीनाननं बहुतनयसमेतं स्थविरं महीसुरमेकमवलोक्य कुशलमुदितदयोहमपृच्छम्। कार्पण्यविवर्णवदनो महदाशापूर्णमानसोवोचदग्रजन्मा। महाभाग सुतानेतान्मातृहीनाननेकैरुपायै रक्षन्निदानीमस्मिन्कुदेशे भैक्षं संपाद्य दददेतेभ्यो वसामि शिवालयेस्मिन्निति। भूदेव एतत्कटकाधिपती राजा कस्य देशस्य किंनामधेयः किमत्रागमनकारणमस्येति पृष्टोभाषत महीसुरः। सौम्य मत्तकालो नाम

लाटेश्वरो देशस्यास्य पालयितुर्वीरकेतोस्तनयां वामलोचनां नाम तरुणीरत्नमसमानलावण्यं श्रावंश्रावमवधूतदुहितृप्रार्थनस्य तस्य पाटलीं नाम्ना नगरीमरौत्सीत्। वीरकेतुरपि भीतो महदुपायनमिव तनयां मत्तकालायादात्। तरुणीलाभहृष्टचेता लाटपतिः परिणेया निजपुर एवेति निश्चित्य गच्छन्निजदेशं प्रति संप्रति मृगयादरेणात्र वने सैन्यवासमकारयत्। कन्यासारेण नियुक्तो मानपालो नाम वीरकेतुमन्त्री मानधनश्चतुरङ्गबलसमन्वितोन्यत्र रचितशिबिरस्तन्निजनाथावमानखिन्नमानसोन्तर्बिभेदेति। विप्रोसौ बहुतनयो विद्वान्निर्धनः स्थविरश्च दानयोग्य इति तस्मै करुणापूर्णमना रत्नमदाम्। परमाह्लादविकासिताननोभिहितानेकाशीः कुत्रचिदग्रजन्मा जगाम। अध्वश्रमखिन्नेन मया तत्र निरवेशि निद्रासुखम्। तदनु पश्चान्निगडितबाहुयुगलः स भूसुरः कशाघाताचिह्नितगात्रोनेकैर्नैस्त्रिंशिकैरनुयातोभ्येत्य मामसौ दस्युरित्यदर्शयत्। परित्यक्तभूसुरा राजभटा रत्नावाप्तिप्रकारं मदुक्तमनाकर्ण्य भयरहितं मां गाढं नियम्य रज्जुभिरानीय कारागारमेते तव सखाय इति निगडितान्कांश्चिन्निर्दिष्टवन्तो मामपि निगडितचरणयुगलमकार्षुः। किंकर्तव्यतामूढेन निराशक्लेशानुभवेनावाचि मया। ननु पुरुषा वीर्यपरुषा निमित्तेन केन निविशथ कारावासदुःखं दुस्तरम्। यूयं वयस्या इति निर्दिष्टमेतैः किमिदमिति। तथाविधं मामवेक्ष्य भूसुरान्मया श्रुतं लाटपतिवृत्तान्तं व्याख्याय चोरवीराः पुनरवोचन्। महाभाग वीरकेतुमन्त्रिणो मानपालस्य किंकरा वयं तदाज्ञया लाटे-

19. 3. नाम्ना om N.—19. 6. कन्यासारेण Mss But a locative is required on account of नियुक्त.—19. 12. निगळितबाहु° Mss. 19. 17. भयेति Mss.

ध्वरमाणाय रात्रौ सुरुङ्गाद्वारेण तदगारं प्रविश्य तत्र राजाभावेन विषण्णा बहुधनमपहृत्य महाटवीं प्राविशाम। अपरेद्युश्च पदान्वेषिणो राजानुचरा बहवोऽभ्येत्य धृतधनचयानस्मान्परितः परिवृत्य दृढतरं बद्ध्वा निकटमानीय समस्तवस्तुशोधनवेलायामेकस्यानर्घरत्नस्याभावेनास्मद्वधाय माणिक्यादानायास्मान्किलाशृङ्खलयन्निति। श्रुत्वा रत्नरत्नायलोकनस्थानोऽहमिदं तदेव माणिक्यमिति निश्चित्य भूदेवदाननिमित्तां दुरवस्थामात्मनो जन्म नामधेयं युष्मदन्वेषणपर्यटनप्रकारं चामात्य समयोचितैः सलापैर्मैत्रीमकार्षम्। ततोऽर्धरात्रे तेषां मम च शृङ्खलाबन्धनं निर्भिद्य तैरनुगम्यमानो निद्रितस्य द्वाःस्थगणस्यायुधजालमादाय पुररक्षान्पुरतोऽभिमुखागतान्पटुपराक्रमलीलयाभिद्राव्य मानपालशिबिरं प्राविशाम्। मानपालो निजांकिकरेभ्यो मम कुलाभिमानवृत्तान्तं तत्कालीनविक्रमं च निशम्य मामार्घयत्। परेद्युर्मत्तकालेन प्रेषिताः केचन पुरुषा मानपालमुपेत्य मन्त्रिन् मदीयराजमन्दिरे सुरुङ्गया बहुधनमपहृत्य चौरवीरा भवदीयकटकं प्राविशंस्तानर्पय नोचेन्महाननर्थः समाविष्यतीति क्रूरतरं वाक्यमब्रुवन्। तदाकर्ण्य रोषारुणितनेत्रो मन्त्री लाटपतिक तेन मैत्री का पुनरस्य वराकस्य सेवया किं लभ्यमिति तान्निर्भर्त्सयत्। ते च मानपालेनोक्तं निष्प्रलापं मत्तकालाय तथैवा कथयन्। कुपितोऽपि लाटपतिर्दोर्वीर्यगर्वेणाल्पसैनिकसमेतो योद्धुमभ्यगात्। पूर्वमेव कृतरणनिश्चयो मानी मानपालः सनद्धयोधो योद्धुकामो भूत्वा निःशङ्कं निरगात्। अहमपि सबहुमानं मन्त्रिदत्तानि बहुलतुरगमोपेतं चतुरसारथिं रथं च दृढतरं कवचं मदनुरूपं चाप

20 4 रत्नस्य om N—20 18 त om N—20 20 युद्धकाम N—

च विविधबाणपूर्णं तूणीरद्वयं समुचितान्यायुधानि गृहीत्वा युद्धसंनद्धो मदीयबलविश्वासेन रिपूद्धरणोद्युक्तं मन्त्रिणमन्वगाम्। परस्परमत्सरेण तुमुलसंगरकरमुभयसैन्यमतिक्रम्य समुल्लसद्भुजाटोपेन बाणवर्षं तदङ्गे विमुञ्चन्नरातीन्प्राहरम्। ततोऽतित्वरतुरंगमं मद्रथं तन्निकटं नीत्वा शीघ्रलङ्घनोपेततदीयरथोऽहमरातेः शिरःकर्तनमकार्षम्। तस्मिन्निपतिते तदवशिष्टसैनिकेषु पलायितेषु नानाविधहयगजादिवस्तुजातमादाय परमानन्दसंगतो मन्त्री ममानेकविधां संभावनामकार्षीत्। मानपालप्रेषितात्तदनुचरादेनमखिलमुदन्तजातमाकर्ण्य संतुष्टमना राजाभ्युद्गतो मदीयपराक्रमं विस्मयमानः समहोत्सवममात्यबान्धवानुमत्या शुभदिने निजतनयां मह्यमदात्। ततो यौवराज्याभिषिक्तोऽहमनुदिनमाराधितमहीपालचित्तो वामलोचनया तया सह नानाविधसौख्यमनुभवन्भवद्विरहवेदनाशल्यसंकुलहृदयः सिद्धादेशेन सुहृज्जनावलोकनफलंप्रदेशे महाकालनिवासिनः परमेश्वरस्याराधनायाद्य पत्नीसमेतः समागतोऽस्मि। भक्तवत्सलस्य गौरीपतेः कारुण्येन भवत्पादारविन्दसंदर्शनानन्दसंदोहो मया लब्ध इति।

तन्निशम्याभिनन्दितपराक्रमो राजवाहनस्तन्निरपराधदण्डे दैवमुपालभ्य तस्मै क्रमेणात्मचरितं कथयामास। तस्मिन्नवसरे पुरतः पुष्पोद्भवं विलोक्य ससंभ्रमं निजनिटिलतटस्पृष्टचरणाङ्गुलिमुदञ्चितभुजं गाढमालिङ्ग्यानन्दबाष्पसंकुलसंफुल्ललोचनः सौम्य सोमदत्तायं स पुष्पोद्भव इति तस्मै तं दर्शयामास। तौ च चिरविरहदुःखमुत्सृज्यान्योन्यालिङ्गनसुखमन्वभूताम्। ततस्तस्यैव महीरुहस्य च्छायायामुपविश्य राजा समभाषत। वयस्य भूसुरकार्यंकार-

21, 15. भवदारविन्द° N.—

ष्णुरहं मित्रगणो विदितार्थः सर्वथान्तरायं करिष्यतीति निद्रितान्मयतः परित्यज्य निरगाम्। तदनु प्रबुद्धो वयस्यवर्गः किमिति निश्चित्य मदन्वेषणाय कुत्र गतवान्। भवानेकाकी कुत्र गतवानिति। सोऽपि ललाटतटचुम्बदञ्जलिपुटः सविनयमलपत्॥

इति श्रीदण्डिनः कृतौ दशकुमारचरिते सोमदत्तचरितं नाम तृतीय उच्छ्वासः॥

देव महीसुरोपकारायैव देवो गतवानिति निश्चित्यापि देवेन गन्तव्यं देशं निर्णेतुमशक्नुवानो मित्रगणः परस्परं वियुज्य दिक्षु देवमन्वेष्टुमगच्छत्। अहमपि देवस्यान्वेषणाय महीमटन्कदाचिदम्बरमध्यगतस्याम्बरमणेः किरणमसहिष्णुरेकस्य गिरितटमहीरुहस्य प्रच्छायशीतले तले क्षणमुपाविशम्। मम पुरोभागे दिनमध्यसंकुचितसर्वावयवां कूर्माकृतिं मानुषच्छायां निरीक्ष्योन्मुखो गगनतलान्महारयेण पतन्तं पुरुषं कंचिदन्तराल एव दयोपनतहृदयोऽहमवलम्ब्य शनैरवनितले निक्षिप्य दूरापातनीतसंज्ञं तं शिशिरोपचारेण विबोध्य शोकातिरेकेणोद्गतबाष्पलोचनं तं भृगुपतनकारणमपृच्छम्। सोऽपि कररुहैरश्रुकणानपनयन्नभाषत। सौम्य मगधाधिनाथामात्यस्य पद्मोद्भवस्यात्मसंभवो रत्नोद्भवो नामाहम्। वाणिजरूपेण कालयवनद्वीपमुपेत्य कामपि वणिक्कन्यकां परिणीय तया सह प्रत्यागच्छन्नम्बुधौ तीरस्यानतिदूर एव प्रवहणस्य भग्नतया सर्वेषु निमग्नेषु कथं

22 12 कूर्माकृतिं मानुष° B*.

कथमपि दैवानुकूल्येन तीरभूमिमभिगम्य निजाङ्गनावियोगदुःखार्णवे प्लवमानः कस्यापि सिद्धतापसस्यादेशादरेण षोडशहायनानि कथंचिन्नीत्वा दुःखस्य पारमनवेक्षमाणो गिरिपतनमकार्षमिति ।

तस्मिन्नेवावसरे किमपि नारीकूजितमश्रावि । न खलु समुचितमिदं यत्सिद्धादिष्टे पतितनयमिलने विरहमसहिष्णुर्वैश्वानरं विशसीति । तन्निशम्य मनोविदितजनकभावं तमवादिषम् । तात भवते विज्ञापनीयानि बहूनि सन्ति । भवतु पश्चादखिलमाख्यातव्यम् । अधुना नारीकूजितमनुपेक्षणीयं मया । क्षणमात्रमत्र भवता स्थीयतामिति । तदनु सोऽहं त्वरया किंचिदन्तरमगमम् । तत्र पुरतो भयंकरज्वालाकुलहुतभुगवगाहनसाहसिकां मुकुलिताञ्जलिपुटां वनितां कांचिदवलोक्य ससंभ्रममनलादपनीय कूजन्त्या वृद्धया सह मत्पितुरभ्यर्णमभिगमय्य स्थविरामवोचम् । वृद्धे भवत्यौ कुत्रत्ये कान्तारे निमित्तेन केन दुरवस्थानुभूयते कथ्यतामिति । सा सगद्गदमवादीत् । पुत्र कालयवनद्वीपे कालगुप्तनाम्नो वणिजः कस्यचिदेषा सुता सुवृत्ता नाम रत्नोद्भवेन निजकान्तेनागच्छन्ती जलधौ मग्ने प्रवहणे निजधात्र्या मया सह फलकमेकमवलम्ब्य दैवयोगेन कूलमुपेतासन्नप्रसवसमया कस्यांचिदटव्यामात्मजमसूत । मम तु मन्दभाग्यतया बाले वनमातङ्गेन गृहीते मद्द्वितीया परिभ्रमन्ती षोडशवर्षानन्तरं भर्तृपुत्रसंगमो भविष्यतीति सिद्धवाक्यविश्वासादेकस्मिन्पुण्याश्रमे तावन्तं समयं नीत्वा शोकमपारं सोढुमक्षमा समुज्ज्वलिते वैश्वानरे शरीरमाहुतीकर्तुमुद्युक्तासीदिति । तदाकर्ण्य निजजननीं ज्ञात्वा तामहं दण्डवत्प्रणम्य तस्यै मदुदन्तमखिलमाख्याय धात्रीभाषणफुल्लवदनं विस्मयविकसिताक्षं जनकमदर्शयम् । पितरौ तौ साभिज्ञानमन्योन्यं ज्ञात्वा मुदितान्तरात्मानौ विनीतं मामा-

नन्दाश्रुवर्षेणाभिषिच्य गाढमाश्लिष्य शिरस्युपाघ्राय कस्यांचिन्महीरुहच्छायायामुपाविशताम्। कथं निवसति महीवल्लभो राजहंस इति जनकेन पृष्टोऽहं तस्य राज्यच्युतिं त्वदीयजननं सकलकुमारावाप्तिं तव दिग्विजयारम्भं भवतो मातङ्गानुयानमस्माकं युष्मदन्वेषणकारणं सकलमभ्यधाम्। ततस्तौ कस्यचिदाश्रमे मुनेरस्थापयम्। ततो देवस्यान्वेषणपरायणोऽहमखिलकार्यनिमित्तं वित्तं निश्चित्य भवदनुग्रहाल्लब्धस्य साधकत्वस्य साहाय्यकरणदक्षं शिष्यगणं निष्पाद्य विन्ध्यवनमध्ये पुरातनपत्तनस्थानान्युपेत्य विविधनिधिसूचकानां महीरुहाणामधो निक्षिप्तान्वसुपूर्णान्कलशान्सिद्धाञ्जनेन ज्ञात्वा रक्षिषु परितः स्थितेषु खननसाधनैरुत्पाट्य दीनारानसंख्यान्राशीकृत्य तत्कालागतमनतिदूरे निवेशितं वणिक्कटकं कंचिदभ्येत्य तत्र बलिनो बलीवर्दान्गोणीश्च क्रीत्वान्यद्रव्यमिषेण वसु तद्गोणीसंचितं तैरुह्यमानं शनैः कटकमनयम्। तदधिकारिणा चन्द्रपालेन केनचिद्वणिक्पुत्रेण विरचितसौहृदोऽहममुनैव साकमुज्जयिनीमुपाविशम्। मत्पितरावपि तां पुरीमभिगमय्य सकलगुणनिलयेन बन्धुपालनाम्ना चन्द्रपालजनकेन नीयमानो मालवनाथदर्शनं विधाय तदनुमत्या गूढवसतिमकरवम्। ततः काननभूमिषु भवन्तमन्वेष्टुमुद्युक्तं मां परममित्रं बन्धुपालो निशम्यावदत्। सकलं धरणीतलमपारमन्वेष्टुमक्षमो भवान्मनोग्लानिं विहाय तूष्णीं तिष्ठतु भवन्नायकालोकनकारणं शुभशकुनं निरीक्ष्य कथयिष्यामीति तद्भाषितामृताश्वासितहृदयोऽहमनुदिनं तदुपकण्ठवर्ती कदाचिदिन्दुमुखीं नवयौवनावलीढावयवां नयनचन्द्रिकां बालचन्द्रिकां नाम

24. 3. राज्यच्युतिम् N.—24. 6. °निमित्तमित्यम् B[w]. 24 10 पुरतः स्थितेषु N.—

तरुणीरत्न वणिङ्मन्दिरलक्ष्मीं मूर्तामिवावलोक्य तदीयलावण्यावधूतधीरभावो लतान्तबाणबाणलक्ष्यतामयासिषम् । चकितबालकुरङ्गलोचना सापि कुसुमसायकसायकायमानेन कटाक्षवीक्षणेन मामसकृन्निरीक्ष्य मन्दमारुतान्दोलितलतेवाकम्पत मनसाभिमुखैश्च समाकुञ्चितै रागलज्जान्तरालवर्तिभिः साङ्गवर्तिभिरीक्षणविशेषैर्निजमनोवृत्तिमकथयत् । चतुरगूढचेष्टाभिरस्या मनोनुराग सम्यग्ज्ञात्वा सुखसंगमोपायमचिन्तयम् । अन्यदा बन्धुपालः शकुनैर्भवद्गतिं प्रेक्षिष्यमाण· पुरोपान्तविहारवन मया सहोपेत्य कस्मिंश्चिन्महीरुहे शकुन्तवचनानि शृण्वन्नतिष्ठत् । अहमुत्कलिकाविनोदपरायणो वनान्ते परिभ्रमन्सरोवरतीरे चिन्ताक्रान्तचित्तां दीनवदनां मन्मनोरथैकभूमिं बालचन्द्रिकां व्यलोकयम् । तस्याः ससंभ्रमप्रेमलज्जाकौतुकमनोरमं लीलाविलोकनसुखमनुभवन्सुदत्या वदनारविन्दे विषण्णभाव मदनकदनखेदानुभूत ज्ञात्वा तन्निमित्त ज्ञास्यंल्लीलया तदुपकण्ठमुपेत्यावोचम् । सुमुखि तव मुखारविन्दस्य दैन्यकारण कथयेति । सा रहस्यसंजातविश्रम्भतया विहाय लज्जाभये शनैरभाषत । सौम्य मानसारो मालवाधीशो वार्धकस्य प्रबलतया निजनन्दन दर्पसारमुज्जयिन्यामभ्यषिञ्चत् । स कुमार सप्तसागरपर्यन्त महीमण्डल पालयिष्यन्निजपैतृष्वस्रीयावुद्दण्डकर्माणौ चण्डवर्मदारुवर्माणौ धरणीभरणे नियुज्य तपश्चरणाय राजराजगिरिमभ्यगात् । राज्य सर्वमसपत्न शासति चण्डवर्मणि दारुवर्मा मातुलाग्रजन्मनो शासनमतिक्रम्य पारदार्यपरद्रव्यापहरणादिदुष्कर्म कुर्वाणो मन्मथसमानस्य भवतो लावण्यायत्तचित्तां मामेकदा विलोक्य कन्यादूषणदोष दूरीकृत्य बलात्कारेण रन्तुमुद्युङ्क्ते । तच्चिन्तया दैन्यमगच्छामिति ।

---

25 2 N om °तामयासिषम्—मामस° —25 9 वनान्तरे N —25 14 भरेनिषम् Mss —

तस्या मनोगतं मयि रागोद्रेकं मन्मनोरथसिद्ध्यन्तरायं च निशम्य बाष्पपूर्णलोचनामाश्वास्य दारुवर्मणो मारणोपायं च विचार्य वल्लभामवोचम्। तरुणि भवदभिलाषिणं दुष्टहृदयमेनं निहन्तुं मृदुरुपायः कश्चिन्मया चिन्त्यते। यक्षः कश्चिदधिष्ठाय बालचन्द्रिकां निवसति तदाकारसंपदाशाशृङ्खलितहृदयो यः संबन्धयोग्यः साहसिको रतिमन्दिरे तं यक्षं निर्जित्य तयैकसखीसमेतया मृगाक्ष्या संलापामृतसुखमनुभूय कुशली निर्गमिष्यति तेन चक्रवाकसंशयाकारपयोधरा विवाहनीयेति सिद्धेनैकेनावादीति पुरजनस्य पुरतो भवदीयैः सत्यवाक्यैर्जनैः सकृत्कथनीयम्। तदनु दारुवर्मा वाक्यानीत्थंविधानि श्रावंश्रावं तूष्णीं यदि भिया स्थास्यति तर्हि वरम्। यदि वा दौर्जन्येन त्वया सगममङ्गीकरिष्यति तदा स भवदीयैरित्थं वाच्यः। सौम्य दर्पसारवसुधाधिपामात्यस्य भवतोऽस्मिन्विषये साहसकरणमनुचितम्। पौरजनसाक्षिकं भवन्मन्दिरमानीतया तया तोयजाक्ष्या सह क्रीडन्नायुष्मान्यदि भविष्यसि तदा परिणीय तरुणीं मनोरथान्निर्विशेति। सोऽप्येतदङ्गीकरिष्यति। त्वं सखीवेषधारिणा मया सह तस्य मन्दिरं गच्छ। अहमेकान्तनिकेतने मुष्टिजानुपादाघातैस्तं रभसान्निहत्य पुनरपि वयस्यामिषेण भवतीमनु निःशङ्कं निर्गमिष्यामीति। तदेनमुपायमङ्गीकृत्य विगतसाध्वसलज्जा भवज्जनकजननीसहोदराणां पुरत आवयोः प्रेमातिशयमाख्याय सर्वथास्मत्परिणयकरणेताननुनयेः। तेऽपि वंशसंपल्लावण्याढ्याय यूने मह्यं त्वां दास्यन्त्येव। दारुवर्मणो मारणोपायं तेभ्यः कथयित्वा तेषामुत्तरमाख्येयं मह्यमिति। सापि किंचिदुत्फुल्लसरसिजानना मामब्रवीत्। सुभग क्रूरकर्माणं दारुवर्माणं भवानेव हन्तुमर्हति। तस्मिन्हते सर्वथा युष्मन्मनोरथः फलिष्यत्येव। क्रियताम्। भवदुक्तं सर्वमहमपि तथा करिष्य इति

मामसकृद्विवृत्तवदना विलोकयन्ती मन्दंमन्दमगारमगात् । अहमपि बन्धुपालमुपेत्य शकुनज्ञात्तस्मात्त्रिंशद्दिवसानन्तरमेव भवत्सङ्गः संभविष्यतीत्यशृणवम् । तदनु मदनुगम्यमानो बन्धुपालो निजावासं प्रविश्य मामपि निलयाय विससर्ज । मन्मायोपायवागुरापाशलग्नेन दारुवर्मणा रतिमन्दिरे रन्तुं समाहूता बालचन्द्रिका तं गमिष्यतीति दूतिकां मन्निकटमभिप्रेषितवती । अहमपि मणिनूपुरमेखलाकङ्कणकटकताटङ्कहारक्षौमकज्जलं वनितायोग्यं मण्डनजातं निपुणतया तत्तत्स्थानेषु निक्षिप्य सम्यगङ्गीकृतमनोज्ञवेषो वल्लभया सह तदागारद्वारोपान्तमगच्छम् । द्वाःस्थकथितास्मदागमनेन सादरं विहिताभ्युत्थानेन तेन द्वारोपान्तनिवारिताशेषपरिवारेण मदन्विता बालचन्द्रिका संकेतागारमनीयत । नगरव्याकुलां यक्षकथां परीक्षमाणो नागरिकजनोऽपि कुतूहलेन दारुवर्मणः प्रतीहारभूमिमगमत् । विवेकशून्यमतिरसौ रागातिरेकेण रत्नखचितहेमपर्यङ्के हंसतूलगर्भशयनमानीय तरुणीं तस्यै मह्यं तमिस्रासंभ्रमगमनवलोकितपुंभावाय मनोरमस्त्रीरूपाय च चामीकरमणिमयमण्डनानि सूक्ष्माणि चित्रवस्त्राणि कस्तूरिकामिलितं हरिचन्दनं कर्पूरसहितं ताम्बूलं सुरभीणि कुसुमानीत्यादिवस्तुजातं समर्प्य मुहूर्तद्वयमात्रं हासवचनैः सल्लपन्नतिष्ठत् । ततो रागान्धतया सुमुखीकुचग्रहणे मतिं व्यधत्त । रोषारुणितोऽहमेनं पर्यङ्कतलान्निःशङ्को निपात्य मुष्टिजानुपादाघातैः प्राहरम् । नियुद्धरभसाविकलमलंकारं पूर्ववन्मेलयित्वा भयकम्पितां नताङ्गीमुपलालयन्मन्दिराङ्गणमुपेतः साध्वसकम्पित इवोच्चैरकूजम् । हा बालचन्द्रिकाधिष्ठितेन घोराकारेण यक्षेण

---

27. 17. कुसुमानि लक्षो B.—27. 20. पूर्ववदुन्मीलयित्वा N.—

दारुवर्मा निहन्यते । सहसागच्छत पश्यतेति । तदाकर्ण्य मिलिता जनाः समुद्यद्बाष्पा हाहानिनादेन दिशो बधिरयन्तो बालचन्द्रिकामधिष्ठितं यक्षं वलयन्तः शृण्वन्तोऽपि दारुवर्मा मदान्धस्तामेवायाचत तदसौ स्वकीयेन कर्मणा निहतः किं तस्य विलापेनेति मिथो लपन्तः प्राविशन् । कोलाहले तस्मिन्नचटुललोचनया सह नैपुण्येन सहसा निर्गतो निजावासमगाम् । ततो गतेषु कतिपयदिनेषु पौरजनसमक्षं सिद्धादेशप्रकारेण विवाह्य तामिन्दुमुखीं पूर्वसंकल्पिताः सुरतविशेषान्यथेष्टमन्वभूवम् । बन्धुपालशकुननिर्दिष्टे दिवसेऽस्मान्निर्गत्य पुराद्वर्तमानो नेत्रोत्सवकारि भवदवलोकनसुखमप्यनुभवामीति ।

एवं मित्रवृत्तान्तं निशम्य म्लानमानसो राजवाहनः स्वस्य च सोमदत्तस्य च वृत्तान्तमस्मै निवेद्य सोमदत्त महाकालेश्वराराधनानन्तरं भवद्वल्लभां सपरिवारां निजकटकं प्रापय्यागच्छेति नियुज्य पुष्पोद्भवेन सेव्यमानो भूस्वर्गायमाणमवन्तिकापुरं विवेश । तत्राथ मम स्वामिकुमार इति बन्धुपालादये बन्धुजनाय कथयित्वा तेन राजवाहनाय बहुविधां सपर्यां कारयन्सकलकलाकुशलो महीसुरवर इति पुरि प्रकटयन्पुष्पोद्भवोऽमुष्य राज्ञोऽन्नभोजनादिकमनुदिनं स्वमन्दिरे कारयामास ॥

इति श्रीदण्डिनः कृतौ दशकुमारचरिते पुष्पोद्भवचरितं नाम चतुर्थ उच्छ्वासः ॥

28 1. पश्यतेमम् N.—28. 2 दिशोबधिरयन्तः N.—28 7 पूर्वसंकल्पितानि सुरतानि B°.—N. om. the colophon of the Uchchhvâsa, we according to B°.—

अथ मीनकेतनसेनानायकेन मलयगिरिमहीरुहनिरन्तरावासिभुजंगमभुक्तावशिष्टेनेव सूक्ष्मतरेण धूतहरिचन्दनपरिमलभरेणेव मन्दगतिना दक्षिणानिलेन वियोगिहृदयस्थं मन्मथानलमुज्ज्वलयन्सहकारकिसलयमकरन्दास्वादनरक्तकण्ठानां मधुकरकलकण्ठानां काकलीकलकलेन दिक्चक्रं वाचालयन्मानिनीमानसोत्कलिकामुपनयन्माकन्दसिन्दुवाररक्ताशोककिंशुकतिलकेषु कलिकामुपपादयन्मदनमहोत्सवाय रसिकमनांसि समुल्लासयन्वसन्तसमयः समाजगाम। तस्मिन्नतिरमणीये कालेऽवन्तिसुन्दरी नाम मानसारनन्दिनी प्रियवयस्यया बालचन्द्रिकया सह नगरोपान्तरम्योद्याने विहारोत्कण्ठया पौरसुन्दरीसमवायसमन्विता कस्यचिच्चूतपोतकस्य च्छायाशीतले सैकततले गन्धकुसुमहरिद्राक्षतचीनाम्बरादिनानाविधेन परिमलद्रव्यनिकरेण मनोभवमर्चयन्ती रेमे। तत्र रतिप्रतिकृतिमवन्तिसुन्दरीं द्रष्टुकामः काम इव वसन्तसहायः पुष्पोद्भवसमन्वितो राजवाहनस्तदुपवनं प्रविश्य तत्रतत्र मलयमारुतान्दोलितशाखानिरन्तरसमुद्भिन्नकिसलयकुसुमफलसमुल्लसितेषु रसालतरुषु कोकिलकुलकीरालिमधुकराणामालापाञ्श्रावंश्रावं विकसदिन्दीवरकह्लारकैरवराजीवराजिकेलिलोलकलहंससारसकारण्डवचक्रवाकचक्रवालकलरवव्याकुलविमलशीतलसलिलललितानि सरांसि दर्शंदर्शममन्दलीलया ललनासमीपमवाप। बालचन्द्रिकया निःशङ्कमित आगम्यतामिति हस्तसंज्ञया समाहूतो निजतेजोनिर्जितपुरहूतो राजवाहनः कृशोदर्या अवन्तिसुन्दर्या अन्तिकं समाजगाम। या वसन्तसहायेन समुत्सुकतया रतेः केलीशालभञ्जिकाविधित्सया कंचन नारीविशेषं विरच्यात्मनः क्रीडाकासारशारदारविन्दसौन्दर्येण पादद्वयमुद्यानवनदीर्घिकामत्तम-

20. 23. शारदा° B°,—

रालिकागमनरीत्या लीलालसगतिविलासं तूणीरलावण्येन लीलामन्दिरद्वारकदलीलालित्येन मनोज्ञमूरुयुगं जै घन जघनं किंचिद्विकसल्लीलावतंसकह्लारकोरककोटरानुवृत्त्या ह्रावर्तसनाभिं नाभिं सोपानारोहणपरिपाट्या वलित्रयं ङ्गनीलिमलीलया रोमावलिं पूर्णसुवर्णकलशशोभया कुचद्वयं मण्डपसौकुमार्येण बाहू जयशङ्खाभिख्यया कण्ठं सहकारपल्लवरागेण प्रतिबिम्बीकृतबिम्बं रदनच्छदं बाणायमानपुष्प लावण्येन शुचि स्मितमग्रदूतिकाकलकण्ठिकाकलालापमाधुर्येण वजातं सकलसैनिकनायकमलयमारुतसौरभ्येण निःश्वासपवनं ध्वजमीनदर्पेण लोचनयुगलं चापयष्टिश्रिया भ्रूलते प्रथमसुहृदः सुधाकरस्यापनीतकलङ्कया कान्त्या वदनं लीलामयूरबर्हभङ्ग्या केशपाशं च विधाय समस्तमकरन्दकस्तूरिकासमितेन मलयजरसेन प्रक्षाल्य कर्पूरपरागेण संमृज्य निर्मितेव रराज। सा मूर्तिमतीव लक्ष्मीर्मालवेशकन्यका स्वेनैवाराध्यमानं संकल्पितवरप्रदानायावि- र्भूतं मूर्तिमन्तं मन्मथमिव तमालोक्य मन्दमारुतान्दोलितलतेव मदनावेशवती चकम्पे। तदनु क्रीडाविश्रम्भान्निवृत्ता लज्जया कानिकान्यपि भावान्तराणि व्यधत्त। ललनाजनं सृजता विधात्रा नूनमेषा घुणाक्षरन्यायेन निर्मिता नो चेदब्जभूरेवंविधनिर्माणनिपुणो यदि स्यात्तर्हि तत्समानलावण्यामन्यां तरुणीं किं न करोतीति साविस्मयानुरागं विलोकयतस्तस्य समक्षं स्थातुं लज्जिता सती किंचित्सखीजनान्तरितगात्रा तन्नयनाभिमुखैः किंचिदाकुञ्चि रेचितभ्रूलतैरपाङ्गवीक्षितैरात्मनः कुरङ्गस्यानायमानलावण्य रात्रा-

30. 4. मौक्तिक° B".—30. 13. सुमूर्ति° B".—30. 19. भव्याम् om. N.—30. 22. भानयमानलावण्यम् B"; भानीयमान° N.; no according to Wilson's Edition.—

समुचितो वाक्यावसर एष इति संभाषणनिपुणो राजवाहनः सलीलमलपत् । सखि पुरा शाम्बो नाम कश्चिन्महीवल्लभो मनोवल्लभया यज्ञवत्या सह विहारवाञ्छया कमलाकरमवाप्य तत्र कोकनदकदम्बसमीपे निद्राधीनमानसं राजहंसं शनैर्गृहीत्वा बिसगुणेन तस्य चरणयुगलं निगडयित्वा कान्तामुखं सानुरागं विलोकयन्मन्दस्मितविकासितैककपोलमण्डलस्तामभाषत । इन्दुमुखि मया बद्धो मरालः शान्तो मुनिवदास्ते स्वेच्छयानेन गम्यतामिति । सोपि राजहंसः शाम्बमशपत् । महीपाल यदस्मिन्नम्बुजखण्डेनुष्ठानपरायणतया परमानन्देन तिष्ठन्तं नैष्ठिकं मामकारणं राज्यगर्वेणावमानितवानसि तदेतत्पाप्मना रमणीविरहसंतापमनुभवेति । विषण्णवदनो शाम्बो जीवितेश्वरीविरहमसहिष्णुर्भूमौ दण्डवत्प्रणम्य सविनयमभाषत । महाभाग यदज्ञानेनाकरवं तत्क्षमस्वेति । स तापसः करुणाकृष्टचेतास्तमवदत् । राजन् इह जन्मनि भवतः शापफलाभावो भवतु । मद्वचनस्यामोघतया भाविनि जनने शरीरान्तरं गताया अस्याः सरसिजाक्ष्या रसेन रमणो भूत्वा मुहूर्तद्वये मच्चरणयुगलबन्धनकारितया मासद्वयं शृङ्खलानिगडितचरणो रमणीवियोगविषादमनुभूय पश्चादनेककालं वल्लभया सह राज्यसुखं लभस्वेति । तदनु जातिस्मरत्वमपि तयोरन्वग्रहीत् । तस्मान्मरालबन्धनं न करणीयं त्वयेति । सोपि तद्वचनाकर्णनाभिज्ञातस्वपुरातनजननवृत्तान्ता नूनमयं मत्प्राणवल्लभ इति मनसि जानती रागपल्लवितमानसी समन्दहासमवोचत् । सौम्य पुरा शाम्बो यज्ञवतीसंदेशपरिपालना-

32. 3. आलोक्य B".—32. 16. निगलित° Mss.; but against the sense.—32. 18. तयोरन्वग्रहात् N.—32. 19. °जनन° om. N.; °वृत्तान्तमयम् N.—32. 21. समन्दहासपूर्वम् N.—

च तथाविधं हंसबन्धनमकार्षीत् । तथा हि लोके पण्डिता अपि दाक्षिण्येनाकार्यं कुर्वन्तीति कन्याकुमारावन्योन्यपुरातनजनननामधेयपरिचितेः परस्परज्ञानाय साभिज्ञमुक्ता मनोजरागपूर्णमानसौ बभूवतुः । तस्मिन्नवसरे मालवेन्द्रमहिषी परिजनपरिवृता दुहितृकेलीविलोकनाय तं देशमवाप । बालचन्द्रिका तु तां दूरतो विलोक्य ससंभ्रमं रहस्यनिर्भेदभिया हस्तसंज्ञया पुष्पोद्भवसेव्यमानं राजवाहनं वृक्षवाटिकान्तारितगात्रमकरोत् । सा मानसारमहिषी सखीसमेताया दुहितुर्नानाविधां विहारलीलामनुभवन्ती क्षणं स्थित्वा दुहित्रा समेता निजागारगमनायोद्युक्ता बभूव । मातरमनुगच्छन्त्यवन्तिसुन्दरी राजहंसकुलतिलक विहारवाञ्छया केलीवने मदन्तिकमागत भवन्तमकाण्ड एव विसृज्य मया समुचितमिति जनन्यनुगमनं क्रियते तदनेन भवन्मनोनुरागोऽन्यथा माभूदिति मरालमिव कुमारमुद्दिश्य समुचितालापकलापं वदन्ती पुनःपुनः परिवृत्तदीननयना वदनं विलोकयन्ती निजमन्दिरमगात् । तत्र हृदयवल्लभकथाप्रसङ्गे बालचन्द्रिकाकथिततदन्वयनामधेया मन्मथबाणपतनव्याकुलमानसा विरहवेदनया बहुलपक्षशशिकलेव क्षामक्षामाहारादिसकलव्यापारं परिहृत्य रहस्यमन्दिरे मलयजरसक्षालितपल्लवकुसुमकल्पिततल्पतलायत्ततनुलता बभूव । तत्र तथाविधावस्थामनुभवन्तीं मन्मथानलसंतप्तां सुकुमारीं कुमारीं निरीक्ष्य खिन्नो वयस्यागणः काञ्चनकलशसंचितानि हरिचन्दनोशीरघनसारमिलितानि तदभिषेककल्पितानि सलिलानि बिसतन्तुमयानि वासांसि च नलिनीदलमयानि तालवृन्तानि च संतापहरणा-

33 3 परिचिते B[w].—33. 8 दुहित्रा समेता om B[w].—33 18 सुकुमारतनु कुमारीं N.—

नि वहनि संपाद्य तस्याः शरीरमशिशिरयत् । तदपि शीतलोपचार सलिलमिव तप्ततैले तदङ्गे दहनमेव समन्तादाविश्चकार । त्यतामूढां विषण्णां बालचन्द्रिकामीषदुन्मीलितेन बाष्पकणाकुलेन विलोक्य विरहानलोष्णानि नताङ्गया शनैः सगद्गद व्यलापि । प्रियसखि कामः कुसुमसु पञ्चबाण इति नूनमसत्यमुच्यते । हन्ये । सखि चन्द्रमसं वाडवानलादतितापकार मध्ये प्रविशति शुष्यति पारावार सति निर्गते तदैव वर्धते । दुष्कर्म किं वर्ण्यते मया यद्नेन निजसहोदर्याः गेहभूतमपि कमलं विहन्यते । विरहानलसंतप्तहृदयस्पर्शेन नूनमु ष्णीकृतः स्वल्पीभवति मलयानिल । ङ्गाग्निशिखापटलमिव सताप तनोस्तनोति । हरिचन्दनमपि निजयष्टिसंश्लेषबहुरगरदनलिप्तोल्बणगरलसंकलितमिव तापयति रीरम् । तस्मादलमलमायासेन शीतलोपचारे । राजकुमार एवागदकारो मन्मथज्वरापहरणे । सोपि मया । किं करोमीति । बालचन्द्रिका गता कोमलाङ्गीं तां वेक्ष्यातमन्यचिन्तयत् । कुमारः सत्वरमानेतव्यो मया नो स्मरणीयां गतिं नेष्यति मीनकेतनः । तत्रोद्याने न्यावलोकनवेलायामसमसायकः सम मुक्तसायकोभूत् । मारानयन मुकरम् । ततोवन्तिसुन्दरीरक्षणाय यचतुर सखीगण नियुज्य राजकुमारमन्दिरमवाप ।

---

34 9 भयादनेन निजसखे° N —34 14 अरण्यमितमन्मथ N —

णीरायमाणमानसोनङ्गतंसापयवसपर्कपरिम्लानपल्लवशयनमोधिष्ठितो राजवाहन प्राणेश्वरीमुद्दिश्य सह पुष्पोद्भवेन संलपन्नागतां प्रियवयस्यामालोक्य पादपमूलमन्वेषणीया लतेव बालचन्द्रिकागतेति सन्तुष्टमना निटिलतटमण्डनीभवदम्बुजकोरकाकृतिलसदञ्जलिपुटामितो निषीदेति निर्दिष्टसमुचितासनासीनामवन्तिसुन्दरीप्रेषितं सकर्पूरं ताम्बूलं विनयेन ददतीं तां कान्तावृत्तान्तमपृच्छत्। तया सविनयमभाणि। देव क्रीडाभवने भवदालोकनकालमारभ्य मन्मथ मथ्यमाना पुष्पतल्पादिषु तापशमनमलभमाना वामनेनैवोन्नततरुफलमलभ्य त्वदुरःस्थलालिङ्गनसौख्यं स्मरान्धतया लिप्सुः सा स्वयमेव पत्रिकामालिख्य वल्लभायैनामर्पयेति मां नियुक्तवती। राजकुमारः पत्रिकां तामादाय पपाठ।

सुभग कुसुमसुकुमारं जगदनवद्यं विलोक्य ते रूपम्।
मम मानसमभिलषति त्वं चित्तं कुरु तथा मृदुलम्।

इति पठित्वा सादरमभाषत। सखि छायावन्मामनुवर्तमानस्य पुष्पोद्भवस्य वल्लभा त्वमेव तस्या मृगीदृशो बहिश्चराः प्राणा इव वर्तसे। त्वच्चातुर्यमस्यां क्रियालतायामालवालमभूत्। तदखिलं करिष्यामि। नताङ्ग्या मन्मन काठिन्यमाख्यातम्। यदा केलीवने गतमनाः कुरङ्गलोचना लोचनपथमभ्यवर्तत तदैवापहृतमदीयमानसा सा स्वं मन्दिरमगात्। सा चेतसो माधुर्यकाठिन्ये स्वयमेव जानाति। दुष्करः कन्यान्तःपुरप्रवेशः। तदनुरूपमुपायमुपपाद्य श्वः परश्वो वा नताङ्गीं सगमिष्यामि। मदुदन्तमेवमाख्याय शिरीष-

35 1 भनङ्गनकातन्यसम्पर्क° N —35 5 अभितो निषीदेति N —35 17 यदा केळी [दिनविशेषर....नरशंकुन्] वने गतमना कु° N —35 18 °मवर्तत N ; B^w., भवर्तन्नदैव A^w —35 [illegible] सा चेतस N, A^w सा स्वचेतस B^w.—

कुसुमसुकुमारायाः यथा शरीरबाधा न जायेत तथाविधमुपायमाचरेति । बालचन्द्रिका तस्य प्रेमगर्भितं वचनमाकर्ण्य संतुष्टा कन्यापुरमगच्छत् ।

राजवाहनोऽपि यत्र हृदयवल्लभावलोकनसुखमलभत तदुद्यानं विरहविनोदाय पुष्पोद्भवसमन्वितो जगाम । तत्र चकोरलोचनावचितपल्लवकुसुमनिकुरम्बं महीरुहसमूहं शरदिन्दुमुख्या मन्मथसमाराधनस्थानं च नताङ्गीपदपङ्क्तिचिह्नितं शीतलसैकततलं च सुदतीभुक्तमुक्तं च माधवीलतामण्डपान्तरपल्लवतल्पं च विलोकयन्ललनातिलकविलोकनवेलाजनितशेषाणि स्मारंस्मारं मन्दमारुतकम्पितानि नवचूतपल्लवानि मदनाग्निशिखा इव चकितो दर्शंदर्शं मनोजकर्णजपानामिव कोकिलकीरमधुकराणां क्वणितानि श्रावंश्रावं मारविकारेण क्वचिदप्यवस्थातुमसहिष्णुः परिबभ्राम । तस्मिन्नवसरे धरणीसुर एकः सूक्ष्मचित्रनिवसनः स्फुरन्मणिकुण्डलमण्डितो मुण्डितमस्तकमानवसमेतश्चतुरवेषमनोरमो यदृच्छया समागतः समन्ततोऽप्युल्लसत्तेजोमण्डलं राजवाहनमाशीर्वादपूर्वकं ददर्श । राजा सादरं को भवान्कस्यां विद्यायां निपुण इति तं पप्रच्छ । स च विद्येश्वरनामधेयोऽहमैन्द्रजालिकविद्याकोविदो विविधदेशेषु राजमनोरञ्जनाय भ्रमन्नुज्जयिनीमद्यागतोऽस्मीति शशंस । पुनरपि राजवाहनं सम्यगालोक्यास्यां लीलावनौ पाण्डुरतानिमित्तं किमिति साभिप्रायं विहस्यापृच्छत् । पुष्पोद्भवश्च निजकार्यकरणं तर्कयन्नेनमादरेण बभाषे । ननु सतां सख्यस्याभाषणपूर्वतयाचिरं रुचिरभाषणो भवानस्माकं प्रियवयस्यो जातः । सुहृदामकथ्यं किमस्ति । केलीवनेऽस्मि-

36. 6. °निकुरम्ब N.; A[w].; °निकुरम्ब° B[w].—36. 9. नानूतन° A[w]., मरनूत B[w].; नवचूत° N.— 36. 16. स च om. N.—

न्वसन्तमहोत्सवायागताया मालवेन्द्रसुताया राजनन्दनस्यास्य चाकस्मिकदर्शनेऽन्योन्यानुरागातिरेकः समजायत । सततसंभोगसिद्ध्युपायाभावेनासावीदृशीमवस्थामनुभवतीति । विद्येश्वरो लज्जाभिराम राजकुमारमुखमभिवीक्ष्य विरचितमन्दहासो व्याजहार । देव भवदनुचरे मयि तिष्ठति तव कार्यमसाध्यं किमस्ति । अहमिन्द्रजालविद्यया मालवेन्द्रं मोहयन्पौरजनसमक्षमेव तत्तनयापरिणयं रचयित्वा कन्यान्तःपुरप्रवेशं कारयिष्यामीति । वृत्तान्त एष राजकन्यायै सखीमुखेन पूर्वमेव कथयितव्य इति । संतुष्टमना महीपतिरनिमित्तमित्रं प्रकटीकृतकृत्रिमक्रियापाटवं विप्रलम्भकृत्रिमप्रेमसहजसौहार्दवेदिनं तं विद्येश्वरं सबहुमानं विससर्ज ।

अथ राजवाहनो विद्येश्वरस्य क्रियापाटवेन फलितमिव मनोरथं मन्यमानः पुष्पोद्भवेन सह स्वमन्दिरमुपेत्य सादरं बालचन्द्रिकामुखेन निजवल्लभायै महीसुरक्रियमाणं संगमोपायं वेदयित्वा कौतुकाकृष्टहृदयः कथमिमां क्षपां क्षपयामीत्यतिष्ठत् । परेद्युः प्रभाते विद्येश्वरो रसभावरीतिगतिचतुरस्तादृशेन महता निजपरिजनेन सह राजभवनद्वारान्तिकमुपेत्य दौवारिकनिवेदितनिजवृत्तान्तः सहसोपगम्य सप्रणाममैन्द्रजालिकः समागत इति द्वाःस्थैर्विज्ञापितेन तद्दर्शनकुतूहलाविष्टेन समुत्सुकावरोधसहितेन मालवेन्द्रेण समाहूयमानः कक्षान्तरं प्रविश्य सविनयमाशिषं दत्त्वा तदनुज्ञातः परिजनताड्यमानेषु वाद्येषु नदत्सु गायकीषु मदकलकोकिलामञ्जुलध्वनिषु समधिकरागरञ्जितसामाजिकमनोवृत्तिषु पिञ्छिकाभ्रमणेषु स परिवारः परिवृतः भ्रामयन्मुकु-

37 5 ऐन्द्रजालिके निजकार्य° A^{w}, B^{w} — 37 7 करिष्यामि A^{w}. B^{w} — 37 10 नम् om N — 37 15 रसभावगीतिरीति A^{w} — 37. 19 °नो विद्येश्वर. कथा° Mss 37 22 परिवृते A^{w}; B^{w}.—

लितनयन क्षणमतिष्ठत् । तदनु विषम विषमुल्बण वमन्त फणालकरणा रत्नराजिनीराजितराजमन्दिराभोगा भोगिनो भयं जनयन्तो निश्चेरु । गृध्राश्च बहवस्तुण्डैरहिपतीनादाय दिवि समाचरन् । ततोऽग्रजन्मा नरसिंहस्य हिरण्यकशिपोर्दैत्येश्वरस्य विदारणमभिनीय महदाश्चर्यान्वित राजानमभाषत । राजन् अवसान समये भवता शुभसूचक द्रष्टुमुचितम् । तत कल्याणपरपरावाप्तय भवदात्मजाकारायास्तरुण्या निखिललक्षणोपेतस्य राजनन्दनस्य विवाह कार्य इति । तदवलोकनकुतूहलेन महीपालेनानुज्ञात स सकल्पिताथसिद्धिसभावनसफुल्लवदन सकलमोहजनकमञ्जन लोचनयोर्निक्षिप्य परितो व्यलोकयत् । सर्वेषु तदैन्द्रजालिकमेव कर्मेति साद्भुत पश्यत्सु रागपल्लवितहृदयेन राजवाहनेन पूर्वसकेतसमागतामनेकभूषणभूषिताङ्गीमवन्तिसुन्दरीं वैवाहिकमन्त्रतन्त्रनैपुण्येनाग्निं साक्षीकृत्य सयोजयामास । क्रियावसाने सतीन्द्रजालपुरुषा सर्वे गच्छन्तु भवन्त इति द्विजन्मनोच्चैरुच्यमाने सर्वे मायामानवा यथायथमन्तर्भाव गता । राजवाहनोऽपि पूर्वसकल्पितेन गूढोपायचातुर्येणेन्द्रजालिकपुरुषवत्कन्यान्त पुर प्रविवेश । मालवेन्द्रोऽपि तदद्भुत मन्यमानस्तस्मै वाडवाय प्रचुरतर धन दत्त्वा विद्येश्वर स्वमिदानीं साधयेति त विसृज्य स्वयमन्तर्मन्दिर जगाम । ततोऽवन्तिसुन्दरी प्रियसहचरीवरपरिवारा वल्लभोपेता सुन्दरीमन्दिर ययौ । एव दैवमानुषबलेन मनोरथसाफल्यमुपेतो राजवाहन सरसमधुरचेष्टाभि शनै शनैर्हरिणलोचनाया लज्जामपनयन्सुरतरागमुपनयन्रहो विश्रम्भमुपजनय

38 19 सुन्दरीमन्दिरम् N — 38 21 सुरतरागमुपनयन् om. A* —

न्सलापे तदनुलापपीयूषपानलोलश्चित्रविचित्र चित्तहारिण चतुर्दशभुव नवृत्तान्त श्रावयामास ॥

इति श्रीदण्डिन. कृतौ दशकुमारचरितेऽवन्तिसुन्दरीपरिणयो नाम पञ्चम उच्छ्वास ॥

॥ पूर्वपीठिकेय संपूर्णा ॥

---

30 1 °त्रौत्कु B^m, A^m —अवन्तिसुन्दरीपरिणयो नाम पञ्चम उच्छ्वास ॥ om A —

श्रुत्वा तु भुवनवृत्तान्तमुत्तमाङ्गना विस्मयविकासिताक्षी सस्मितमिदमभाषत । दयित त्वत्प्रसादादद्य मे चरितार्था श्रोत्रवृत्तिः । अद्य मे मनसि तमोपहस्त्वया दत्तो ज्ञानप्रदीपः । पक्वमिदानीं त्वत्पादपद्मपरिचर्याफलम् । अस्य च त्वत्प्रसादस्य किमुपकृत्य प्रत्युपकृतवती भवेयम् । अभवदीयं हि नैव किंचिन्मत्सबद्धम् । अथवास्त्येवास्यापि जनस्य क्वचित्प्रभुत्वम् । अशक्यं हि मदिच्छया विना सरस्वतीमुखग्रहणोच्छेषणीकृतो दशनच्छद एष चुम्बयितुमम्बुजासनास्तनतटोपभुक्तमुरःस्थलं चैतदालिङ्गयितुमिति । प्रियोरसि प्रावृषीव नभस्युपास्तीर्णगुरुपयोधरमण्डला प्रौढकन्दलीमुकुलमिव रक्तरागरूपित चक्षुरुल्लासयन्ती बर्हिबर्हावलीविडम्बिना कुसुमचन्द्रकशारेण मधुकरकुलव्याकुलेन केशकलापेन स्फुरत्स्वल्पकेसरकरालं कदम्बकुड्मलमिव कान्तस्याधरमणिमधीरमाचुचुम्ब । तदारम्भस्फुरितया च रागवृत्त्या भूयोभूयः प्रावर्ततातिमात्रचित्रोपचारशोभी रतिप्रबन्धः । सुरतखेदप्रसुप्तयोस्तु तयोः स्वप्ने बिसगुणनिगडितपादो जरठः कश्चिज्जालपादः प्रत्यदृश्यत । प्रत्यबुध्येतां चोभौ । अथ तस्य राजकुमारस्य कमलमृदुशशिकिरणरज्जुदामनिगृहीतमिव रजतशृङ्खलोपगू-

40 9 तत्र प्रियोरसि W —40 11 प्रावृषी om Aʳ Pod I as पर्हीं मयूर । ... तस्य कलाप रिञ्छानि विडम्बयता निर्भर्त्सिता ।। and may therefore have read बर्हिबर्हाण विडम्बयता ।। 40 12 कदम्बमुकुलमिव W C We acodg to G S कदम्बुककुसुम Aʳ—40 14 भूयोभ्यावर्तत G C—40 15 सुरतखद° om W —सुप्त° Aʳ C—40 15 तु om S G Aʳ, °निगडितचरण G Aʳ जरठजालपा° Ahᵈ Bhd S—

चरणयुगलमासीत्। उपलभ्यैव च किमेतदित्यतिपरित्रासविह्वला मुक्तकण्ठमाचक्रन्द राजकन्या। येन तत्सकलमेव कन्यान्तःपुरमग्निपरीतमिव पिशाचोपहतमिव वेपमानमनिरूप्यमाणतदात्वायतिविभागमगण्यमानरहस्यरक्षासमयमवनितलविप्रविध्यमानगात्रमाक्रन्दविदीर्यमाणकण्ठमश्रुस्रोतोवगुण्ठितकपोलमाकुलीबभूव। तुमुले चास्मिन्समयेनियन्त्रितप्रवेशाः किंकिमिति सहसाभसृत्य विविशुरन्तर्वंशिका पुरुषा ददृशुश्च तदवस्थं राजकुमारम्। तदनुभावनिरुद्धनिग्रहेच्छास्तु ते सद्य एव तमर्थं चण्डवर्मणे निवेदयांचक्रुः।

सोऽपि कोपादाताम्रः निर्दहन्निव दहनगर्भया दृशा निशाम्योत्पन्नप्रत्यभिज्ञः कथं स एवैष मदनुजमरणनिमित्तभूतायाः पापाया बालचन्द्रिकायाः पत्युरत्याभिनिविष्टचित्तदर्पस्य वैदेशिकवणिक्पुत्रस्य पुष्पोद्भवस्य मित्रं रूपमत्तः कलाभिमानी नैकविधविप्रलम्भोपायपाटवावर्जितमूढपौरजनाध्यारोपितवितथदेवतानुभावः कपटधर्मकञ्चुकी निगूढपापशीलश्चपलो ब्राह्मणब्रुवः। कथमिवैनमनुरक्ता मादृशेष्वपि पुरुषसिंहेषु सावमाना पापेयमवन्तिसुन्दरी। पश्यतु पतिमद्यैव शूलावतंसितमियमनार्यशीला कुलपांसनी। इति निर्भर्त्सयन्भीषणभ्रुकुटिदूषितललाटः काल इव काललोहदण्डकर्कशेन बाहुदण्डेनावलम्ब्य हस्ताम्बुजे रेखाम्बुजरथाङ्गलाञ्छने राजपुत्रं सरभसमाचकर्ष। स तु स्वभावधीरः सर्वपौरुषातिभूमिः सहिष्णुतैकप्रतिक्रिया दैवीमिव तामापदमवधार्य स्मरन् तस्या हंसगामिनि हंसकथायाः

---

41 1 च om S A^r G 41. 2 येन च Pa^d 41 [illegible] राजकन्यान्त ° G W — 41 [illegible] कपोलतलः G C W — समये om A^r, G W — 41 6 निर स्पमाणु G, C 41 13 जनमिथ्यारोपित° G, A^r S —

सहस्व वा मासद्वयमिति प्राणपरित्यागरागिणीं प्राणसमां समाश्वास्यारिवश्यतामयासीत्।

अथ विदितवार्तावार्तौ महादेवीमालवेन्द्रौ जामातरमाकारपक्षपातिनावात्मत्यागोपन्यासेनारिणा जिघांस्यमानं ररक्षतु। न शेकतुस्तु तमप्रभुत्वादुत्तारयितुमापदः। स किल चण्डशीलश्चण्डवर्मा सर्वमिदमुदन्तजातं राजराजगिरौ तपस्यते दर्पसाराय संदिश्य सर्वमेव पुष्पोद्भवकुटुम्बकं सर्वस्वहरणपूर्वकं सद्य एव बन्धने क्षिप्त्वा कृत्वा च राजवाहनं राजकेसरिकिशोरकमिव दारुपञ्जरनिबद्धं मूर्धजजालालीनचूडामणिप्रभाप्रविक्षिप्तक्षुत्पिपासादिखेदं च तमवधूतदुहितृप्रार्थनस्याङ्गराजस्योद्धरणायाङ्गानभियास्यन्ननन्यविश्वासाक्षिनाय रुरोध च बलभरदृप्तकम्पश्चम्पाम्। चम्पेश्वरोऽपि सिंहवर्मा सिंह इवासह्यविक्रमः प्राकारं भेदयित्वा महता बलसमुदायेन निर्गत्य स्वप्रहितदूतव्राताहूतानां साहाय्यदानायातिसत्वरमापततां धरापतीनामचिरकालभाविन्यपि संनिधावदत्तापेक्षः साक्षादिवावलेपो वपुष्मानक्षमापरीतः प्रतिबलं प्रतिजग्राह। जगृहे च महति संपराये क्षीणसकलसैन्यमण्डलः प्रचण्डप्रहरणशतभिन्नवर्मा सिंहवर्मा कारिणः करिणमवप्लुत्यातिमानुषप्राणबलेन चण्डवर्मणा। स च तद्दुहितर्यम्बालिकायामबलारत्नसमाख्यातायामतिमात्राभिलाषः प्राणैरेन न व्ययूयुजत्। अपि त्वनीनयदपनीताशेषशल्यमकल्यसंधो बन्धनगृहम्। अजीगणच्च गणकसंघैरद्यैव क्षपावसाने विवाहनीया राजदुहितेति। कृतकौतुकमङ्गले च तस्मिन्नेकपिङ्गाचलात्प्रतिनिवृत्यै-

42. 1. मासद्वयमपि Ar.—दिग्ध° W; C.—42. 8. निरस्य मूर्ध° W.—42. 16 प्रक्षीण° G; Ar., C.—42. 16. भिन्नवर्मा W.; C.—42. 17. अतिमानुषबलेन Ar, S.—42. 19. अकल्पसंधो or अकल्प° G; C.; Ar; Ab[d]., Bh S —

र्णजङ्घो नाम जङ्घाकरिकः प्रभवतो दर्पसारस्य प्रतिसंदेशमावेदयत्। अयि मूढ किमस्ति कन्यान्तःपुरदूषकेऽपि कश्चित्कृपावसरः। स्थविरः स राजा जरावलुप्यमानावमानचित्तो दुश्चरितदुहितृपक्षपाती यदेव किंचित्प्रलपति त्वयापि किं तदनुमत्या स्थातव्यम्। अविलम्बितमेव तस्य कामोन्मत्तस्य चित्रवधवार्ताप्रेषणेन श्रवणोत्सवोऽस्माकं विधेयः। सा च दुष्टकन्या सहानुजेन कीर्तिसारेण निगडितचरणा चारके निरोद्धव्येति। तदाकर्ण्य प्रातरेव राजभवनद्वारे स दुरात्मा कन्यान्तःपुरदूषकः संनिधापयितव्यश्चण्डपोतकश्च मातङ्गपतिरुचितकल्पनोपपन्नस्तत्रैव समुपस्थापनीयः। कृतविवाहकृत्यश्चोत्थायाहमेव तमनार्यशीलं तस्य हस्तिनः कृत्वा क्रीडनं तदधिरूढ एव गत्वा शत्रुसाहाय्यकाय प्रत्यासीदतो राजन्यकस्य सकोशवाहनस्यावग्रहणं करिष्यामीति पार्श्वचरानवेक्षांचक्रे।

निन्ये चासावहन्यन्यस्मिन्नुन्मिषत्येवोपोरागे राजपुत्रो राजाङ्गणं रक्षिभिरुपतस्थे च क्षरितगण्डश्चण्डपोतकः। क्षणे च तस्मिन्मुमुचे तदङ्घ्रियुगलं रजतशृङ्खलया। सा चैनं चन्द्रलेखाच्छविः काचिदप्सरोरूपिणी भूत्वा प्रदक्षिणीकृत्य प्राञ्जलिर्व्यज्ञपयत्। देव दीयतामनुग्रहार्द्रं चित्तम्। अहमस्मि सोमरश्मिसंभवा सुरतमञ्जरी नाम सुरसुन्दरी। तस्या मे नभसि नलिनलुब्धमुग्धकलहंसानुबद्धवक्त्रायास्तन्निवारणक्षोभविच्छिन्ना विगलिता हारयष्टिर्यदृच्छया जातु

42. 2. कन्यापुर° W.; we accdg. to Pa[d].—43. 4. °अनुमत्य स्थातं A[r].; S.—43. 5. श्रवणमस्माकं श्रवणोत्सवो वि° A[r]; S.—43. 8. कन्यापुर° W.; we accdg. to Pa[d]. कल्पनेन Pa[d].; G.; C.—43. 10. अनार्यं W.; C.; A[r].—43. 10. हस्तिनं C.; W.; G; A[r].; S; Bhd. mentions it as v. l. क्वचित्; सहाय्यकाय C.; S. Bhd.—43. 12. अवग्रहं Bhd. C.; A[r].; Ah[d].,G.; we accdg. to Pa[d]. S.—43. 14. राजाङ्गणे W.; A[r].; G.—43. 16. अप्सरो C.; S.; अप्सरा G.—43. 18. नभसि नलिनलुब्ध° G; S.—

हैमवते सरसि मन्दोदके मग्नोन्मग्नस्य महर्षेर्मार्कण्डेयस्य मस्तके मणिकिरणद्विगुणितपलितमपतत् । पातितश्च कोपितेन कोपि तेन मयि शापः । पापे भजस्व लोहजातिमजातचैतन्या सतीति । स पुनः प्रसाद्यमानस्त्वत्पादपद्मद्वयस्य मासद्वयमात्रं संदानतामेत्य निस्तरणीयामिमामापदमपरिक्षीणशक्तित्वं चेन्द्रियाणामकल्पयत् । अनल्पेन च पाप्मना रजततया शृङ्खलीभूतां मामीशानकस्य राज्ञो वेगवतः पौत्रः पुत्रो मानसवेगस्य वीरशेखरो नाम विद्याधरः शंकरगिरौ समभ्यगमत् । आत्मसात्कृता च तेनाहमासम् । अथासौ पितृप्रयुक्तवैरे वर्तमाने विद्याधरचक्रवर्तिनि वत्सराजवंशवर्धने नरवाहनदत्ते विरहासहस्तदपकारक्षमोऽयमिति तपस्यता दर्पसारेण सह समसृज्यत । प्रतिश्रुतं च तेनास्मै स्वस्वसुरवन्तिसुन्दर्याः प्रदानम् । अन्यदा तु वियति व्यवदायमानचन्द्रिके मनोरथप्रियतमामवन्तिसुन्दरीं दिदृक्षुरवशेन्द्रियस्तदिन्दुमन्दिरद्युतिं कुमारीपुरमुपासरदन्तरितस्तिरस्करिण्या विद्यया । स च तां तदा त्वदङ्कापाश्रयां सुरतखेदसुप्तगात्रीं त्रिभुवनसर्गयात्रासंहारसंश्रिताभिः कथाभिरमृतस्यन्दिनीभिः प्रत्यानीयमानरागपूर्तां व्यरूपयत् । स तु प्रकोपितोऽपि त्वदनुभावप्रतिबद्धनिग्रहान्तराध्यवसायः समालिङ्ग्येतरेतरमत्यन्तसुखप्रसुप्तयोर्युवयोर्दैवदत्तोत्साहः पाण्डुलोहशृङ्खलात्मना मया पादपद्मयोर्युगलं तव निगडयित्वा सरोषरभसमपासरत् । अवस्थितश्च ममायं शापस्तच्च मासद्वयं तव पारतन्त्र्यम् । प्रसीदेदानीं किं तव करवाणीति

44. 3. कोपि om. S. G. Ar. W. मयि om. S, G., Ar.;—44. 5 भज G; Ar.—44. 5 पञ्चेन्द्रियाणां W.;—44. 6. रूप्यशृङ्ख° G.; रूप्यशृङ्ख°...कृतम् C.; Ar.—°भूतामादाय मां S. G.—44. 9 वर्तमाने Pa[d].—44. 14. स च om. W; C.; G.—तदवस्था° W.; सुरतखेद° om. W.;—44. 16. तु om. W.; S; कुपितोऽपि S—44. 20 तव om. W.; G.—

प्रणिपतन्तीं वार्तयानया मत्प्राणसमां समाश्वासयेति व्यादिश्य विससर्ज।

तस्मिन्नेव क्षणान्तरे हतोहतश्चण्डवर्मा सिंहवर्मदुहितुरम्बालिकायाः पाणिस्पर्शरागप्रसारिते बाहुदण्ड एव बलवदवलम्ब्य सरभसमाकृष्य केनापि दुष्करकर्मणा तस्करेणैकेनैव नखरप्रहारेण राजमन्दिरोद्देश च शवशतमयमापादयन्नचकितगतिरसौ विहरतीति वाचः समभवन्। श्रुत्वा चैतत्तमेव मत्तहस्तिनमुद्दस्ताधोरणो राजपुत्रोऽधिरुह्य रहसोत्तमेन राजभवनमभ्यवर्तत। स्तम्बेरमरयावधूतपस्तिदत्तवर्मा च प्रविश्य वेश्माभ्यन्तरमदभ्राम्बुनिर्घोषगम्भीरेण स्वरेणाभ्यधात्। कः स महापुरुषो येनैतन्मानुषमात्रदुष्करं महत्कर्मानुष्ठितम्। आगच्छतु स मया सहैव मत्तहस्तिनमारोहतु। अभयमेव तस्य मदुपकण्ठवर्तिनो देवदानवेभ्योऽपि विगृह्णानस्येति। निशम्यैवं स पुमानुपोढहर्षो निर्गत्य कृताञ्जलिराक्रम्य संज्ञासंकुचित कुञ्जरगात्रमसक्तमभ्यरुक्षत्। आरोहन्तमेवैनं निर्वर्ण्य हर्षोत्फुल्लदृष्टिरयं प्रियसखोऽयमपहारवर्मैवेति पश्चान्निपीदतोऽस्य बाहुदण्डयुगलमुभयभुजमूलप्रवेशितमग्रेऽवलम्ब्य स्वमङ्कमालिङ्गयामास। स्वयं च पृष्ठतो वलिताभ्यां भुजाभ्यां पर्यवेष्टयत्। तत्क्षणोपसहृतालिङ्गनव्यतिकरश्चापहारवर्मा चापचक्रकणपकर्पणप्रासपट्टिशमुसलतोमरादिप्रहरणजातमुपयुञ्जानो बलाशलिसान्पातिचलवीरान्बहुप्रका-

45. 1. प्रणमयाना W.—45. 6. दुष्करैककर्मकारिणा W.; C., G.; A^r.; S —45. 5 एकेनैव om. Pa^d. but mentions it as v l.—45. 8. राजपुत्र om. G S. A^r.—45. 10 दैवैद S. G.—45. 12. स्थवदत् W.; A^r. अवादीत् G.—45 13 सक्षाकुञ्चित G ; C, W.—45. 15. एव om. S. G A^r.—45. 18. °कर्णप्रास° Bhu—45. 19. प्रहरणजातं W.—उपयुञ्जाना. प्रेरयन्त Pa^d. which possibly points to उपयुञ्जानान्.—

रयोधिनः परिक्षिपतः क्षितौ विचिक्षेप। क्षणेन चाद्राक्षीत्तदपि सैन्यमन्येन समन्ततोभिमुखमभिधावता दलनिकायेन परिक्षिप्तम्।

अनन्तरं च कश्चित्कर्णिकारगौरः कुरुविन्दसवर्णकुन्तलः कमलकोमलपाणिपादः कर्णचुम्बिदुग्धधवलस्निग्धनीललोचनः कटितटनिविष्टरत्नमखरः पट्टनिवसनः कृशाकृशोदरोरःस्थलः कृतहस्ततया रिपुकुलमिषुवर्षेणाभिवर्षन्पादाङ्गुष्ठनिष्ठुराकृष्टकर्णमूलेन प्रजविना गजेन सन्निकृष्य पूर्वोपदेशप्रत्ययादयमेव स देवो राजवाहन इति कृताञ्जलिः प्रणम्यापहारवर्माणि निविष्टदृष्टिरावष्ट। त्वदादिष्टेन मार्गेण सन्निपातितमेतदङ्गराजसाहाय्यदानायोपस्थितं राजकम्। अरिबलं च विहतविध्वस्तं स्त्रीबालहार्यशस्त्रं वर्तते। किमन्यत्कृत्यमिति। हृष्टस्तु व्याजहारापहारवर्मा। देव दृष्टिदानेनानुगृह्यतामयमाज्ञाकरः। सोयमहमेवामुना रूपेण धनमित्राख्यया चान्तरितो मन्तव्यः। स एवाय निर्गमय्य बन्धनादङ्गराजमपवर्जितं कोशवाहनमेकीकृत्यास्मद्गृह्येण चामुना सह राजकेनैकान्ते सुखोपविष्टमिह देवमुपतिष्ठतु यदि न दोष इति। देवोपि यथा ते रोचत इति समाभाष्य गत्वा च तन्निर्दिष्टेन मार्गेण नगराद्बहिरतिमहतो रोहिणद्रुमस्य कस्यचित्क्षौमावदातसैकते गङ्गातरंगपवनपातशीतले तले द्विरदादवततार। प्रथमसमवतीर्णेनापहारवर्मणा च स्वहस्तसत्वरसमाकृते मातङ्ग इव भा-

46. 3. अन्तरे च G; Bhd. Ah[d] — 46. 6. इषुवर्षेणाभिवर्ष्य G.; S.; — 46. 9. राजन्यकं C; W. — 46. 10. अखिलमरिबलं S; Bhd; अखिलं चारि° G. — 46. 12. सोयमपरश्चैव W., C.; S; °हमिव G.; सोयमेव हिति Pa[d]; सोयमहमिव A[r] — 46. 13. एवात्र W., — 46. 14. राजन्यकेन W.; C, S; G; we accdg. to Pa[d]. — 46. 15. च om. and गत्वा after मार्गेण G; A[r]. — 46. 16. कस्यचिन्मूले A[r]; S; W., — 46. 18. स्फटिकाश्मन इव आधोरणे° A[r]. स्फटिकमय इव आ° W.; मातङ्ग इव om. A[r]. —

गीरथीपुलिनमण्डले सुख निषसाद । तथा निषण्ण तमुपहारवर्मार्थपालप्रमतिमित्रगुप्तमन्त्रगुप्तविश्रुतैर्मैथिलेन च प्रहारवर्मणा काशिभर्त्रा च कामपालेन चम्पेश्वरेण सिंहवर्मणा सहागत्य धनमित्र प्रणिपपात । देवोऽपि हर्षातिरेकमभ्युत्थित कथ समस्त एव मित्रगण समागत को नामायमभ्युदय इति कृतयथोचितोपचारानुत्पीडिततर परिरेभे । काशीपतिमैथिलाङ्गराजांश्च सुहृन्निवेदितानितरवदपश्यत् । तैश्च हर्षनिर्भरतर सरभसोपगूढ परमभिननन्द । तत प्रवृत्तासु प्रीतिसकथासु प्रियवयस्यगणानुयुक्त स्वस्य च सोमदत्तपुष्पोद्भवयोश्चरितमनुवर्ण्य सुहृदामपि वृत्तान्त क्रमेण श्रोतु कृतप्रस्तावस्तांश्च तदुत्कारन्त्रयुङ्क्त । तेषु प्रथम प्राह स्म किलापहारवर्मा ॥

॥ इति श्रीदण्डिन कृतौ दशकुमारचरिते महाकाव्ये प्रथम उच्छ्वास ॥

---

47 3 सहोपगत W , C —47 4 समस्त एव W C —47 5 समुपागत A[r] S —47 5 °नत्पचारम्° S , A[r] —47 7 हर्षबाष्पितलोचन C B W Bhü हर्षनिर्भृततर Ms W note हर्षनिर्भरतरभसो° G —सहसोपगूढ S —

देव त्वयि तदावतीर्णे द्विजोपकारायासुरविवरं त्वदन्वेषणप्रसृते च मित्रगणेऽहमपि महीमटन्नङ्गेषु गङ्गातटे बहिश्चम्पायाः कश्चिदस्ति तपःप्रभावोत्पन्नदिव्यचक्षुर्मरीचिर्नाम महर्षिरिति कुतश्चित्संलपतो जनसमाजादुपलभ्यामुतो बुभुत्सुस्त्वद्गतिं तमुद्देशमगमम्। न्यशामयं च तस्मिन्नाश्रमे कस्यचिच्चूतपोतकस्य च्छायायां कमप्युद्विग्नवर्णं तापसम्। अमुना चातिथिवदुपचरितः क्षणं विश्रान्तः क्वासौ भगवान्मरीचिः तस्मादहमुपलिप्सुः प्रवासप्रोषितस्य सुहृदो गतिम्। आश्चर्यज्ञानविभवो हि स महर्षिर्मह्यां विश्रुत इत्यवादिषम्। अथासावुष्णमायतं च निःश्वस्याशंसत्। आसीत्तादृशो मुनिरस्मिन्नाश्रमे। तमेकदा काममञ्जरी नामाङ्गपुरीवतंसस्थानीया वारयुवतिरश्रुबिन्दुतारकितपयोधरा सनिर्वेदमभ्युपेत्य कीर्णशिखण्डास्तीर्णभूमिरभ्यवन्दिष्ट। तस्मिन्नेव च क्षणे मातृप्रमुखस्तदाप्तवर्गः सानुक्रोशमनुप्रधावितस्तत्रैवावनिपातमपतत्। स किल कृपालुस्तं जनमार्द्रया गिराश्वास्याश्रुकारणं तां गणिकामपृच्छत्। सा तु सव्रीडेव सविषादेव सगौरवेव चाब्रवीत्। भगवन् ऐहिकस्य सुखस्य भाजनं जनोऽयमामुष्मिकाय श्वोवसीयायार्थाभ्युपपत्तिवित्तयोर्भगवत्पादयोर्मूलं शरणमभिप्रपन्न इति। तस्यास्तु जननी रचिताञ्जलिः पलितशारशिखण्डबन्धस्पृष्टभूमिरभाषत। भगवन् अस्या मे दोषमेषा वो दासी विज्ञापयति। दोषश्च मम स्वाधिकारानुष्ठानम्। एष हि गणिकामा-

48 1, °प्रोषितो Pa[d] —48 [illegible] आश्रमे W —48. 10 अङ्गपुर्यवतंस° W, C [illegible], Bhû wo accdg [illegible] Pa[d], S Ah[d] and Bhu [illegible] —48 11 [illegible] W C —48 12 वदासीत् W. —48 13 [illegible] W. C, शिरश्चास्य W. C —48 18. भयो W, Bhû दोषएषा W —

तुरधिकारो यद्दुहितुर्जन्मनः प्रभृत्येवाङ्गक्रिया तेजोबलवर्णमेधासंवर्धनेन दोषाग्निधातुसाम्यकृता मितेनाहारेण शरीरपोषणमा पञ्चमाद्वर्षात्पितुरप्यनतिदर्शनं जन्मदिने पुण्यदिने चोत्सवोत्तरो मङ्गलविधिरध्यापनमनङ्गविद्यानां साङ्गानां नृत्यगीतवाद्यनाट्यचित्रास्वाद्यगन्धपुष्पकलासु लिपिज्ञानवचनकौशलेषु च सम्यग्विनयनं शब्दहेतुसमयविद्यासु वार्तामात्रावबोधनमाजीवज्ञाने क्रीडाकौशले सजीवनिर्जीवासु च द्यूतकलास्वभ्यन्तरीकरणमभ्यन्तरकलासु वैश्वासिकजनात्प्रयत्नेन प्रयोगग्रहणं यात्रोत्सवादिष्वादरप्रसाधितायाः स्फीतपरिबर्हायाः प्रकाशनं प्रसङ्गवत्यां संगीतादिक्रियायां पूर्वसंगृहीतैर्ग्राह्यवाग्भिः सिद्धिलम्भनं दिक्षु तत्तच्छिल्पवित्तकैर्यशःप्रख्यापनं कार्तान्तिकादिभिः कल्याणलक्षणोद्घोषणं पीठमर्दविटविदूषकैर्भिक्षुक्यादिभिश्च नागरिकपुरुषसमवायेषु रूपशीलमाधुर्यप्रस्तावना युवजनमनोरथलक्ष्यभूतायाः प्रभूततमेन शुल्केनावस्थापनं स्वतो रागान्धाय तद्भावदर्शनोन्मादिताय वा जातिरूपवयोर्थशक्तिशौचत्यागदाक्षिण्यशिल्पमाधुर्योपपन्नाय स्वतन्त्राय प्रदानमधिकगुणायास्वतन्त्राय प्राज्ञतमायाल्पेनापि बहुव्यपदेशेनार्पणमस्वतन्त्रेण वा गान्धर्वसमागमेन तद्गुरुभ्यः शुल्कापहरणमलाभेऽर्थस्य कामस्वीकृते स्वाम्यधिकरणे वा साधनं रक्तस्य दुहितुरेकचारिणीव्रतानुष्ठापनं नित्यनैमित्तिकप्रीतिदायकतया हृतशिष्टानां गम्यधनानां चित्रैरुपायैरपहरणमददता लुब्धप्रायेण च विगृह्यासनं प्रतिहस्तिप्रोत्सा-

49 1 धन om W C — 49 2 मितमहारेण W — 49 3 °दिनेषु twice G, °दिने °दिनेषु C °दिने twice Pa[d] — 49 11 उद्घोषण W, घोषण S — 49 12 प्रभूतमेन W — 49 13 ऽवस्थापन S — 49 17 गुरुभ्य W — 49 18 अधिकरणे S वा om Bhd च Pa[d] — रक्तनरस्य C, G —

धनेन लुब्धस्य रागिणस्त्यागशक्तिसंधुक्षणमसारस्य वाङ्मतक्षणैर्लोकोपक्रोशनैर्दुहितृनिरोधनैर्व्रीडोत्पादनैरन्याभियोगैरवमानैश्चापवाहनमर्थदैरनर्थप्रतिघातिभिश्चानिन्द्यैरभ्यैरनुबद्धार्थानर्थसंशयान्विचार्य भूयोभूयः सर्वे जनामेति। गणिकायाश्च गम्यं प्रति सज्जैव सङ्गः। सत्यामपि प्रीतौ न मातुर्मातृकाया वा शासनातिवृत्तिः। एवं स्थितेऽनया प्रजापतिविहितं स्वधर्ममुल्लङ्घ्य क्वचिदागन्तुके रूपमात्रधने विप्रयूनि स्वेनैव व्ययेन रममाणया मासमात्रमत्यवाहि। गम्यजनश्च भूयानर्थयोग्यः प्रत्याचक्षाणयानया प्रकोपितः। स्वकुटुम्बकं चावसादितम्। एषा कुमतिर्न कल्याणीति निवारयन्त्यां मयि वनवासाय कोपात्प्रस्थिता। सा चेदियमदार्यनिश्चया, सर्व एव जनोऽयमनन्यगतिरनशनेन संस्थास्यत इत्यरोदीत्।

अथ सा चारुयुवतिस्तेन तापसेन भद्रे ननु दुष्करोऽयं वनवासः। तस्य फलमपवर्गः स्वर्गो वा। प्रथमस्तु तयोः प्रकृष्टज्ञानसाध्यः प्रायो दुःसाध एव। द्वितीयस्तु सर्वस्यैव सुलभः कुलधर्मानुष्ठायिनः। तदशक्यारम्भादुपरम्य मातुर्मते वर्तस्वेति सानुकम्पमभिहिता। सा तु प्रत्यवादीत्। यदि भगवत्पादमूलमशरणं शरणमस्तु मम कृपणायाः हिरण्यरेता देव एवेत्युदमनायत। स तु मुनिरनुविमृश्य गणिकामातरमवदत्। सम्प्रति गच्छ गृहान्। प्रतीक्षस्व कानिचिद्दिनानि यावदियं सुकुमारी सुखोपभोगसमुचिता सत्यरण्यवासोद्वेजिता भूयोभूयश्चास्माभिर्बोध्यमाना प्रकृतावेव स्थास्यतीति।

तथेति तस्यां प्रतियाते स्वजने सा गणिका तमृषिमनघभक्ति

---

50 ॥ अभि°रन्वे C W.— 0 7 भवान्ध्येन C W —50 11 भरतेन् W.—50 17 हिरण्यरेता एव W —हिरण्यरेता एव इ° S —50 19 भरण्या सेन G, °वासव्यसनेन C —50 21. °भक्तिभि Pa[d] —

धौतोद्गमनीयवासिनी नात्यादृतशरीरसंस्कारा वनतरुपोतकालवालपूरणैर्देवतार्चनकुसुमसमुच्चयावचयप्रयत्नैर्नैकविधकल्पोपहारकर्मभिः कामशासनार्थे च गन्धमाल्यधूपदीपनृत्यगीतवाद्यादिभिः क्रियाभिरेकान्ते च त्रिवर्गसंवादिनीभिः कथाभिरध्यात्मवादैश्चानुकूलयन्तीयमेव कालेनात्मन्यरञ्जयत् ।

एकदा च रहसि रक्तं तमुपलक्ष्य मूढः खलु लोकोऽयं सह धर्मेणार्थकामावपि गणयतीति किंचिदस्मयत । कथय वासु केनांशेनार्थकामातिशायी धर्मस्तवाभिप्रेत इति प्रेरिता मरीचिना लज्जामन्थरमारभताभिधातुम् । कुतो वा जनादस्मात्त्रिवर्गबलावलज्ञानम् । अथवा तदपि प्रकारान्तरं दासजनानुग्रहस्य । भवतु श्रूयताम् । ननु धर्मादृतेऽर्थकामयोरनुत्पत्तिरेव । तदनपेक्ष एव धर्मो निवृत्तिसुखप्रसूतिहेतुरात्मसमाधानमात्रसाध्यश्च सोऽर्थकामवद्बाह्यसाधनेषु नात्यायतते । तत्त्वदर्शनोपबृंहितश्च यथाकथंचिदप्यनुष्ठीयमानाभ्यां नार्थकामाभ्यां बाध्यते । बाधितोऽपि चाल्पीयसा प्रतिसमाहितस्तमपि दोषं निर्हृत्य श्रेयसेऽनल्पाय कल्पते । तथा हि पितामहस्य तिलोत्तमायामभिलाषो भवानीपतेर्मुनिपत्नीसहस्रसंदूषणं पद्मनाभस्य षोडशसहस्रान्तःपुरविहारः प्रजापतेः स्वदुहितर्यपि प्रणयप्रवृत्तिः शचीपतेरहल्याजारता शशाङ्कस्य गुरुतल्पगमनमंशुमालिनो वडवालिङ्गनमनिलस्य केसरिकलत्रसमागमः बृहस्पतेरुतथ्यभार्याभिसरणं पराशरस्य दाशकन्यादूषणं पाराशर्यस्य भ्रातृदारसंगतिरत्रेर्मृगीसमागमः

51 2. °धूप. धा° ॥ — C S G I I 8 [illegible] to Pa° —4 I 2. [illegible] ॥ —51 [illegible] ॥ G —51 8. [illegible] ॥ —51 11 [illegible] G, C —51 13 [illegible] ॥ —M om ॥ —51 17 [illegible] ॥ —

इति। अपराणि च तेषु तेषु कार्येष्वसुलभमूलधनानि ज्ञानबलाद् श्रमपीडामावहन्ति। धर्मपूते च मनसि नभसीव न जातु रजोऽनुषज्यते। तन्मन्ये नार्थकामौ धर्मस्य शततमीमपि कलां स्पृशत इति।

श्रुत्वैतदृषिरुदीर्णरागवृत्तिरभ्यधात्। अयि विलासिनि, साधु पश्यसि। धर्मस्तत्त्वदर्शिनां विषयोपभोगैर्न परिहीयत इति। किं तु जन्मनः प्रभृत्यर्थकामवार्तानभिज्ञा वयम्। कीदृशौ तावर्थकामौ? किंरूपौ किंपरिवारौ किंफलौ चेति। सा त्ववादीत्। अर्थस्तावदर्जनवर्धनरक्षणात्मकः कृषिपशुपाल्यवाणिज्यसंधिविग्रहादिपरिवारस्तीर्थप्रतिपादनफलश्च। कामस्तु विषयातिसक्तचेतसोः स्त्रीपुंसयोरतिशयसुखस्पर्शविशेषः। परिवारस्तु तस्य यावदिह रम्यमुज्ज्वलं च वस्तु। फलं पुनः परमाह्लादनं परस्परविमर्दजन्म स्मर्यमाणमधुरमुदीरिताभिमानमनुत्तमं सुखमपरोक्षं स्वसंवेद्यमेव। तस्यैव कृते विशिष्टस्थानवर्तिनः कष्टानि तपांसि महान्ति दानानि दारुणानि युद्धानि भीमानि समुद्रलङ्घनादीनि मानवाः समाचरन्तीति।

निशम्यैतन्नियतिबलान्नु तत्पाटवान्नु स्वबुद्धिमान्द्यान्नु स्वनियममनादृत्य तस्यामसौ प्रासजत्। सा सुदूरं मूढात्मानं च तं प्रवहणेन नीत्वा पुरमुदारशोभया राजवीथ्या स्वभवनमनैषीत्। अभूच्च घोषणा श्वः कामोत्सव इति। अपरेद्युः स्नातमनुलिप्तमारचितमञ्जुमालमारब्धकामिजनवृत्तं निवृत्तसर्ववन्याभिलाषं क्षणमात्रमपि गते तया विना दूयमानं तमृषिमद्रिमता राजमार्गेणोत्सवसमाजं नीत्वा क्वचिदुपव-

52. 7. वेति W.—52. 9. °भिज्ञा वयं° Bhk.; °भिज्ञ° G.—52. 10. च om. G.; W. परि om. C.—52. 12. स्वसंवेद्य om. G.; S.—52. 14. समुद्रलङ्घनानि om. C.—52. 15. नियतिबलान् W.—52. 18. आरचितमञ्जुमालम् G. S. W.; आचरित° Pa.—52. 19. क्षणमात्रेऽपि G. S. यदपि C. अपि om. W.—52. 20. दूयमानं C. S.—

मोद्देशे युवतिजनशतपरिवृतस्य राज्ञः संनिधौ स्मितमुखेन तेन भद्रे भगवता सह निषीदेत्यादिष्टा सविभ्रममकृतप्रणामा सस्मितमुपाविशत् ।

तत्र काचिदुत्थाय बद्धाञ्जलिरुत्तमाङ्गना देव जितानयाहम् । अस्यै दास्यमद्यप्रभृत्यभ्युपेतं मयेति प्रभुं प्राणंसीत् । विस्मयहर्षमूलश्च कोलाहलो लोकस्योदजिहीत । हृष्टेन च राज्ञा महार्हैरलंकारैर्महता च परिबर्हेणानुगृह्य विसृष्टा वारमुख्याभिः पौरमुख्यैश्च गणशः प्रशस्यमाना स्वभवनमगत्वैव तमृषिमभाषत । भगवन् अयमञ्जलिः । चिरमनुगृहीतोऽयं दासजनः स्वार्थ इदानीमनुष्ठेय इति । स तु रागाग्निनाहत इवोद्भ्रान्त्याब्रवीत् । प्रिये किमेतत् । क्व इदमौदासीन्यम् । क्व गतस्तवास्मत्साधारणोऽनुराग इति । अथ सा सस्मितमिदमवादीत् । भगवन् ययाद्य राजकुले मत्तः पराजयोऽभ्युपगतस्तस्याश्च मम च कस्मिंश्चित्संघर्षे मरीचिमावर्जितवतीव श्लाघसे इति तयाहमधिक्षिप्ता दास्यपणबन्धेन चास्मिन्व्यवहारे प्रावर्तिषि । सिद्धार्था चास्मि भवत्प्रसादादिति । स तथा तथावधूतो दुर्मतिः कृतानुशयः शून्यवन्न्यवर्तिष्ट । यस्तमेवं कृतस्तपस्वी तमेव मां महाभाग मन्यस्व । इयं त्वजितानि-मीलं रागमुद्रल्य तथैव बन्धक्या महद्दुःखमर्पितम् । अचिरादेव दास्य चास्या स्वदर्थसाधनक्षमं कर्तुम् । अस्यामेव तावद्वसाङ्गपुर्यां चम्पायामिति । अथ तन्मनश्च्युततमःस्पर्शाभियेवास्तं रविरगाद्रवि-मुक्तश्च रागः संध्यात्वेनास्फुरत् । तत्कथादत्तवैराग्याणीव कमल-

53. 1. जन om. W.—स्मितमुखेन विस्मयमुखेन W.—53. 5 मयाभ्युपेतम् W.—53. 10. मयाभिनिवेशात् W.—53. 11. इद om W. C.—53. 14. वसंत्यहम्° G. C ; S. We accdg. to W. and Bhū.—53. 15. शून्यवत् G.; S—53. 16. इति om. C.—53. 18. मदर्थेऽनुदिन° S.—

यनानि समकुचन्। अनुमतमुनिशासनश्चाहमनुनैव सहोपास्य संध्यामनुरूपाभिः कथाभिस्तमनुसंधाय नीतरात्रिः प्रत्युन्मिषत्युदयप्रस्थदावकल्पे कल्पद्रुमकिसलयावधीरिण्यरुणार्चिषि तं नमस्कृत्य नगरायोदचलम्। अदर्शं च मार्गाभ्यासवर्तिनः कस्यापि क्षपणकविहारस्य बहिर्विविक्ते रक्ताशोकषण्डे निषण्णमस्पृष्टसमाधिमाधिक्षामकान्तमग्रण्यमनभिरूपाणां कृपणवर्णं कमपि क्षपणकम्। उरसि चास्य शिथिलितमलनिचयान्मुखान्निपततोऽश्रुबिन्दूनलक्षयम्। अयमास्य कान्तिकोपविष्टः। क्व तपः क्व च रुदितम्। न चेद्रहस्यमिच्छामि श्रोतुं शोकहेतुमिति। सोऽब्रवीत्। सौम्य श्रूयताम्। अहमस्यामेव चम्पायां निधिपालितनाम्नः श्रेष्ठिनो ज्येष्ठसूनुर्वसुपालितो नाम। वैरूप्यात्तु मम विरूपक इति प्रसिद्धिरासीत्। अन्यश्चात्र सुन्दरक इति यथार्थनामा कलागुणैः समृद्धो वसुना नातिपुष्टोऽभवत्। तस्य च मम च वपुर्वसुनी निमित्तीकृत्य वैरं वैरोपजीविभिः पौरधूर्तैरुदपाद्यत। ततस्त एव कदाचिदावयोरुत्सवसमाजे स्वयमुत्पादितमन्योन्यावमानमूलमधिक्षेपवचनव्यतिकरमुपशमय्य। न वपुर्वसु वा पुंस्त्वमूलम्। अपि तु यः प्रकृष्टगणिकाप्रार्थ्ययौवनो स एव पुमान्। अतो युवतिललामभूता काममञ्जरी यं वा कामयते स हरतु सुभगपताकामिति व्यवस्थापयन्। तदभ्युपेत्याहं प्राहिणवं तस्यै दूतान्। अहमेव किलास्याः स्मरोन्मादहेतुरासम्। आसीनयोश्चावयोर्मामेवोपगम्य सा नीलोत्पलमयमिवापाङ्गमङ्के मम मुञ्चन्ती तं जनमपत्रपयाधोमुखं

---

54. 4 कल्पद्रुम° W Bha A p[d] — 54 7 निषण्णम् W — 54 10 तु om W — 54 11 तु एव om. S — 54 15 °वचनव्यति° G °वचन व्यतिकरम्° S — 54 16 प्रकृष्ट° ... C, W — 54 18 तदभ्यु° om W C — 54 20 °पाङ्गदाम W, C, S Bha, we accdg to G and Pa[d] —

स्यधत्त। सुभगमन्येन च मया स्वधनस्य स्वगृहस्य स्वगणस्य स्वदेहस्य स्वजीवितस्य च सैवेश्वरी कृता कृतश्चाहमनया मलमल्लकशेषो हृतसर्वस्वतया चापवाहित प्रपद्य लोकोपहासलक्ष्यताम्। अक्षमश्च धिक्कृतानि पौरवृद्धाना सोढुमिह जैनायतने मुनिनैकेनोपदिष्टः मोक्षधर्मो. सुकर एष वेशो वेशनिर्गतानामत्युदीर्णवैराग्यस्तदपि कौपीनमजहाम्। अथ पुन प्रकीर्णमलपङ्क प्रबलकेशलुञ्चनव्यथ प्रकृष्टतमक्षुत्पिपासादिदुःख स्थानासनशयनभोजनेषु द्विप इव नवग्रहो बलवतीभिर्यन्त्रणाभिरुद्वेजित प्रत्यवामृशम्। अहमस्मि द्विजाति। अस्वधर्मो ममैष पाषण्डपथावतार। श्रुतिस्मृतिविहितेनैव वर्त्मना मम पूर्वजा प्रावर्तन्त। मम तु मन्दभाग्यस्य निन्द्यवेशमन्दद्रु खायतन हरिहरहिरण्यगर्भादिदेवतापवादश्रवणनैरन्तर्यात्प्रेत्यापि निरयफलमफल विप्रलम्भप्रायमीदृशमिदमधर्मवर्त्म धर्मवत्समाचरणीयमासीदिति। मत्याकलितस्वदुर्नय पिण्डीखण्ड विविक्तमेतदासाद्य पर्याप्तमश्रु मुञ्चामीति। श्रुत्वा चैतदनुकम्पमानो ऽवम्। भद्र क्षमस्व कंचित्कालमत्रैव निवस। निभेन मुष्णनासावेव वेश्या यथा त्वा योजयिष्यति तथा यतिष्ये। सन्त्युपायास्तादृशा।

४० इत्याश्वास्य तमनुष्ठितोहम्। नगरमाविशन्नेव चोपलभ्य लोकवादाल्लुब्धसमृद्धपूर्ण पुरमित्यर्थाना नश्वरत्व च प्रदर्श्य प्रकृतिस्थान

54 1 सुभगन G C S W wo accdg to Pa[d] —54 3 हृतसर्वस्व य चा° C च om W —55 4 दुर्बेशधनो W, उत्सृष्ट्य उन्नमो य° W —55 6 सर्कीर्ण° W —55 9 पाखण्ड° S C एव om S —55 12 भाग्य om S —55 18 भद्र om G S आशुचित W श्रावन C G —55 19 °मुष्णीस्य:° G Ab[d] • लुब्धसमिक्रमिष्य:° S

मुनिरधावस्वर्णीसुतयाहिते पथि• मतिमकरवम् । अनुप्रविश्य च द्यूतसभामक्षधूर्तैः समगंसि । तेषां च पञ्चविंशतिप्रकारासु सर्वासु द्यूताश्रयासु कलासु कौशलमक्षभूमिहस्तादिषु चात्यन्तदुरुपलक्ष्याणि कूटकर्माणि तन्मूलानि सावलेपान्यधिक्षेपवचनानि जीवितनि-रपेक्षाणि संरम्भविचेष्टितानि सभिकप्रत्ययव्यवहाराकल्पबलप्रताप-प्रायानङ्गीकृतार्थसाधनक्षमान्बलिषु सान्त्वनानि दुर्बलेषु भर्त्सनानि पक्षरचननैपुण्यमुच्चावचानि प्रलोभनानि ग्लहप्रभेदवर्णनानि द्रव्य-संविभागौदार्यमन्तरान्तराश्लीलप्रायान्कलकलानित्येतानि चान्यानि चानुभवन्न तृप्तिमध्यगच्छम् । अहस च किंचित्प्रमादद्दत्तशारे कस्मिंश्चित्कि-तवे । प्रतिकितवस्तु निर्दहन्निव क्रोधताम्रया दृशा मामभिवीक्ष्य शिक्ष-यसि रे द्यूतनर्म हासव्याजेनास्मानयमशिक्षितो वराकस्त्वयैव तावद्वि-चक्षणेन देविष्यामीति द्यूताध्यक्षानुमत्या व्यत्यषजत् । मया जितश्चा-सौ षोडशसहस्राणि दीनाराणाम् । तदर्धं सभिकाय सभ्येभ्यश्च दत्त्वा-र्धं स्वीकृत्योदतिष्ठम् । उदतिष्ठंश्च तत्र गतानां हर्षगर्भाः प्रशंसालापाः । प्रार्थ्यमानसभिकानुरोधाच्च तदगारे उदारमभ्यवहारविधिमकरवम् । यन्मूलश्च मे दुरोदरावतारः स मे विमर्दको नाम विश्वास्यतरो द्वितीयं हृदयमासीत् ।

तन्मुखेन च सारतः कर्मतः शीलतश्च सकलमेव नगरमवग-म्य धूर्जटिकण्ठकल्माषकालतमे तमसि नीलनिवसनार्धोरुक-

56 1 अथ प्रविश्य G अनुप्राश्य Bhd च om ‖ 56 2 द्यूतसमाजम° W — च om W S C we acc. to G Pd —56 6 मध्येजनार्थसाधन क्षमान C G सिद्धार्थ°S —56 7 नैपुण्य W चाग्रजम° Bhd, W, S, C — 56 11 रे om S G —56 14 [1] अनुनिष्ठ S —56 15 अगुणार om W. Com do not explain it —56 16 च om S श्रीलत om S —56 19 नीलवसना°W

बद्धतीक्ष्णकौक्षेयक फणिमुखकाकलीसदृशकपुरुषशीर्षक-

। गत्वा कस्यचिल्लुब्धेश्वरस्य गृहे सार्धं छित्वा

निजगृहमिवानुप्रवि-

श्य सारमहतीमादाय निरगाम्। नीलनीरदनिकरपीवरतिमि-

रराजवीथ्यां झटिति शतह्रदासंपातमिव क्षणमालो-

। अथासौ नगरदेवतेव नगरमोषरोषिता नि सबाध-

भि सुता सालंकृता काचिदुन्मिषद्रूपणा युवतिराविरासीत्।

वासु क यासीति सदयमुक्ता त्रासगद्गदमगादीत्। आर्य

अस्यामर्थवर्यः कुबेरदत्तनामा प्रतिवसति। अस्म्यहं तस्य कन्या।

जातमात्रां धनमित्रनाम्नेऽर्त्यायैव कस्मैचिदिभ्यकुमाराय प्रजा-

मे पिता। स पुनरस्मिन्नत्युदारतया पित्रोरन्ते वित्तैर्निजैः

दरिद्राति सत्यथोदारक इति प्रीतलो-

ने वरयत्येव तस्मिन्मां तरुणीभूतामधन

कामेषिदितरस्मै यथार्थनाम्ने सार्थवाहाय

मे पिता। तदमङ्गलमद्य किल प्रभाते भावीति ज्ञात्वा

प्रियतमदत्तसंकेता वञ्चितस्वजना निर्गत्य बाल्याभ्यस्तेन

मन्मथाभिसरा तदागारमभिसरामि। तन्मा मुञ्च गृहाणै-

मद्यमर्पितवती। दयमानश्चाहमब्रवम्। एहि

57 2 बाणमानसूत्र Bhû —57 4 गम्भाम° Pa[d], गम्हाक्ष° C wo to Bhû, Ab[d], S गजभाक्ष°—57 5 °तिमिरभारनिर्भिद्रितायां G; निर्भिद्रितायां C W —57 6 °विभूषणा S आर्य om S—57 9 माम° W —अगदीत् C W, S अवदत् G —57 10 कुबेरदत्त° W W —57 12 अमुष्मिन् W C S दरिद्रत्यपी S दत्तदारगुणार° 13 इति च W C—57 18 मन्मथैकाभिसरा S G °सारा Bhû —

साध्वि त्वां नयेयं त्वत्प्रियावसथामिति त्रिचतुराणि आपतश्च दीपिकालोकपरिलुप्यमानतिमिरभार यष्टिकृपाणपाणि रिकबलमनल्पम् । दृष्ट्वैव प्रवेपमानां कन्यकामवदम् । भद्रे अस्त्ययमविद्वितीयो मे बाहुः । अपि तु चिन्तितः । सपेहं भावितात्रेयवेगविक्रियः । त्वयापि भाव्यः । यथेमिमां पुरीं प्रविष्टा दष्टश्च ममैव नायको दर्शने । यदि वः कश्चिन्मन्त्रवित्कृपालुः स प्राणानाहरेदनाथाया इति । सापि बाला वाष्पदुर्दिनाक्षी बद्धवेपथुः कथंकथमपि गत्वा अशयिषि चाहं भावितविषविक्रियः । तेषु मां निर्वर्ण्य सुव्रातन्त्रमन्त्रध्यानादिभिश्चोपक्रम्याकृतार्थो गत कालदष्टस्तथा हि स्तब्धश्यावमङ्गं रुद्धा दृष्टिः शान्त एवोच्छ्वास सुवालं वासु श्चोग्रिसात्कारिष्यामः । कोऽस्त्यतीते चिकित्से सहेतरैः प्रायात् ।

उत्थितश्चाहमुदारकाय तां नीत्वाश्रयम् । अहमपि कोपि रत्स्यद्गतेनैव चेतसा सहायभूतेन कृपया त्वत्समीपमनैषम् । भूषणमिदमस्या स्वजालं तदर्पितवान् । उदारकस्तु तदादाय सलज्ज च

58. 1. मयै W.; लब्धियनयं W. C.; °प्रियं G.; प्रियवसं S.—58 om C. W.; S A^r. m —58 4. भवम् om. W.—58. 5. सयैव W. C. शायीयावं S we accdg to Pa^d and G —°विक्रिय° om. W.—58 6 सभारोपे C, G, S. °शेष एव W —58 7. रव एव om. C —58 10 नरेन्द्रमार्गे S. G.—58. 12. °सम्पर्क° W.; 58 15 सहायेन S. G.—58. 18. the first च om. S, the first two om. G —

च मामभाषत । आर्य त्वयैवेयमस्यां निशि प्रिया मे द त्तावपुनर्ममापहृता । तथा हि न जाने वक्तु त्वत्कर्मैतदद्भुत- न ते स्वशीलमद्भुतवत्प्रतिभाति । नैवमन्येनापि कृतपूर्वमि- प्रतिनियतैव वस्तुशक्तिः । न हि त्वय्यन्यदीया लोभादय । त्व- साधुतोन्मीलिततीति तस्मायस्त्वत्पूर्वापदानिभ्यो न रोचते । दृष्ट- स्वरूपामिति त्वदाशयमननुमान्य न पुस्तो । त्वयामुना सुकृतेन क्रीतोय दासजन इत्यसारमति- क्षीणासीति स ते प्रज्ञाधिक्षेप । न प्रियादानस्य प्रतिदान- शरीरमिति तदलाभे निधनोन्मुखमिदमपि त्वयैव दत्तम् । प्राणरूपम् । अद्यप्रभृति भर्तव्योय दासजन इति मम । उत्थाप्य चैनमुरसोपश्लिष्याभाषिषि । भद्र कार्य ते । सोऽभ्यधत्त । न शक्नोमि चेनामत्र पित्रोरनभ्यनुज्ञयो- जीवितुम् । अतोस्यामेव यामिन्यां देशमिम जिहासामि । यथा त्वमाज्ञापयसीति । अथ मयोक्तम् । अस्त्वेतत् । स्वदे देशान्तरमिति नैव गणना विदग्धस्य पुरुषस्य । किंतु बालेय- कष्टा प्रत्यवायभूयिष्ठाश्च कान्तारपथा । शैथिल्य किंचित्प्रज्ञास्त्वयोरनर्थेनेहूतेन देशत्यागेन सभाव्यते । तन्म सुखमिहैव वस्तव्यमेहि नयावेना स्वमेवावासमिति । अ- तेन सद्य एव ता तद्गृहमुपनीय तयैवापसर्पभूतया नत्र

59 3 ननु मे अ° W वे च स° S—59 8 न om G C—59 10 प्राणरूपं C G—59 12 पितृ W मातापित्रा S—59 14 मदेव S—59 15 विदग्धस्य : S—59 16 न्यवाय वैशं S नैवर G अवाप W —59 19 तदैवा° W °भूतया नत्र

एष्वेव दिवसेषु काममञ्जर्याः स्वसा यवीयसी नाम पञ्चवीरगोष्ठे संगीतकमनुष्ठास्यतीति सान्द्रादरः गरजन । स चाहं सह सख्या धनमित्रेण तत्र सन्यधिषि नृत्यायां च तस्यां द्वितीय रङ्गपीठ ममाभून्मन । लवनसज्ञायाश्रयश्च पञ्चशरो भावरसाना ममातिमात्रमस्यपपत् । अथासौ नगरदेवतेव

तृ । नृत्योत्थिता च सा मिद्विलासशोभिनी किं चालिमकस्मादेव वा न जानेसकम्मा प्रेक्षितेन सविभ्रममारोपितभ्रूलतमाभिवीक्ष्य साचेषा च व्यक्तहृदयानचन्द्रिक स्मित्वा लोकलोचनमानसानुयाता यातिष्ठत ।

सोऽहं स्वगृहमेत्य दुर्निवारयोत्कण्ठया दूरीकृताहारस्पृह शिरःशूलस्पर्शमपदिश्यान्यविविक्ते तल्पे मुक्तैरवयवैरशयिषि । धीतनिभ्मात-श्च मदनतन्त्रे मामभ्युपेत्य धनमित्रो रहस्यकथयत् । सखे सैव धन्या गणिकादारिका यामेव भवन्मनोऽभिनिविशते तस्याश्च सुलक्षिता भाववृत्ति । तामप्यचिरात्कुसुमशर शरशयने ति । स्थानाभिनिवेशिनोश्च वामयत्नसाध्य समागम । किंतु किल चारकन्यका गणिकास्वधर्मप्रतीपगामिना भद्रोदारेणाशयेन भगिरत । गुणशुल्काह न धनशुल्का न च यौवनमिति । तत्र मुहु प्रतिषिध्याकृतार्था तत्रागिनो

62 2 मेघीन Bhā —62 3 नृत्ताय च तस्यां S °नृत्ताय W —62. भनाधी W —62 7 मजालसमजामे W C —62 9 च om W 10 सविभ्रमारोपित° W °लनां W S.—62 11 भावर्तितवक्त्र° 14 स W —62 16 भभिराय°B —62 19 समगिरत् W, S, Pa[4] accdg to Bhu C G—

च माधवसेना राजानमश्रुकण्ठी व्यज्ञिज्ञपताम् । देव युष्म-
रागमञ्जरी रूपानुरूपशीलशिल्पकौशला पूरयिष्यति मनोर-
महत्याशा । सा च मूलच्छिन्ना यदियमतिक्रम्य
गुणेभ्य एव स्वं यौवनं विचिक्रीषते कुल-
। सा चेदियं देवपादाज्ञयापि तावत्प-
सदा पेशलं भवेदिति । राज्ञा च तदनुरोधात्तथानुशिष्टा
सा यदासीत्तदास्याः स्वसा माता च रुदितनिर्बन्धेन
समगिरेताम् । यदि कश्चिद्भुजगोऽस्मादिच्छया विनैनां बालां
नाशयिष्यति स तस्करवद्वध्य इति । तदेवं स्थिते धनाहृते
तत्स्वजनोऽनुमन्यते न तु धनदायासावभ्युपगच्छतीति विचिन्त्यो-
इति ।

अथ मयोक्तम् । किमत्र चिन्त्यं गुणैस्तामावर्ज्य गूढमर्थैस्तत्स्वजनं
। ततश्च कांचित्काममञ्जर्याः प्रधानदूतीं धर्मर-
नाम शाक्यभिक्षुकीं चीवरपिण्डदानादिनोपसंगृह्य तन्मुखेन
बन्धकया पणबन्धमकारयम् । अजिनरत्नमुदारकामुषित्वा
तुभ्यं देयं यदि प्रतिदानं रागमञ्जरीति । सोऽहं संप्रतिपन्नायां च
तथा तमर्थं संपाद्य मद्गुणोन्मादितायाः रागमञ्जर्याः करकिस-
। यस्यां च निशि चर्मरत्नस्तेयवादस्तस्याः प्रारम्भे
समाहूतेषु शृण्वत्स्वेव नागरमुख्येषु मत्प्रणिधि-
नाम भूत्वा धनमित्रमुच्छ्रिङ्ग्य बद्धतर्जंपत् । उक्तं

63 5. भद्गुन om W. °वृत्तेवाल्पनयं S. C; वृत्तमेवाननुष्ठित G. w० to Ps[d].—63. 5. एवं सति स W.—63. 8. समागरतो C. S.—63 G. S विक्रेय W.—63. 11. इति om W.—63. 16. सोऽपि प्रतिपन्नायां S. सोऽह स्वयं प्रति° G.

च धनमित्रेण । भद्र कस्तावदर्थो यदस्य स्मरामि स्वल्पमपि तथापकारं मत्कृतमिति । स भूयोऽपि मामब्रवीत् । स एष धनमित्रो नाम यदस्य भार्या पुनस्तस्मिन्नितरां द्वेषेण विलोभ्य स्वीचिकीर्षति । इतीदं शाण्कारे मत्कृत इति । नन्तु [illegible] अरण्ये भवति । सोऽहं तत्कृते प्राणानपि त्यजामीति न परिहरामि । यथैकरात्रजागरप्रतीकारस्तथैव स्नानकारद्वारेऽस्तु इति । तथा ब्रुवाणश्च पौरमुख्यैः समाहितोऽभूत् । इयं च वार्त्ता कौत्रकार्थिना धनमित्रेण शमादावप्यापाक्षिप्य पार्थिवाय निवेदिता । स पृष्टवान् । भद्र किमस्ति कश्चिद्विमर्दको नामानमर्थक इति । स मुद्रात्मनास्ति देव पर मित्र कथं तेनार्थ इति कर्णेऽपि शक्तोऽपि तमाख्यातुमिति । वाक्यमिदं श्रुत्वा इति निर्गत्य स्वगृहे वेशवाटे द्यूतसमायामापणे च न् । कथं चोपलभेत स वराकः । स खलु विमर्दको ज्ञानोचितो मन्त्रियोगात्त्वदन्वेषणायोज्जयिनीं तद्दहरेव अर्थपतिस्तु तमदृष्ट्वा तत्कृतमपराधमात्मसंबद्धं मत्वा प्रत्यादेशाय पुनर्धनमित्रेण विभाषिते कुपितेन राज्ञा निगडबन्धनमनीयत ।

---

64. 2. मत्कृत W —64 4. स्त्री चिकीर्षति G W —स एव स्वस्य W 8 सामर्दं निवि°च C W A., we accdg to G Ah[d] समस्तु °ं॰ 64 10. एव om. W C S G, we accdg to Pa[d] —64 12. 64 15 च om. G कथं नी° C—64 16 °अपराधं तथा मत्संबन्धीति W आत्मसम्बन्धीति C S. G —64 18. C W G S we accdg to Pa[d] and Ah[d] —

तेष्वेव दिवसेषु विभिन्ना कल्पोक्तेन धर्मरत्नं दोग्धुकामा काममपूर्वदुग्ध क्षपणीभूतविरूपक रहस्युपसृत्य ततोपहृतं सर्वमर्थं तस्मै प्रत्यर्प्य समश्रय च बह्वनुनीय प्रत्यगमत् । सोपि कथ-
मदनुशिष्टो हृष्टतमः स्वधर्ममेव प्र-
। काममञ्जर्यपि कतिपयैरेवाहोभिरश्मन्तकशेषमजिनरत्नद्रोस्वमभ्युदयमकरोत् । अथ मत्प्रयुक्तो धनमित्रः पार्थिवं मिथ्यज्ञापयत् । देव येयं गणिका काममञ्जरी लोभोत्कर्षाल्लोभमलोकोपकोशपात्रमासीत्साद्य मुसलोलूखलान्यपि निरपेक्ष
। तन्मन्ये मच्चर्मरत्नलाभहेतु तस्य खलु कल्पस्तादृशः । वारमुख्याभ्यश्च दुग्धे नान्यभ्य इति हि तद्वता प्रतीतिः ।
मे शङ्केति । सा सद्य एव राज्ञा सह जनन्या स-
। व्यथितवर्णेनेव मयोपह्वरे कथितम् । नूनमार्ये सर्वस्वत्या-
तदनुयोगायाङ्गराजेन समाभूयोभूयश्च निर्बद्धया त्वया नियतमस्मि तदागतित्वेनाह-
। ततश्च मे भावी चित्रवधः । मृते च मयि न जीविते भगिनी त्वं च निःस्वीभूता । चर्मरत्नं च धनमित्रमेव
। तदियमापत्समन्ततोनर्थानुबन्धिनी । तत्किमत्र प्र-
। तया तज्जनन्या चाश्रूणि विसृज्योक्तम् । अस्त्येवै-
रहस्यम् । राज्ञश्च निर्बन्धाद्दिस्त्र-

---

1. विभिन्नजेन, W.—65. 2 नष्टाहृत. W.—65. 3. समर्प्यं बहु° G. W. and Pa[d] v. I—65 5 कतिपयैरेव W.—65, 9 °लाभहेतुस्त° W. G °लाभहेतु ■ लाभ हेतु C—65. 12 सर्वस्व W.—65 14. W तदागतेन नाह W.—65 17. °बन्धिनी महानर्थानिना S G. तन् G.—

स्वतुर्निहत्यापि नियतमागतिरपदेशैव चोरितस्य स्थाने। छे सर्वमस्मत्कुटुम्बमवसीदेत्। अर्थपतो च तदपयशो रूढम्। पुरप्रसिद्धं च तस्य कीनाशस्यास्यासि सगतम्। अमुनैव दत्तामित्यपदिश्य वस्मान्या गोपायितुमिति मामभ्युपगमय्य लम्भयताम्। राज्ञानुयुक्त च नैव न्यायेन वैभकुलस्य स। न सर्वैन्यांशाजितस्य पुरुषा कर्णनासाच्छेदोपक्षेपभीषिताभ्यां दण्डकस्थकीभ्यां स एव तस्करत्वेनाधर्मपतिरवाहृत। कुपितेन च राज्ञा तस्य वधः प्राञ्जलिना धनमित्रेणैव प्रत्यावेद्यत। आर्य मौर्यदत्त वणिजामीदृशेष्वपराधेष्वसुभिरवियोगो यादृ कुपितोऽसि निर्वासनीय पाप एष इति। तन्मूलं च धनमित्रस्य अप्रीयत च भर्ता। पटच्चरच्छद्मशोषार्थपतिरर्थवतः स निरवास्यत। तस्यैव द्रष्टव्या कन्याचिद्दपच्चैव स्व वराकी मञ्जरी धर्मात्समग्रतृष्णिकापर्पिद्धसर्वस्वा सानुकम्पं द्विता मृषेनाभ्यगृह्यत। धनमित्रश्चाहानि प्राणेन पस्व। तदैव सिद्धसंकल्पो रागमञ्जरीगृह रमस्त्वपूर्वमकरवम्।

अस्मिंश्च पुरे लुब्धसमृद्धवर्गमया मुषितो यथा स्वैरेव धनैर्मोहिश्राणितैः समृद्धीकृतस्यार्थवर्गस्य गृहेषु भ्रमम्। न ह्यल्पमतिनिपुणोऽपि पुरुषा नियतिलेखिता

68 1. हिंसिकुर W C; we acc[d]g to Bhd G S भीमनिकृष्ट S G we accdg to Pa[d] and Bhd, Ah[d] स्वयि च स्मरसि W भगवा C S W —66. 3 अमुनैव W —66. 4 वरदेव Bhd भविसहस्र G S Pa[d] etc. I.—66 10 मानवप्राणिवधेन C. S.—66 [illegible] W —66 13 वट्टपाणं C S G °भीषितैर्नेन W C, S निर्वासितः W —

यतोऽहमेकदा रागमञ्जर्याः प्रणयकोपप्रशमनाय सानुनय प्रणयसमर्पितमुखमधुगण्डूषमास्वादमास्वाद मदेनास्पृष्टशील हि मदोन्मादयोरमार्गेणाप्युचितकर्मस्वेव प्रवर्तनम् । नगरमिदमनयैकयैव शर्वर्या निधनीकृत्य त्वद्वचन प्रत्यर्थितप्रियतमाप्रणामाञ्जलिशपथशतातिवर्ती मत्त इव रभसाच्छिन्नशृङ्खल कयापि धात्र्या शृगालिकाख्यया नातिपरिकरोऽसिद्वितीयो रहसा परेणोदचलम । अभिपत नागरिकपुरुषानशङ्कमेव विगृह्य तस्कर इति तैरभिहन्यमानोऽपि क्रीडन्निव मदावसन्नहस्तपातितेन निस्त्रिंशेन छिन्न. हत्वाघूर्णमानताम्रदृष्टिरपतम् । अनन्तरमासारमाण्विसृजन्ती ममाभ्यासमगमन् । अथान्ये चाहमरिभि । आपदा नु सद्य एव बोधितस्तत्क्षणोपजातया प्रतिभया कपरीभ । अहो ममैव मोहमूला महत्यापदापतिता । प्रसूततर च सख्य सह धनमित्रस्य मत्परिग्रहत्व च रागमञ्जर्या । मदनसा च श्वो नियतं निग्राहयिष्येते । तदियमिह प्रतिपत्तिर्यथानुष्ठी मन्नियोगतस्तौ परिभ्राम्येते मा च कदाचिदन्यथादेतस्या इति । कमप्युपायमा मनैव निर्णीय शृगालिकामगादिषम् । अरनिके या तामथलब्धा दधगणिका रागमञ्जरिकामजिन-

67 2 यमितन W पुन पुन प्रण ° C S G I it wrong on ac of आस्वादमास्वा — 67 ° अनुचितकर्मसु S रुचित ° Bl — 67 4 S —67 6. शृंगिका धात्र्या S —67 S एरवमाय S, W C, G we to Bhū. and Pa[d] अपि om W —67 10 घूर्णमानताम्र ° G S — प्रधिनतर च सख्य G, S.— 7 17 नागरिकानपि W G °नीति C W —67. 18 च सं G —

रत्नमत्तेन शत्रुणा मे मित्रच्छद्मना धनमित्रेण सगमितवती हतासि । तस्य पापस्य चर्मरत्नमोषाद्दाहितुश्च ते मद्य नि शल्यमुत्सृजेय जीवितमिति । सा पुनरुद्घाटितहा साश्रुगद्गदमुदञ्जलिस्तान्पुरुषान्समणाममासादितवती पुरस्तादवाघत । भद्रका प्रतीक्षध्व कंचित्काल सर्वं मुषितमर्थजातमवगच्छेयमिति । तथेति ते. प्रतिपन्ने सोपमासाद्य सौम्य क्षमस्वास्य दासीजनस्यैकमपराधम् सकाम स्वत्कलत्राभिमर्शी वैरास्पद धनमित्र । स्मरस्तु ते परिचर्यामनुग्रहीतुमर्हसि दासीं रागमञ्जरीम् । कृपाजीवाजन । तद्ब्रूहि क्व निहित तस्या भूषणमिति ततो दयमान इवाहमब्रवम् । भवतु मृत्युहस्तवर्तिनः किं वैरानुबन्धेनेति । तद्गृहाण कर्ण एवैनामशिक्षयमेवमेव प्रतिपद्यमिति । सा तु प्रतिपद्यार्यैव जीव चिर प्रसीदन्तु ते देवता व्याघ्रराज पौरपर्वतो मोचयतु तामेतेपि भद्रमुखास्तव मिति क्षणादपासरत् । आनीये चाहमारक्षिकनायकस्य रकम् ।

अथोत्तरेद्युरागत्य हृष्टतर सुभगमानी सुन्दरम्मन्य दक्षिरागाढिताधिकारस्तारुण्यमदादनालिपक: कान्तको नाम रिक' । किंचिदिव भर्त्सयित्वा समभ्यधत्त । न रत्न प्रतिप्रयच्छसि न चेद्दा नागरिकेभ्यश्चोरितकानि

68 3 कर्णेरितज्ञाना S—68. 5 प्रतीक्षध्वम C ; W—६९ G. 68 10 कृपाजीवि W. कृपजीवी S भवत C ; W—68 11 मनुष्य [illegible]—68 12 दव om C G S—68 16 भावक° Bhd. 68. मामभ्यध W , C—68 20 न चेत् नागरि° S—

पारमद्यादृशानां कारणानामन्ते च मृत्युमुखमिति । मया स्मयमानेनाभिहितम् । सौम्य यद्यपि दृश्यामो जन्मनो मुषित च स्वर्थपतिदारापहारिणः शत्रोर्मे मित्रमुखस्य धनमित्रस्य [illegible] पूरयेयमद्यैव तदयुतमपि यातनानामनुभवेय- मे साधीयसी सखेति । तेनैव क्रमेण वर्तमाने सान्त्वनतर्जन- प्रतिदिनमनुयोगव्यतिकरैर्नुगुणान्नपानलाभात्कतिपयैरेवाहोभि- [illegible] प्रकृतिस्थोऽहमासम् ।

अथ कदाचिदच्युताम्बरपीतातपत्विषि क्षयिणि वासरे कृष्णवर्ण [illegible] वेषेणोपसृत्य दूरस्थानुचरा मामुपश्लिष्याब्रवीत् । दिष्ट्या वर्धसे । फलिता तव सुनीतिः । यथा त्वयादिष्टं तथा [illegible] । आर्य तवैवमापन्नः सुहृदुपाय । अहमद्य वेशस- [illegible] । त्वया पुनरविदाङ्कमद्यैव राजा विज्ञाप- [illegible] । देव देवप्रसादादेव पुरापि तदीनमरत्नमर्थणिमुषितमासा- [illegible] । अथ तु मतौ रागमञ्जर्याः कश्चिदक्षधूर्तः कलासु कवि-वे- छोकवार्तासु चातिवैचक्षण्यान्मया समसृज्यत । तत्सवनाच [illegible] तद्भार्यां प्रतिदिनमन्ववर्ते । तदसावशङ्कितः [illegible] । तेन च कुपितेन कृत तच्चमरत्नमाभरणसमुद्गक- [illegible] । स तु भूयः स्तेयाय भ्रमन्नगृह्यत नागरिकपुरुषैः । आप- [illegible] हृदये रागमञ्जरीपरिचारिकायै पूर्वप्रणयानुवर्तिना [illegible] कथितः । ममापि चर्मरत्नमुपायोपक्रान्तो यदि देवपादैः प्रसादः कार्य इति । तथा निवेदितश्च नरपति-

3 तेन च W.—69 10 [illegible] S —69. 11. [illegible] W. [illegible] C —69. 12. पुनरपि [illegible] W. [illegible] W.— 17. [illegible] G S W.—[illegible] S; G; C.—

रत्नमत्तेन शत्रुणा मे मित्रच्छद्मना धनमित्रेण समागमितवती हतासि । तस्य पापस्य चर्मरत्नमोषाद्बिभ्रतुश्च ते मयि नि शल्यमुत्सृजेय जीवितमिति । सा पुनरुद्घटिताञ्जा साश्रुगद्गदमुदञ्जलिस्तान्पुरुषान्सप्रणाममासादितवती पुरस्तादयाचत । भद्रका प्रतीक्षध्व कंचित्कालं सर्वं मुषितमर्थजातमवगच्छेयमिति । तथेति तै प्रतिपन्ने मीषमासाद्य सौम्य क्षमस्वास्य दासीजनस्यैकमपराधम् । सकाम त्वत्कलत्राभिमर्शी वैरास्पद धनमित्र । स्मरस्तु ते परिचर्यामनुग्रहीतुमर्हसि दासीं रागमञ्जरीम् । कृपाजीवाजन । तद्ब्रूहि क्व निहित तस्या भूषणमिति ततो हृयमान इवाहमब्रवम् । भवतु मृत्युहस्तवर्तिन किं वैरानुबन्धेनेति । तद्वचनिव कर्ण एवैनामाशिक्षयमेवमेव प्रतिपद्यमिति । सा तु प्रतिपन्नार्थेव जीव चिर प्रसीदन्तु ते देवता व्यद्गुराज पौरुषप्रीतो मोचयतु त्वामेतेपि भद्रमुखास्तव मिति क्षणादपासरत् । आनीये चाहमारक्षिकनायकस्य रकम् ।

अथोत्तरेद्युरागत्य दृप्ततर सुभगमानी सुन्दरम्मन्य दृष्टिराशि श्रिताधिकारस्तारुण्यमदादनतिपक्व कान्तको नाम रिक । किंचिदिव भर्त्सयित्वा समभ्यधत्त । न रत्न प्रतिप्रयच्छसि न वेद्दा नागरिकेभ्यश्चोरितकालि

68 3 वद्धगिवशाना S—68. 5 मर्तास्थाय C, W—68 6 68 10 कृपाजीवि W कृपाजीवी S भरता C, W—68 11 G—68 12 इव om [illegible] G S—68. 15 मारवक° Bhd, मामभ्यधत्त W, C—68 20 न चनु नागरिके° S—

रसुभिर्मामवियोज्योप-छन्दनैरेव स्व ते दापयितु प्रयतिष्ये पत्रमिति । श्रुत्वेव च त्वदनुभावप्रत्ययादनविलम्बेनना सपादितम् । अथाह त्वदभिज्ञानप्रत्यायितया रागमञ्जर्या यथेप्सितानि वस्त्रानि लभमाना राजदु माङ्गलिका त्वदादिष्टेन मार्गेणान्वरञ्जयम् । तामेव रागमञ्जर्याश्चाम्बालिकाया सख्य परमवीवृधम् । नवानि प्राभृतान्युपहरन्ती कदाचिन्नाश्विचहारिणी तस्या पर प्रसादपात्रमासम् । एकदा च स्थितमपि कर्णकुवलय स्वस्तमिति समादधती रुरीक्षप्य भुमस्तेनोपकल्प्यापुर कारणन केनापि भवनाकृष्ण कान्तकस्योपरि प्रवृत्तकुररपारावतत्रासनापदृशायामन्तेरे षम् । सोपि धन्यमन्य किंचिदुन्मुख स्मयमानो ताया राजदुहितु न्ययेत्तथा प्रयपि सहसैव किमपि च मनसिजेन विद्ध स छिन्नफलेन यतिनातिमुग्ध पासरत् । ताव च राजकन्यकाङ्गुलीयकमुद्रिता शुकयुगलभूषणायथगर्भा पेटिका कयाचिद्वालिकया

---

70 2 मिन नर्थेव G मैनैनवेर S —70 8 कर्णकुवलय° W रिक्तश्री C S W —70 11 कुररकरस° W C भवनकूपर रत्नं म° om G, we acc[or]d[in]g to Pa[d]—70 15 ——— [illegible] सहसैव Pa[d] —70 1 संवेत्य° G;
68 3 सखे —70. 17 पेटिका W Bh[ä]. Pa[d] pr. m.
68, 10 कथाकी I cannot make out. The [illegible] —68 12 [illegible]का Al[d] पंकेतिका G.
मामभवत W, C—

नीत्वा कान्तकन्यागारमगाम् । अगाव च रागसा मिव मामुपलभ्य पर्यमहृष्यत् । अवस्थान्तराणि च संदर्शनानि श्रावणयन्त्या मया स दुर्मनिर्दृरमुदमाद्यत । त्वत्प्रियाप्रहितमिति ममैव मुखताम्बूलाचिह्नष्टानु मलिनांशुकं चान्यदुपाहरम् । तदीयानि च छन्नमेवापोढानि ।

स एवैकान्ते मयोपमन्त्रितोऽभूत् । तत्रापि सद्यादीनि तथा हि मत्प्रातिवेश्य कश्चि- हस्ते राज्यमिदं पतिष्यति तादृशानि तस्य । तदनुरूपमेव च त्वामियं राजकन्यका कामयते । राजा तया त्वां समागतमुपलभ्य कुपितोऽपि दुहितुर्म प्रसृत प्रापयिष्यत्येव यौवराज्यम् । इत्थ गि किमिति तात नाराध्यते । यदि कुमारीपुरप्रवेशः ननु दन्तनागारभित्तौ यामत्रयमन्तरालमारामप्राका हस्तवतैकागारिकेण तावती सुरङ्गा कारयित्वा प्रवि रक्षा । एकतरो हि महत्या परिजनो । सोऽब्रवीत् । साधु भद्रे दर्शितम् । अस्ति कश्चि- सगरसुतानामिवान्यतम । स चेल्लब्धः क्षणेनैत । कलमोसौ किमिति न लभ्यत इति मयोक्ते चमरन्न मुषितमिति त्वामेव स निरदिक्षत् । य-

om W —71 4 [illegible] S—71 [illegible] W, मर्नीक्रानि च we acc. lg to G and the Pres Com — om W' C [illegible]—71 10 [illegible] W —71 12 [illegible] मुख्यां G, Pa[3] —71 20 स om W C [illegible] W —

दोषमोहे त्वयास्मिन्कर्मणि साधिते चित्ररूपानिस्त्रामहं मोति शपथपूर्वं तेनाभिसन्धाय सिद्धेर्थे मूयोपि निगडयित्वा घोरे स सर्वथोपक्रान्तो न तु धात्रसभूमि दर्शयिष्यतीति राज्ञे विज्ञाप्य चित्रमेन हानिष्यसि तथा च सिध्यति रहस्य च न स्रवतीति मयोक्ते सोतिहृष्टः तदुपमलाभने नियुज्य बहिरवस्थित । शासमत एव तामिति ।

प्रीतेन च मयोक्तम् । मदुक्तमत्य स्वनय एवाम आनयेनमिति । अथानीतेनामुना मन्त्रोपनाय शपथं च रहस्यानिर्भेदाय । विनिगडीकृतश्च नित्यान्धकारात्त्रिचिकोणादारभ्योरगास्येन सुरुङ्गामकरवम् । स्मय चैवम् । हनुमनसैवामुना मन्त्रोपनाय शपथ हत्वापि नासत्यवाद्दोषेण स्पृश्य इति । निष्पतनश्च मे प्रसार्यमाणबाणेस्तस्य पादेनोरसि निहत्य पतितस्य शिरो न्यकृन्तम् । अकथय च शृगालिकाम् । भण भद्रे न्यापुरसनिवेशो महानय प्रयासो वृथैव माभूत् । अमुत्र रयित्वा निवर्तेय्य इति । तदुपदर्शितविभाग चावगाह्य प्रज्वलत्सु मणिप्रदीपेषु वैककोशावेदसुमस्य परिजनस्य मध्ये

---

72 2 नेन सभाय W C —72 3 प्रहनम मकुट° C, W R पानपिस्यसि C. W S —72 6. माप्यन C W S. Bhū we accdg Al[d] and Pa[d] इन W C S —72 11 नित्यान्धकारात्कारमिति° 72 12. वेन seems to be the reading of Pa[d] —72 14. चम C S sec m —72 15 मा पृथैव मूत G W, C —72 17 C W —72 17 कम्पनन्तुर W C मणिदीपेषु W —72 18 G C. S मार्हरत्न° C W we accdg to Pa[d]

वसन्तबन्धुः । असकृदवेक्षितपराङ्मुखी चेयमतिबाला अप्रकाशितमार्तस्वरेण निहन्यान्मे मनोरथं ततोऽहमेवाग्रीय । तदियमत्र प्रतिपत्तिरिति । नागदन्तालग्ननिर्यासकल्ककल्पितं फलकमादाय मणिसमुद्गकाद्वर्णवर्तिका समुद्धृत्य तां तथा शयानां तस्याश्च मामाबद्धाञ्जलिं चरणक-प्रमालिख्यमार्यां चैताम् ।

त्वामयमाबद्धाञ्जलि दासजनस्तमिममर्थमर्थयते ।
स्वपिहि मया सह सुरतव्यतिकरखिन्नैव मा मैवम् ॥

हेमकरण्डकाच्च वासताम्बूलवीटिका कर्पूरस्फुटिका चोपयुज्यालक्तकपाटलेन तद्रसेन सुधाभित्तौ चक्रवाकमिथुनं निरष्ठीवम् । अङ्गुलीयकविनिमयं च कृत्वा कथंकथमपि निरगाम् । सुरुङ्गया च प्रत्येत्य बन्धनागारं तत्र बद्धस्य नागरिकवरस्य सिंहघोषनाम्नस्तेष्वेव दिनेषु मित्रत्वेनोपचारितस्यैव मया हतस्तपस्वी कान्तकस्त्वया प्रातिभिक्षु लब्धव्यो मोक्ष इत्युपदिश्य सह शृगालिकया निरक्रमिषम् ।

नृपतिपथे च समापत्य रक्षिकपुरुषैरगृह्ये । अचिन्तयं च । अलमस्मि जवेनापसर्तुमनागृह्य एवैभिरेषा पुनर्वराकी गृह्येत । तदिदमत्र प्राप्तरूपमिति । तानेव चपलमभिपत्य स्वपृष्ठसमर्पितकूर्परः पराङ्मुखः स्थित्वा यद्यहमस्मि तस्करो बद्धा बध्नीत मां
धिकारो न पुनरस्या वर्षीयस्या इत्यवादिषम् । सा तु तावतैवोत्कोशमदभिप्राया तान्सप्रणाममभ्येत्य भद्रमुखा ममैष पुत्रो वायुग्रस्त

74 1 आवेशेन W C; S —74 2 भाग्ये इति W —भागिये Pa[4], G, Bhū but add विडि° —74 3 निर्यासवालुका° W S —74 4 जनृ W आबद्धाञ्जलि om G °र्लि W C —74 7 मदनव्यतिकर° W —74 12 प्रतिभय रक्षस्य W C भाविस्य S.—74 15 समागत्य W, C —74 19 तौत्रौत° W C S —74 20 अभिगत्य W अभ्युपेत्य C S.—

चिरं चिकित्सितः पूर्ववत् प्रसन्नकल्पः प्रकृतिस्थ एव जातो जाता स्वया मया बन्धनान्निष्क्रमय्य स्नापितोऽनुलेपितश्च परिधाप्य निवसनयुगलमभ्यवहार्य परमान्नमौशीरेच कामाचारः कृतोऽभूत्। अथ निशीथे भूय एव वायुनिघ्नो निहत्य कान्तकं नृपतिदुहित्रागारमेयमिति रभसा परेण राजपथमभ्यपतत्। निरुध्य चाहं पुत्रमेव गतमस्यां वेलायामनुधावामि। तत्प्रसीदत वत्सेन मत्समर्पयतेति यावदसौ क्रन्दति तावदहं स्थविरे केन देशो मातरिश्वा बद्धपूर्वः किमेते कामाः शौण्डीर्यस्य मे निग्रहीतारः शान्तं पापमित्यधावम्। असावप्यर्धविलम्बितैवोन्मत्ता यान्नुन्मत्त इत्युन्मत्तं मुक्तवती कस्तमिदानीं [illegible] कदर्थिता रुदत्येव मामन्वधावत्। गत्वा च राजकन्यागृहं चिरविरहखेदविह्वलामिमां बहुविधं समाश्वास्य तं निशाशेषमनयं प्रत्यूषे चोदारकेण समगच्छे।

अथ भगवन्तं मरीचिं वेशकृच्छ्रादुत्थाप्य पुनः प्रतिनयनतःप्रभावमत्यापन्नदिव्यचक्षुषमुपसंगम्य तेनास्म्येवंभूतं मद्दर्शनमवगमितः। सिंहघोषश्च कान्तकापचारं निर्भिद्य तत्पदे मत्संमन्त्रणया राज्ञा प्रतिष्ठापितस्तेनैव चारकसुरङ्गापथेन कन्यापुरप्रवेशं मुहुरपि मे समपादयत्। समगंसि चाहं शृगालिकामुखविसृतवार्तानुरक्तया पुरवृद्धिना। तेष्वेव दिवसेषु चण्डवर्मा सिंहवर्मावधूतदर्पितमार्गेण कुपितोऽभियुज्य पुरमवारुणत्। अमर्षणश्चाङ्गराजो यावद्भीः सांग्रामिक

पृ० 10 निन्दिता कदर्थिता W, C, S—75 11 निशाशेषमनयं W.; C; S., निशां also Bhū; Ah[d]; we accdg to G Ps[d].—75 12 प्रत्यूषे पुनरुदारकेण च W. C—प्रत्यूषे तु च S we accdg to G. Ps[d].—75 13 प्रतिनयन° W; C. S —75 14 वामकस्य W. C.—75. 19. कोपाभिधं seems to be the original reading of Bhū

विधिमाचिकीर्षति तावत्स्वयमेव सालं निर्भिद्य प्राप्तान्सर्वानपि सहायानप्रतीक्षमाणो निर्गत्याभ्यधिकबलेन विद्विषा महति संपराये भिन्नवर्मा सिंहवर्मा बलादगृह्यत । अम्बालिका च बलवदभियुक्तं चण्डवर्मणा परिणेतुमात्मभवनमनीयत । कौतुकं च स किल क्षपावसाने विवाह इत्यवधात् । अहं च धनमित्रगृहे तद्विवाहायैव किल द्रुमङ्गलप्रतिसरस्तमेवावोचम् । सखे राजमण्डलं सुगृहमेव सम्भूय पौरवृद्धैस्तदुपावर्तयोपावृत्तश्च शिरसैव शत्रुं द्रक्ष्यसीति । तथेति तेनाभ्युपगते

अथ भवनमुत्सवाकुलमुपसमाधीयमानपरिणयोपकरणमितस्ततः सर्वतो निर्गमप्रवृत्तलोकसंबाधमलक्ष्यमाणोऽविशङ्कः सह प्रविश्य मङ्गलपाठकैः स्थालिकापाणिपल्लवमग्नौ साक्षिण्याथर्वणेन विधिनार्प्यमाणमादित्सन्तस्यायामिनं बाहुदण्डमाकृष्य चतुरिकयोरसि प्राहार्षम् । स्फुरतश्च कतिपयानन्यानपि यमविषयमगमयम् । हतविध्वस्ते च तद्गृहमनु विचरन्वेपमानमधुरगात्रीं विशाललोचनामभिनिशाम्य तदालिङ्गनसुखमनुबुभूषुस्तामादाय गर्भगृहमविक्षम् । अस्मिन्नेव क्षणे त्वयासि नवाम्बुवाहस्तनितगम्भीरेण स्वरेणानुगृहीत इति ।

श्रुत्वा च स्मित्वा च देवोऽपि राजवाहनः कथमसि कार्यक्षेप्य कर्णीसुतमप्यतिक्रान्त इत्यभिधाय पुनरवेक्ष्योपहारवर्माणमाचक्ष्व तवेदानीमवसर इत्यभाषत ।

इति श्रीदण्डिनः कृतौ दशकुमारचरितेऽपहारवर्मचरितं नाम द्वितीय उच्छ्वासः ॥

---

76 1 प्राकार Pa^d —76 3 भिन्नवर्मा W C —76 4 °कमरूपेषु G C.—76 7 उपावृत्तश्च कृतकृत्य B —76 8 तथा च तेन W C S —76.10 °लोकसमाने W C —76 16 स्तनन° o [illegible] W C —76 18 पुनर्निरीक्ष्य W —

सोपि सस्मितं प्रणम्यारभताभिधातुम् । एषोऽहमस्मि पर्यटन्नेकदा गतो विदेहेषु मिथिलामप्रविश्यैव च क्वचिन्मठिकायां विश्रमितुमेत्य कयापि वृद्धतापस्या दत्तपाद्यः क्षणमलिन्दभूमाववास्थिषि। ततस्तस्यास्तु मद्दर्शनादेव किमप्याबद्धधारमश्रु प्रावर्तत। किमेतदम्ब कथय कारणमिति पृष्टा सकरुणमाचष्ट । जैवातृक ननु श्रूयते पतिरस्या मिथिलाया प्रहारवर्मा नामासीत् । तस्य खलु मगधराजो राजहंसः परं मित्रमासीत् । तयोश्च वल्लभे बलशम्बरयोरिव वसुमतीप्रियंवदे सख्यमप्रतिममधत्ताम् । अथ प्रथमगर्भाभिनन्दितां तां च प्रियसखीं दिदृक्षुः प्रियंवदा वसुमतीं सह भर्त्रा पुष्पपुरमगमत् । तस्मिन्नेव च समये मालवेन मगधराजस्य महज्जन्यमजनि । तत्र लेशतोपि दुर्लक्षितां गतिमगमन्मगधराजः । मैथिलस्तु मालवेन्द्रप्रयत्नमानितः स्वविषयं प्रति निवृत्तो ज्येष्ठस्य संहारवर्मण. राष्ट्रमाकर्ण्य स्वस्रीयात्सुह्मपतेर्दण्डालुब्धकलुषसर्वस्वोऽभूत् । तत्सुतेन च कनीयसा हस्तवर्तिना सहैकाकिनी वनचरशरवर्षभयपलायिता वनमगमुविषि । तत्र च मे शार्दूलनखावलीढनिपतितायाः पाणिभ्रष्टः स बालकः कस्यापि कपिलाशवस्य क्रोडमभ्यलीयत । तच्छवाकर्षिणश्च व्याघ्रस्यासूनिषुरिष्वसनयन्त्रमुक्तः क्षणादलिक्षत् । भिल्लदारकैश्च बालकोऽपाहारि । सा त्वहं मोहसुप्ता केनापि वृष्णिपालेनोपनीय स्वकुटीरमावेश्य कृपयोपक्रान्तव्रणा स्वस्थीभूय स्वं भर्तुरन्ति

77 1 First sentence om G आर्भ om S—77 2 च om W, C; G—77 4 मद्दर्शनाद् W C B G—77 8 अदत्तां W अदभ्नां G B see n अदधातां C S pr we accdg to Pa[d] —77 10 तस्मिन्नेव C W—77 15 वर्धते C—77 16 च om W G—77 20 सकुटीर C—

कमुपतिष्ठासुरसहायतया यावद्व्याकुलीभवामि तावन्ममैव दुहिता सह यूना केनापि तमेवोद्देशमागमत्। सा भृशं रुरोद। रुदितान्ते च सा सार्थघाते स्वहस्तगतस्य राजपुत्रस्य किरातभर्तृहस्तगमनमा-त्मनश्च केनापि वनचरेण व्रणविरोपणं स्वस्यायाश्च पुनस्तेनोपयमनमनुचिन्तितया निकृष्टजातिसंसर्गवैक्लव्यात्त्यक्तस्थानपाल्यं तद्वधोद्यमं चामुना विविक्ते स्वशिरःकर्तनोद्यमनेन यूना यदृच्छया दृष्टेन तस्य दुरात्मनो हननमात्मनश्चोपयमनमित्यकथयत्। स तु यूना मिथिलेन्द्रस्य कोऽपि सेवकः कारणविलम्बी तन्मार्गानुसारी जातः। सह तेन भर्तुरन्तिकमुपसृत्य पुत्रवृत्तान्तेन श्रोत्रमस्य देव्याः प्रियवदायाश्चादृशाव।

स च राजा दिष्टदोषाज्ज्येष्ठपुत्रोऽधीश्वरं विगृह्य पुनरसहिष्णुतयातिमात्रं प्रयुध्य बद्धः। देवी च बन्धनं गमिता। दग्धा पुनरहमस्मिन्नपि वार्द्धके हतजीवितमपारयन्ती हातुं प्रव्रज्यां किलाग्रहीषम्। दुहिता तु मम हतजीवनाकृष्टा विकटवर्ममहादेवीं कल्पसुन्दरीं किलाशिश्रियत्। तौ चेद्राजपुत्रौ निरुपद्रवाववर्धिष्येतामियता कालेन तवेमां वयोवस्थामस्पक्ष्येताम्। तयोश्च सतोर्न दायादा नरेन्द्रस्य प्रसह्यकारिणो भवेयुरिति प्रमन्युरभिरुरोद। श्रुत्वा च तां

78. 2. सा om. G. S.—78. 3. भर्तृ° om. W.; we accdg. to S. G. C. Pa[d].—78. 6. विविक्तावनिनि W.; C.; S.—नैन C.—78. 7. स च W. C. S.—78. 8. मिथिलेन्द्रस्यैव C. S. नभूः W.—78. 9. स्वभर्तुः G. W.—78. 11. दिष्टदो-षदृष्टे° W.—78. 12. अभिमान चिरं S. C.—78. 13. स्त° om. all Mss. except G. & Pa[d]. Bhû.—78. 14. हतजीवितां. W. C. °जीविका G. we accdg. to S.; °कृष्टा om. S. विकटवर्ममहिषी W. C. S.; we accdg. to G Pa[d]. Bhû.—78. 15. निरुपद्रवावेव C. S.—78. 17. W. puts न before भवेयुः; प्रमन्युः W. C. S. Bhû. we accdg. to G. Pa[d]. Ah[d]. G.; तां om. C. S.—

तापसीगिरमहमपि प्रबुद्धवाक्यो निगूढमभ्यधाम् । यद्येवमम्ब समाश्वसिहि । नन्वस्ति कश्चिन्मुनिस्त्वया तदवस्थया पुत्राभ्युपपादनार्थं याचितस्तेन स लब्धो वर्धितश्च । वार्त्तेयमतिमहती किमनया सोढ । शक्यश्च मयासौ विकटवर्मा यथाकथंचिदुपश्लिष्य व्यापादयितुम् । अनुजाः पुनरतिबहवस्तैरपि घटन्ते पौरजानपदाः । मां तु न कश्चिदिहत्य इहत्यतया जानाति । पितरावपि तावन्मां न संविदाते किमुतेतरे । तदेनमर्थमुपायेन साधयिष्यामीति । सा तु वृद्धा सरुदितं परिष्वज्य मुहुर्मुहुः शिरस्युपाघ्राय प्रस्नुतस्तनी सगद्गदमगदत् । वत्स चिरं जीव भद्रं तव प्रसन्नोऽद्य भगवान्विधिः । अद्यैव प्रहारवर्मण्याधिर्विदेहा जाता । यतः प्रलम्बमानपीनबाहुर्भवानपार इव शोकसागरमद्योत्तारयिता स्थितः । अहो महद्भागधेयं देव्याः प्रियंवदाया इति हर्षनिर्भरा स्नानभोजनादिना मामुपाचरत् । अशिश्रियं चाहिमन्मठैकदेशे निशि कशिपुशय्याम् । अचिन्तयं च विनोपधि नायमर्थो न साध्यः स्त्रियश्चापधीनामुद्भवक्षेत्रम् । अतोऽन्तःपुरवृत्तान्तमस्या अवगम्य तद्द्वारेण किंचिज्जालमाचरयामीति ।

चिन्तयत्येव मयि महार्णवोन्मग्नमार्तण्डतुरगमश्वासरयावधूतेव व्यावर्तत त्रियामा समुद्रगर्भवासजडीकृत इव मन्दप्रतापो दिवसकर

79 2 [illegible] om W — 79 3 [illegible] W — [illegible] S — 79 6 [illegible] C S [illegible] W Bhā Ab[d] — 79 6 [illegible] G W — 79 7 [illegible] G O W A[r] — 79 8 मुहु C S — 79 9 [illegible] C W [illegible] S — 79 10 [illegible] W C [illegible] S — [illegible] A[r], we acc'g to G Pa[d] — 79 11 [illegible] W C A[r] — 79 12 [illegible] S — 79 13 [illegible] W C A[r] Ab[d] — 79 14 [illegible] W C S A[r] [illegible] W C A[r] [illegible] S [illegible] C W S — 79 1[illegible] [illegible] W —

प्रादुरासीत्। उत्थायात्रसायितदिनमुपनियमविधिभिस्तां मे मातरमवादियम्। अत्र जाल्मस्य विकटवर्मणः काचिदन्तःपुरवृत्तान्ताभिज्ञासीत्यनवसितवचन एव मयि काचिदङ्गना प्रत्यदृश्यत। तां चावेक्ष्य सा मे धात्री हर्षाश्रुकुण्ठितकण्ठमाचष्ट। पुत्रि पुष्करिके पश्य भर्तृदारकम्। अयमसावकृपया मया वने परित्यक्तः पुनरप्येवमागत इति। सा तु हर्षनिर्भरनिपीडिता चिरं प्ररुद्य बहु विलप्य सान्त्वा पुनः स्वमात्रा राजान्तःपुरवृत्तान्ताख्याने न्ययुज्यत। उक्तं च तया कुमार कामरूपेश्वरस्य कलिन्दवर्मनाम्नः कन्या कल्पसुन्दरी कलासु रूपे चाप्सरसोऽप्यतिक्रान्ता पतिमभिभूय वर्तते। तदेकवल्लभः स तु बह्ववरोधोऽपि विकटवर्मेति। तामब्रोवम्। उपसर्पैनां माल्यप्रयुक्तैर्गन्धमाल्यैरुपजनय चासमानदोषनिन्दादिना स्वभर्तरि द्वेषम्। अनुरूपभर्तृगामिनीनां वासवदत्तादीनां वर्णनेन ग्राहयानुशयम्। अवरोधान्तरेषु च राज्ञो विलसितानि सुगूढान्यपि प्रयत्नेनाभिज्ञाय प्रकाशयन्ती मानमस्या वर्धयेति। पुनरहमम्बामवोचम्। इयमेव त्वयाप्यनन्यव्यापारया नृपाङ्गनासावुपस्थातव्या। प्रत्यहं च यद्यत्र वृत्तं तदिदं त्वयावबोध्य इति। मदुक्त्वा पुनरियमुदर्कस्वादुनो स्मत्कर्मणः प्रसाधनाय च्छायेवानपायिनी कल्पसुन्दरीमनुवर्तताम्। ते च तमर्थं तथैवान्वतिष्ठताम्। केषुचिद्दिनेषु गतेष्वाचष्ट मां मदम्बा। वत्स माधवीव पिचुमन्दाश्लेषिणी यथासौ शोच्यमात्मान

---

80 4 हर्षाश्रुकुण्ठितकण्ठ W °कुण्ठकण्ठ S. C —80 6 इति om. W.—80 10 °अवरोधनो W G Bhu, विकट A[r] अपि W.—80 13 ग्राहय S C W A[r] —80 15 अपि om S —80 16 वृत्तान्त G वृत्तान्त जातं W. वृत्तजातं C, we accdg to S & Pa[d].—80 19 पिचुमर्दं W. C —

मन्यते तथोपपाद्य स्थापिता किं भूयः कृत्यमिति । पुनरहमभिलिख्यात्मनः प्रतिकृतिमस्मत्प्रतिकृतिरियममुष्यै नेया । नीतां चैनां निर्वर्ण्य सा नियतमेवं वक्ष्यति । नन्वस्ति कश्चिदीदृशाकारः पुमानिति । प्रतिब्रूह्येनाम् । यदि स्यात्ततः किमिति । यदुत्तरं सा दास्यति तदहमास्मि प्रतिबोधनीय इति । सा तथेति राजकुलमुपसंक्रम्य प्रतिनिवृत्ता मामेकान्ते न्यवेदयत् । वत्स दर्शितोसौ चित्रपटस्तस्यै मत्तकाशिन्यै चित्रीयमाणा चासौ भुवनमिदं सनाथीकृतं यद्देवेपि कुसुमधन्वनि नेदृशी वपुःश्रीः संनिधत्ते चित्रमेतच्चित्रतरं न च तमवैमि य ईदृशमिहत्यो निर्मिमीते केनेदमालिखितमित्यादृतवती व्याहृतवती च । मया च स्मेरयोदीरितम् । देवि सदृशमाज्ञापयसि भगवान्मकरकेतुरप्येव सुन्दर इति न शक्यमेव संभावयितुम् । अथ च विस्तीर्णेयमर्णवनेमिः । क्वचिदीदृशमपि रूपं दैवशक्त्या संभवेत् । अथ तु यद्येवंरूपो रूपानुरूपशिल्पशीलविद्याज्ञानकौशलो युवा महाकुलीनश्च कश्चित्संनिहितः स्यात्स किं लप्स्यत इति । तयोक्तम् । अम्ब किं ब्रवीमि शरीरं हृदयं जीवितमिति सर्वमिदमल्पमनर्हं च । ततो न किंचिल्लप्स्यते । न चेदयं विप्रलम्भः स्यादमुष्य दर्शनानुभवेन यथेदं चक्षुश्चरितार्थं भवेत्तथानुग्रहः कार्य इति । भूयोपि मया दृढतरीकर्तुमुपन्यस्तम् । अस्ति कोपि राजसूनुरवरुद्धश्चरन् । अमुष्य वसन्तोत्सवे सह सखीभिर्नगरोपवनविहार-

---

81 6 मामेकान्ते S. G—81. 8. येन देवे C S. W. A^{r}. om G—81. 9 चित्रतम W. G. S. sec m C., A^{r}.—81. 11. भगवानपि—केतुरेव W. एव न सुन्दरः S A^{r}. अपि om C. शक्यमेव S W.—81. 15 एव किं ब्रवीमि W; किं ब्रवीमि S; अत्र किं ब्रवीमि A^{r}.—81. 16. विप्रलम्भनस्या S; विप्रलम्भनस्य अमुष्य C; स्यात् तस्य अमुष्य W. we accdg to G. A^{r}.; लप्स्यते A^{r}., किं किं लप्स्यते G.—

रिणी रतिरिव विग्रहिणी यदृच्छया दर्शनपथं गतासि गतश्चासौ कामशरैरेकलक्ष्यतां मामन्ववर्तिष्ट । मया च मामन्योन्यानुरूपैरन्यदुर्लभैराकारादिभिर्गुणातिशयैश्च प्रेर्यमाणया तद्भावितैरेव शेखरस्रगनुलेपनादिभिश्च चिरमुपासितासि सादृश्य च स्वमनेन स्वयमेवाभिलिख्य त्वत्समाधिगाढत्वद्दर्शनाय प्रेषितम् । एष चेदर्थो निश्चितः स्यादमुष्यातिमानुषप्राणसत्त्वप्रज्ञाप्रकर्षस्य न किंचिद्दुष्करं नाम । तमद्यैव दर्शयेयं संकेतो देय इति । तया तु किंचिदिव ध्यात्वा पुनरभिहितम् । अम्ब नैतदिदानीं गोप्यतममतः कथयामि । मम तातस्य राज्ञा प्रहारवर्मणा सह महती प्रीतिरासीन्मातुश्च मे मानवत्याः प्रियवयस्या देवी प्रियंवदासीत् । ताभ्यां पुनरजातापत्याभ्यामेव कृतः समयोभूत् । आवयोः पुत्रवत्याः पुत्राय दुहितृमत्या दुहिता देयेति । तातस्तु मां जातां नष्टापत्या प्रियंवदेति प्रार्थयमानाय विकटवर्मणे दैवाद्दत्तवान् । अयं च निष्ठुरः पितृद्रोही नात्युपपन्नसंस्थानः कामोपचारेष्वलब्धवैचक्षण्यः कलासु काव्यनाटकादिषु मन्दाभिनिवेशः शौर्योन्मादी दुर्विकत्थनोऽनृतवादी चास्थानवर्षी । नातिरोचते ममैष भर्ता विशेषतश्चैषु वासरेषु यदयमुद्याने मदन्तरङ्गभूतां पुष्करिकामप्युपान्तवर्तिनीमनाहृत्य मय्याबद्धसापत्न्यमत्सरामनारमज्ञामारमनादकीयां रमयन्तिकामपत्यनिर्विशेषं मत्संवर्धितायाश्चम्पकलतायाः स्वयमवचिताभिः सुमनोभिरलमकार्षीन्मदुपभुक्तमुक्ते चित्रकूटगर्भवेदि·

---

82. 3. कुसुमशेखर° W. C. A^r.—82. 4. एतेन सर्व A^r. तेन C.—82. 5. °गाढदर्शनाय S. C.; [illegible] S. C. W. [illegible] to C. A^r.—82. 8. धन्य तव ने° C. S. गोप्यं S ; W.—82 9. प्रियवयस्याः प्रियंवदाख्य देव्या· W. against all the Mss & Com.—82. 12. प्रनष्टापत्य S. C. W. A^r.—82 17. °मत्सरतां Pa^d. ?—82 18. नामारत° W. C; अपारत° A^r.—82 19 मदुपभुक्त° .... स्थापीत् om W.—

कागते रत्नतल्पे तया सह व्यहार्षीत्। अयोग्यश्च पुमानवज्ञातुं च प्रवृत्तस्तत्किमित्यपेक्ष्यते। परलोकभयं चैहिकेन दुःखेनान्तरितम्। अविषह्यं हि योषितामनङ्गशरनिषङ्गीभूतचेतसामनिष्टजनचिरसंवासयन्त्रणादुःखम्। अतोमुना पुरुषेण मामद्योद्यानमाधवीगृहे समागमय। तद्वार्ताश्रवणमात्रेणैव हि ममातिमात्रं मनोनुरक्तम्। अस्ति चायमर्थराशिः। अनेनामुष्य पदे प्रतिष्ठाप्य तमेवात्यन्तमुपचर्य जीविष्यामीति। मयापि तदभ्युपेत्य प्रत्यागतम्। अतः परं भर्तृदारकः प्रमाणमिति।

ततस्तस्या एव सकाशादन्तःपुरसंनिवेशमन्तर्वंशिकपुरुषस्थानानि प्रमदवनप्रदेशानपि विभागेनावगम्यास्तगिरिशिखरपातक्षुभितशोणित इव शोणीभवति भानुबिम्बे पश्चिमाम्बुधिपयःपातनिर्वापितपतंगाङ्गारधूमसंभार इव भरितनभसि तमसि प्रविजृम्भिते परदारपरामर्शोन्मुखस्य ममाचार्यकमिव कर्तुमुपस्थिते गुरुपरिग्रहग्रहणश्लाघिनि ग्रहाग्रसरे क्षपाकरे कल्पसुन्दरीवदनपुण्डरीकेणेव मद्दर्शनातिरागप्रथमोपनतेन स्मयमानेन चन्द्रमण्डलेन संधुक्षमाणतेजसि भुवनविजिगीषोद्यते देवे पुष्पधन्वनि यथोचितं शयनीयमभजे। व्यचीचरं च। सिद्धप्राय एव अयमर्थः किंतु परकलत्रलङ्घनाद्धर्मपीडा भवेत्। सान्यर्थकामयोर्द्वयोरुपलम्भे शास्त्रकारैरनुमतैवेति। गुरुजनबन्धमोक्षोपायसंधिना मया चैष व्यतिक्रमः कृतस्तदपि पापं निर्हृत्य

83. 5. समागमयेति W.—83. 6 अमुं स्वपदे W. स्वे पदे S C.—तमेव W. भर्ते om. W.—83. 9. °निवेश Pa[d].—83 11 अम्भोवि° W; C; S; A[r]., we accdg. to G.; Pa[d].—83. 12. भरितनभसि नभसि Pa[d]. विजृम्भिते W. C. S G A[r]. प्रजृम्भित G.—83. 13. कर्तुं समुत्थिते C. W S गुरुपारपरग्रहणानुग- श्ला° S गुरुपरिग्रहणश्ला° C.—83. 16. त्रिभुवन° S G C A[r]. we accdg. to Pa[d]. & W.—83. 19. °मोक्षोपायाभिसंधिना G.; C; W.; Ah[d]. Bhû. °सं- धिना S —

क्रियायापि धर्मकलया मां समग्रयेदिति । अपि त्वेतदाकर्ण्य देवो राजवाहनः सुहृदो वा किं नु वक्ष्यन्तीति चिन्तापराधीन एव निद्रया पराममृश्ये । अदृश्यत च स्वप्ने हस्तिवक्त्रो भगवानाह स्म च । सौम्य उपहारवर्मन् मास्म ते दुर्विकल्पो भूत् । त्वमसि मदंशः शंकरजटाभारलालनोचिता सुरसरिदसौ वरवर्णिनी । सा च मद्विलोडनासहिष्णुर्मामशपत् । एहि मर्त्यत्वमिति । अशप्यत मया च यथेह बहुभोग्या तथा प्राप्यापि मानुष्यकमनेकसाधारणी भवेति । अभ्यर्थितश्चानयैकपूर्वा पुनस्त्वामेवोपचर्य यावज्जीवं रमयेयमिति । तदयमर्थो भव्यो भवता निराशङ्क्य इति । प्रतिबुध्य च प्रीतियुक्तस्तदहरपि प्रियासंकेतव्यतिकरादिस्मरणेनाहमनैषम् । अन्येद्युरनन्यथावृत्तिरनङ्गो मय्येव इषुवर्षमवर्षत् । अशुष्यच्च ज्योतिष्मतः प्रभामयं सरः प्रासरच्च तिमिरमयः कर्दमः । कार्दमिकनिवसनश्च दृढतरपरिकरः खड्गपाणिरुपहृतमकु·

---

84. 1. समाश्रयेत् W.—84. 3. स्वप्ने भगवान्भर्गः C. A^r.—84. 4. यत्सर्वं A^r; C.; W.—84. 4. मदङ्गभार° C.; W.; A^r. सा कदाचिन्मदाननो ज्ञलक्रीडां कुर्वन्तमतियमाहत । सा च सत्त्वीवनपरिहिता त्रिलोचनामसहमाना तम° [illegible]. W. A^r.—84. 5. अमरसरित् S.; C.; W.; A^r.—84. 6. सोऽपहसन्नेनुक्त्वागमनानाकुलस्वाम-शपत् W. C. A^r.—Instead of अशप्यत–रमयेयमिति C. & A^r. read अनवतेन प्रति शप्ता सा सलिलक्षोभ [विलक्षोभ C] मासुरमूर्त्य भगवदं [भगवत् C.] स्वामिन्नस्मनरवतभारणशरिकवातिशायितो न शक्तोऽस्म्याकर्णं कृपाक्रान्तमनसा मयोक्तम् । [प्रिये C.] नास्य शापोऽन्यथा भवितुमर्हति । स्त्रं लालनपरार्थमस्मान्यमैत्रीं द्विना विभज्य विकटवर्मनृपतिरूपेण [°रूपेण C.] मिथिलापालिप्रहारवर्मात्मजोऽपहारवर्मात्मना च मर्त्यलोकेऽवतरिष्यामि । त्वं च का-मरूपाभि [पतेः C] कलिन्दवर्मनाम्नः कन्या कल्पसुन्दरी नाम भूत्वा स्वांशस्य महांशेन वि-कटवर्मणा प्रथममलीयसियनेहमं संगत्य [°ता C.] तस्मिन्नुपहारवर्मोऽपि मन्मूर्तौ रे [°मू°] लयमुपगते पुनरुपहारवर्माणमेकं वनिताय महांशमुपगम्य तेन सार्कं चिरमसुभोगमनुभ-विष्यसि. W. has neither our text nor the passage given in [illegible] & A^r.—84. 10 अनन्यथावृत्तिः W.; C; °वृत्तिः A^r.—84. 12. अहं च कार्द-मिक° W.—°वरसंवृतमकु° W.—उपसंवृतमकु° C. S. A^r.—

सोपस्करः स्मरन्मातृदत्तान्यभिज्ञानानि राजमन्दिरपरिखामुद्भ्रमसमुपातिष्ठम् । अथोपकूलं मातृगृहद्वारे पुष्करिकया प्रथमसंनिधापितां वेणुयष्टिमादाय तया शायितया च परिखां स्थापितया च प्राकारमभ्यलङ्घयम् । अधिरुह्य पक्वेष्टकाचितेन गोपुरोपरितलाधिरोहिणा सोपानपथेन भुवमवातरम् । अवतीर्णश्च बकुलवीथीमतिक्रम्य चम्पकावलीवर्त्मना मनागेवोपसृत्योत्तराहि करुणं चक्रवाकमिथुनरवमशृणवम् । पुनरुदीच्या पाटलिपथेन स्पर्शलभ्यविशालसौधकुड्योदरेण शरक्षेपमिव गत्वा पुनः प्राच्या पिण्डीमाण्डीरखण्डमण्डितोभयपार्श्वेन सैकतपथेन किंचिदन्तरमतिक्रम्य पुनरवाचीं चूतवीथीमगाहिषि । ततश्च गहनतरमुद्रोपरचितरत्नवेदिकं माधवीलतामण्डपमीषद्विवृतसमुद्गकोन्मिषितभासा दीपवर्त्या न्यरूपयम् । प्रविश्य चैकपार्श्वे फुल्लपुष्पनिरन्तरकुरण्टपोतपङ्क्तिभित्तिपरिगतं गर्भगृहमयनियतितारुणाशोकशाखामयमभिनवकुसुमकोरकपुलकलाञ्छितं प्रत्यग्रप्रवालपटलपाटलं कपाटमुद्घाट्य प्राविक्षम् । तत्र चासीद्विस्तीर्णं कुसुमशयनं सुरतोपकरणवस्तुगर्भाश्च कमलिनीपलाशसंपुटा दन्तमयस्तालवृन्तः सुरभिसलिलभरितश्च भृङ्गारकः । समुपविश्य मुहूर्तं विश्रान्तः परिमलमतिशयवन्तमाघ्रासिषम् । अश्रौषं च मन्दमन्दं पदशब्दम् । श्रुत्वैव संकेतगृहान्निर्गत्य रक्ताशोकस्कन्धपार्श्वव्यवहि-

---

85. 3. स्थापितया W. against all Mss; तया च om. W.; तया om C. अधिरोहणं W.; [illegible] A[r]. — 85. 4. [illegible] A[r]. — °अधिरोहेण W.; C; भुवमध्य° W. — 85. 7 पाटलार° C. A[r]. W.; स्पर्श° S °विमलसौध° S; A[r]; °कुल्योदरेण C. A[r].; °तुल्योदरेण W. — 85. 8 पुनरपि पिण्डी° A[r].; किंचिदुत्तर Pa[d]. — 85. 11. °विवृतसमुद्गकमुद्गको° S A[r].; °पार्श्वे W. — 85. 13. कोमलमुकुलपुलक° S W. — 85. 15. मदनोपकरण° W. —

ताङ्कः स्थितोऽस्मि । सा च सुभ्रूः सुशीमकामा शनैरुपेत्य तत्र मामदृष्ट्वा बलवदत्यधिष्ट व्यसृजच्च मत्तराजहंसीव कण्ठरागवल्गुगद्गदां गिरम् । व्यक्तमस्मि विप्रलब्धा । नास्त्युपायः प्राणितुम् । अयि हृदय किमिदमकार्यं कार्यवदध्यवस्यापि तदसमवेन किमेवमुत्ताम्यसि । भगवन् पञ्चबाण कस्तवापराधः कृतो मया यदेवं दहसि न च भस्मीकरोषीति ।

अथाहमाविर्भूय विवृतदीपभाजनो भामिनि ननु बह्वपराद्धं भवत्या चित्तजन्मनो यदमुष्य जीवितभूतां रतिमाकृत्या कदर्थितवती धनुर्यष्टिं भ्रूलताभ्यां भ्रमरमालामयीं ज्यां नीलालकद्युतिभिरस्त्राण्यपाङ्गवीक्षितवृष्टिभिर्महारजनध्वजपटांशुकं दशनच्छदमयूखजालैः प्रथमसुहृदं मलयमारुतं परिमलपटीयसा निःश्वासपवनेन परभृतरुतमतिमञ्जुलैः प्रलापैः पुष्पमयीं पताकां भुजयष्टिभ्यां दिग्विजयारम्भपूर्णकुम्भमिथुनमुरोजयुगलेन क्रीडासरो नाभिमण्डलेन सन्नाहरथमण्डलं श्रोणिमण्डलेन भवनरत्नतोरणस्तम्भयुगलमूरुयुगलेन लीलाकर्णकिसलयं चरणतलप्रभाभिः । अतः स्थान एव त्वां दुनोति मीनकेतुः । मां पुनरनपराधमधिकमायासयतीत्येष तस्य दोषः । तत्प्रसीद सुन्दरि जीवय मां जीवनौषधैरिवापाङ्गैरनङ्गभुजंगदष्टमित्याश्लिष्टवान् । अरीरमं चानङ्गरागविशेषशालां विशाललोचनाम् । अवसितार्थां चारक्तचिकुरितेक्षणामीषत्स्वेदरे-

86. 1. असुशीमकामा Bhd.—सुशिम° S Ar.;—तत्र om. S. W. 86. 2. रंगराग° Ar.—86. 4. तदसंभवे C;—तदसम्भेन Pad.—86. 10 भ्रमद्गीक्षैः C. S W. Ar.—भ्रमद्वृष्टिभि G. we acc^dg to Pa^d.—86. 12. परिमलजय° W. against all Mss. & Com.—86. 14. संनाहरथ° Ah^d.—86. 16 मकरकेतुः S; C.; W. Ar.—एव एव C S. Ar—एव भवन W.—चानङ्ग° om. W.—भनङ्ग° om. C. S—भवसितार्थां—अनुभवन्ती om. W.

स्वेदजर्जरितकपोलमूलामनर्गलकलकलप्रलापिनीमरणदशनकररुहार्पणव्यतिकरामत्यर्थपरिश्रान्ताङ्गीमार्तामिव लक्षयित्वा मानसीं शारीरीं च धारणां शिथिलयन्नात्मानमपि तया समानार्थमापादयम्। तत्क्षणविमुक्तसंगतौ एतावमानिकं विधिमनुभवन्तौ चिरपरिचिताविवातिरूढविश्रम्भौ क्षणमवातिष्ठावहि। पुनरहमुष्णमायतं च निःश्वस्य किंचिद्दीनदृष्टिः सचकितप्रसारिताभ्यां भुजाभ्यामेनामनतिपीडं परिष्वज्य नातिविशदमचुम्बिषम्। अश्रुमुखी तु सा यदि प्रयासि नाथ प्रयातमेव मे जीवितं गणय। नय मामपि न चेदासजनो निष्प्रयोजन इत्यञ्जलिमघटयत्। अवादिषं च ताम्। अयि मुग्धे कः सचेतनः स्त्रियमभिकामयमानां नाभिनन्दति। यदि मदनुग्रहनिश्चलस्त्वयाभिसंधिरविचारं मदुपदिष्टम्। आदर्शय राज्ञे रहसि मत्सादृश्यगर्भं चित्रपटमाचक्ष्व च किमियमाकृतिः पुरुषसौन्दर्यस्य पारमारूढा न वेति। बाढमारूढेति नूनमसौ वक्ष्यति। ब्रूहि भूयो यद्येवमाविश्य कापि तापसी देशान्तरभ्रमणलब्धप्रागल्भ्या मम च मातृभूता। तयेदमालेख्यरूपं पुरस्कृत्याहमुक्ता। सोऽस्ति तादृशो मन्त्रो येन त्वमुपोषिता पर्वणि विविक्तायां भूमौ पुरोहितैर्हुतभुक्ते मन्त्रार्चिते नक्तमेकाकिनी शतं चन्दनसमिधः शतमगरुसमिधः कर्पूरमुष्टीः पट्टवस्त्राणि च प्रभूतानि हुत्वा भविष्यस्येवमाकृतिः। अथ चालयिष्यसि घण्टाम्। घण्टापुटक्वणिताहूतश्च भर्ता भवन्ते सर्वं रहस्यजातमाख्याय निमीलिताक्षो यदि त्वामालिङ्गेदेवमाकृतिरमुमुपसंक्रामेत्। त्वं तु भविष्यसि यथा पुराकृतैव। यदि

87. 5. नश नश [illegible] W.—87. 6. °बुद्धिस्तं दृष्टं वदि° W; [illegible] G.—87. 12. रहसि om C W. S—87. 13. [illegible] C. W; [illegible] W.—87. 16. [illegible] S. C. W. A.—

भवत्यै भवत्प्रियाय चैवं रोचते न चास्मिन्विधौ विसंवादः कार्य इति । वृषश्चेदिदं तवाभिमतं सह सुहृन्मन्त्रिभिरनुजैः पौरजानपदैश्च संप्रधार्य तेषामप्यनुमते कर्मण्यस्मिन्नभिमुखेन स्थेयमिति । स नियतमभ्युपैष्यति पुनरस्यामेव [illegible] केन विधिना संज्ञपितपशुनाभिहुतस्य मुक्ते हिरण्यरेतसि तद्धूमशमनेन संप्रविष्टेन मयास्मिन्नेव लतामण्डपे स्थातव्यम् । त्वं पुनः प्रगाढायां प्रदोषवेलायामालपिष्यसि कर्णे कृतनर्मस्मिता विकटवर्माणम् । धूर्तोसि त्वमकृतज्ञश्च मदनुग्रहलब्धेनापि रूपेण लोकलोचनोत्सवाय मानेन मत्सपत्नीरभिरमयिष्यसि । नाहमात्मविनाशाय वेतालोत्थापनमाचरेयमिति । श्रुत्वेदं त्वद्वचः स यद्वक्ष्यति तन्मह्यमेकाकिन्युपागत्य निवेदयिष्यसि । ततः परमहमेव ज्ञास्यामि । मत्पदचिह्नानि चोपवने पुष्कारिकया प्रमार्जयेति । सा तथेति शास्त्रोपदेशमिव मदुक्तमादृत्यातृप्तसुरतरागैव कथंकथमप्यगादन्तःपुरम् । अहमपि यथाप्रवेशं निर्गत्य स्वमेवावासमयासिषम् ।

अथ सा मत्तकाशिनी तथा तमर्थमन्वतिष्ठत् । अतिष्ठच्च तन्मते स दुर्मतिः । अभ्रमच्च पौरजानपदेष्वियमद्भुतायमाना वार्ता । राजा किल विकटवर्मा देवीमन्त्रबलेन देवयोग्यं वपुरासादयिष्यति । नूनमेष विप्रलम्भो नातिकल्याणः । कैव कथा प्रमादस्य । स्वस्मिन्नेवान्तःपुरोपवने स्वाग्रमहिष्यैव संपाद्यः किलायमर्थः । तथाहि

88. 1. एवं om. W.; विसंवादः शङ्क्य इति S. O. W. A^r.—88. 3. संधन्त्य नेवं W. C. S. A^r.; we accdg. to Pa^d. G. Ah^d. Bhd ; भ्युपवेन W. भ- स्मिन् om. C. W.—88. 4. °वनतापेगृहादि° W. C.—88. 5. भूमाग्लेन स्व A^r.—88. 10. यद्वदिष्यसि C. W.—88. 13 भ्रमसुरतगौव om. W.—88. 18. एव स्विप्रलम्भोनि° W. C.—

... । यद्येव भावि नान्यक्रमस्ति किंचिदद्भुतमचिन्त्यो हि मणिमन्त्रौषधीनां प्रभाव-...तेषु लोकप्रवादेषु भ्रामे पर्वदिवसे प्रगाढायां प्रौढतमसि पुरोद्यानादुद्देरत धूर्जटिकण्ठधूम्रो धूमोद्गमः ... धराहुतीनां च परिमलः पव दिशिदिशि प्रावात्सीत् । प्रशान्ते च सहसा धूमोद्गमे ... । निशान्तोद्यानमागमच्च गजगामिनी । आलिङ्ग्य मां सस्मितमभ्यधत्त । धूर्त सिद्धं ते समीहितमवसितश्च पशुर- । अमुष्य चोपप्रलोभनाय त्वदादिष्टया दिशा मयोक्तम् । कितव साधयामि ते सौन्दर्यमेवं सुन्दरो हि त्वमप्सरसामपि स्पृहणीयो किमुत मानुषीणाम् । मधुकर इव निसर्गचपलो यत्र ति भवादृशो नृशंस इति । तेन तु मे पादयोर्निपत्याभि- । रम्भोरु सहस्व मत्कृतानि दुश्चरितानि । मनसापि न चि- परमितरनारीम् । त्वरस्व प्रस्तुते कर्मणीति । तदहमी- वैवाहिकेन नेपथ्येन त्वामभिसृतवती । प्रागपि रागाग्निसा- गुरुणा दत्तैव तुभ्यमेषा जाया । पुनरपीमं जातवेदस स्वहृदयेन दत्तेति । प्रपदेन चरणपृष्ठे निष्पीडयोरिक्षिप्तपाद- ... भुजलताद्वयेन कन्धरां

---

89. 1. °ध्वमुद्नुमन: W —°ध्यनुमनः G. A^r.—89 3. प्रसृतनदेषु W. S. G. A^r, we accdg to Pa^d.—लोकवादेषु W. C S A^r.—89 6. C. W. A^r —89 8 अभ्यधात् W —89 11. निसर्गचारमान् W. C. .—89 13. दुश्चरितानि S A^r —89. 14. °नारीः C.—मदृत्वे S. C. W. 17. दत्तैव च W.—मैथिल्या° W.—89. 18 °भपदेनरीन C — ° G ; Pa^d —

20461

NOTES.

1. L. 1 —कूपदण्ड 'mast', ध्वजदण्ड 'pole staff' कालदण्ड 'death ig club' 'The author apparently alludes to the name of riginal writer, Dandi by including in his initiatory bene- n the word danda 'a stick or staff' in a variety of applica- [Wilson] —The metre of the verse is Sragdharā It is quot the 2nd Parichchheda of the Sarasvatikanthabharana

1 L 6 —निकषायमाणा 'serving as a test or standard (to all s)' [Wilson] —कनक-माहात्म्या the glory of whose mines was fested by the quantities of jewels and other articles offered tantly for sale in countless shops'

1 L 8.—पुष्पपुरी 'Patna'.—वैरिनर-दण्ड the enemy's army is ocean, the heroic warriors are its waves, the horses and hants the sharks or alligators in it, and the king's arm the ruling-stick Hence the king is compared to Vishnu

1 L 10 —तरुणीरूपाणि the young dancing women are the ...

1 L 11 —शरदिन्दु, down to कैलास a dvandva compound, a tritīyā tatpurusha then a karmadhāraya and finally a ... The whole qualifies कीर्ति fame which is repre ... as 'brilliantly white'

1 L 14.—सम्भोक्तुमाद 'who had the happiness to enjoy as his the earth whose girdle is the ocean, which contains jewels and brilliant as Mount Meru'

L 14 —मन्दरयज्वा who maintained by his ... performance of sacrifices Brahmans who

शतहलिं च राष्ट्रमुख्यमाहूयाख्यातवान् । योसावनन्तसीरः वर्मणः पक्ष इति निरस्तशरीरपि योपि पितरि मे किमिति नाह्वेत त्वयापि तस्मिन्सरम्भो न कार्य इति । स माभिज्ञानेकमुपलभ्य स एवायमिति निश्चिन्वाना. महादेवीं च प्रशासन्तो मन्त्रबलानि चोद्घोषयन्तो निष्क्रमय्य स्वं राज्यं प्रत्यपादयम् । अह च तया मे मम चेष्टितं रहसि विज्ञाप्यैवमभ्य मूलमपजे । अमज्ये च यौवराज्यलक्ष्म्या तदनुज्ञातया । देवपादविरहदुःखदुर्भगान्भोगानविशन्नुपास्य मणे । लेखयाच्युतवर्मणश्चण्डाभियोगमवगम्य अनुवर्ती चोभयमपि करणीयमेवेत्यलमुना लघुसमुत्थानेन अमुं च

श्रुत्वैतद्देवो राजवाहनः सस्मितमभाषीत् पथियुक्तमपि पायतया राज्योपलब्धिमूलतया च पुष्कलावयर्थमापन्नपरिपन्थ हि बुद्धिमद्भिः प्रयुक्त नाभ्युपैति शोभामिति । पर्यपाजसुके स्निग्धदीर्घां दृष्टिमापतन्तीं भवानात्मीयचरितमित्यादिदेश बद्धाञ्जलिरभिदधे ॥

इति श्रीदण्डिनः कृतौ दशकुमारचरिते तृतीय उच्छ्वास. ॥

---

92. 3 तत्वम G. C.—92. 7. दृष्टाचेष्टितं W. 92. 10. अभियाय W.—92. 16. स्निग्ध W.—A[illegible] in the next Uchchhvāsa.

shtas, (*vide* Manu XII 109), Âpastamba I 7 20 8), viz 'excellent' and resplendent through carrying a load of learning' *i e* brahmavarchasinah

P 2 *l* 3 —सनभेत्यादि the swan of the sky is the sun—a which occurs already in the Rigveda *e g* I 163 9

P 2 L 5 — Construe मंजि with समापूर्णशि line 14

P 2 L 11 —जैत्रस्य 'the victorious car of Krsna,' see p 80 l 8 and p 87 14 The भनिरथ जयन is really comp the wheels of the chariot and not to the chariot itself

P 2 L 12 —रम्भे the two Rambhas The nymph Rambhâ any other Apsaras [Wilson] Regarding this use of the d Siddhantal aumudi I p 444 l 1 3 (Calc ed) and the Vedic मित्रौ 'the two Mitras' *i e* Mitra and Varuna pillar of victory' The pillars of victory, which are found this Presidency *e g* at Kapadvanaj and Siddhapur and belong to the times of the Châlukya dynasty of Anhilpur than, consist of two carved columns united by a Torana, also Forbes Ras Mala I p 253 seqq

P 2 L 15 —परमनिवेश 'charged with great offices,' परम कार्ये येषां ते परमनिवेशा [Wilson], better 'most obedient' see Pet Dict. under निवेश

P 2 L 16 —मीरित्यादि 'who despised on account of their understanding business which would have given Brihaspati'

P 2 L 23 पुरदरातिथिपु पितृपु 'their fathers being dead or been received as guests in the city of Indra' [Wilson] At sent the usual euphemism for 'he died' *i e*, among S'aivas,

P 3 L 1 —आजाविजेत्रा?, with जन्य (battle) ends the first vrihi which qualifies राजन्य —अहदायुध is probably not a the thunder but intended to be a puzzle It ought p2 10 a महदायुधानि 'weapons giving greatness in the na..

3 L 2 —प्रयग्रेत्यादि ' who was insatiable in new battles '

3 L 4 —हविकाकर्णेनेत्यादि The meaning seems to be ' who mortally afraid on account of the great noise of the army,' on gives a marginal note from one of his Mss हविकाकर्णेन (मन्तरा यदाकर्णेन स (sic) हविकाकर्णेन महान्नादसमुदायमजान ।

3 L 5 निज पाद '(with an army) which was hurting the ls of the snake king already tired by carrying etc ' °वक्र is ve l from the root वक्र हिंसायाम् for which the Pet Dict gives xamples by the affix अच Sid Ik II 320 (Pan III 1 140)

3 L 7 —विग्रह सविग्रह इव ' like war incarnate

3 L 9 —नभश्चरमेत्यादि The Apsarases come to the battle ls in order to choose husbands among the fallen warriors to lead them to Indra's heaven The cloud of dust which rs over the battle field is therefore compared to a nuptial ndapa a square enclosure the sides of which are formed by coloured curtains and which is erected in front of the le's dwelling

3 L 10 —शिवरध्वनि must be construed with विकुर्वेत्यादि afening the universe with the roll of the drums that surpass ll other sounds in the air '

3 L 11 —अस्त्राशास्त्र हस्ताहस्ति compare Kielhorn S Gr § 558

3 L 14 —रत्नाकर° ' the ocean '

3 L 15 —दैवेन ' by means of or together with the king y husband) '

P 3 L 18 —शक्राद्यकृतास्मात्र ' who surpassed or thought himself greater than Indra in consequence of his good fortune '

P 4 L 2 —समग्रजानत्यादि The Fakir's or Bhava's dress is now, as was in olden times, a favourite disguise Regarding the custom and spies in this character see Kamandaki Nitisara XII 26

4 L 9 —नैराश्यलक्ष्य ' his heart being a target of despair heart filled with despair '—Regarding the temple of Ma- see Panchatantra note to IV and V p 321 II

adventures show The work on the art of house-breaking is ascribed to Karnisuta see below note to p 57 19 and p 76 1 (text)

P. 13 l. 12—साहसापहसितकुमारेण 'who put to shame ... by their valour.'

P. 13 l. 14—मिलत्....काकपक्षम् 'whose locks became the ... that alighted on his two lotus feet'. The boys, ... to the rule of the Dharmas'āstras, came to embrace (... the feet of the Sage and their long black locks ... covered the latter

P 13 l. 20—कुमारा इत्यादि On hearing the words of the ... the Princes, at once, show their eagerness to depart and make a formal order of the king unnecessary —यानेन 'by ... ing or preparing to march'—अभ्युदयाशसम् 'expectant of glory.'

P 14 l. 9—Observe again the uncertainty of the ... regarding the name of the tribe of aborigines, with whom Mātanga associated They are called *Kirātas* 14 8, 14 16 and 15 15, while 14 14 they are named *Pulindas*

P. 15 l. 7—निशितकुठार परिलूयमानान् 'who were being choppe... with sharp hatchets'

P 15 l. 12—°श्रवणतन्त्र° 'Vedas and S'āstras'

P. 15 l 20—दण्डकारण्य began to the south of the Vin...

P 15 l 21.—सिद्धसाध्यादि 'which is being worshipped by ... dhas and Sādhyas'

P 16 l. 1—ताम्रशासनम् properly 'an edict or grant written ... a copper plate'

P 16 l. 2—विधिविहिताः 'perform the ceremonies (... on that, considering (that they will procure) victory ... fate'

P. 16 l 15—प्रत्यूहपरिहारेण 'whilst Rājavāhana ... all impediments or interruptions' (of the sacrifice by evil ... etc)

P 17 l 9—मां तस्यालौ करोतु भवान् 'make me the ...

) i. e. marry me,' the kingdom being considered the of the king.

17. l. 14.—कमनानुगतम् (who accompanied me) 'for some ce'

17. l. 16.—उपशल्य 'an open space near a village or town.' 'a royal or public garden' [Wilson].

17. l. 18.—पल्लवितेन. It is impossible to render exactly very common simile of the Sanskrit poets, by which the l is compared to a tree and is said to throw out sprouts or s under the affection of joy. It may be translated by 'his d being moved or affected by great joy'

P. 18 l. 16.—मोक्षाशंसि 'whose mind was filled with hopes f (obtaining) liberation.' मक्ष्=प्रक्ष.

P. 18. l. 19.—Something seems to have been left out in our s, as the sudden introduction of Mattakâla's story breaks e continuity of the tale.

P. 19. l. 1.—लाटेश्वर The country of Lâṭa, the Larike of the ients, corresponds nearly to central Gujarât.

P. 19. l. 6.—कन्यका नी 'to accompany' or conduct the bride.'

P. 19. l. 8.—मन्त्रभिद् 'secretly plotted treason' (against Mattakâla).

P. 19. l. 15.—दस्युः 'a thief.' Dasyu in the Vedas, as well as Dahyu in ancient Persian, designates the aboriginal and Turanian tribes, conquered or combated by the Âryans. In later Sanskrit literature, also, it remains a name of the wild hill tribes. It acquired the meaning, which it has here, no doubt, from the lawless dispositions of the 'men of the forest.'

P. 20 l. 5.—श्रुतरत्नेक्षणं 'having heard where the most excellent jewel had been looked for.'

P. 21 l. 4.—तस्य and l. 5. तेजस्वरम् refer apparently to the lead Mattakâla, though he has not been named.

P. 21 l. 17.—दैवमुपालभ्य 'blaming fate for the punishment sufferings inflicted on her innocent (friend).'

P. 30. L. 7.—धनिबिम्बीकृतबिम्बम् 'which imitated or resembled the Bimba-fruit.'

P. 30. L. 18.—घुणाक्षरन्यायेन literally 'according to the an' of the wood-borer's writing' i. e. accidentally.' When the ' called ghuna, makes his holes in the wood, they occas' resemble letters. But, of course, that happens ac '' Compare S'is'upâlavadha III. 58.

P. 30. L. 22.—कुरङ्गीत्यादि 'whose beauty captivated her, ; the snare captures the deer.'

P. 32. L. 9.—नैष्ठिकम् 'a professed student' i. e. such a who after completing the study of the Veda, stays with '' teacher and becomes an ascetic, without having passed ⁺ˡ the Grihasthâs'rama.

P. 33. L. 16.—बहुलपक्ष 'the dark half of the month.'

P. 34. L. 13.—निजपदवीत्यादि compare S'âkunt. S'l. 177 Bk.

P. 35. L. 12.—Metre: Âryâ.—तथा मृदुलम् 'as tender (as thy body is soft).'

P. 35 L. 17.—यदा केलीवन इत्यादि. The reading of our text gives hardly a good sense. Perhaps it would be better to write यदा केलीवनेविभ्रमगता सा कुरङ्गलोचनेत्यादि । compare below p. 36 l. 21. seqq.

P. 36. L. 8.—उज्जनानिर्ऋतेत्यादि. If this reading is correct, the meaning must be that Râjavâhana, on seeing the trees from which Avantisundarî had plucked flowers, the place where she had worshipped, the gravel bearing the imprint of her feet and her flower-couch, constantly called to mind that these things were 'residues' produced by her or 'mementos of her,' and thereby increased his passion. शेषम् is 'any thing which has had been used by another person and then abandoned, marked with the signs of having been used.'

P. 36. L. 19.—विलासावनि 'the scene of coquetry' is the face of the Prince.

P. 36. L. 21.—सन्तः सत्पथेत्यादि compare Panchatantra II. S'l. 4[illegible] IV. S'l. 107.

P. 37. L. 19.—Write in the text कक्षान्तरम्, 'the interior apartments.'

P. 37. L. 22.—पिच्छिकेत्यादि 'and causing his surrounding attendants to turn round and round, whirling brushes made of peacocks' feathers.' Professor Târânâth Tarkavâchaspati's reading पिच्छिका भ्रमयन् सपरिवारः परिवृढ भ्रामयन् gives also a good sense, and may be translated 'and while he together with his attendants was violently whirling brushes of peacocks' feathers in circles.' But it is not supported by our Mss.

P. 38. L. 5.—महदाश्चर्यमिति 'who was astonished at this great event.'

P. 38. L. 17.—साभ्य 'go'. Compare Âpastamba Dharma II, 3. 7. and II. 4. 9. I.

P. 39. L. 1.—चतुर्दशभुवनवृत्तान्तम् compare below notes on p. 40. l. 1. and p. 44. l. 15.

P. 40. L. 1.—भुवेति । भुवनस्य जगतो वृत्तान्तं रुक्मिण्यादिभिः कृष्णस्येन्द्रस्य पितामहस्य शकुन्तलादुष्यन्तादीनां च गान्धर्वविवाहकरणविषयां प्रवृत्तिम् । प्रवृत्तिर्वृत्तान्त इत्यमरः । अनेन गान्धर्वविवाहेन परिणीता[सा] पुण्यवत्सलाना...ेन सह गान्धर्वविवाही मम पुण्यवत्त्व सम्पादयेदिति मनिहृत्तात्रा । तेन च तत्सम...रागः । अत एव त्रिभुवनमर्यादासंहारमेस्थिताभिः प्रत्यानीयमानराग...[P. 44. l. 15] वर्ष्यति ॥ Bhû.—Pa[d]. explains भुवनवृत्तान्तम् by ...पाताल्वृत्तान्तमित्यर्थ. । ; but wrongly. The use of Purânic tales for purposes, similar to those of Râjavâhana, seems to have been very frequent. Compare e. g. below p. 51. l. 15.

P. 40. L. 8.—सरस्वतीत्यादि । सरस्वत्या मुखग्रहणेनोच्छेरणीकृत उच्छिष्टीकृतो य भवतीय इत्यर्थः । दशनच्छद ओष्ठः । ...... अनुजासना लक्ष्मीस्तस्याः स्तनतटो...स्थल स्वीयामित्यर्थ ॥ Pa[d].—Regarding the use of उच्छेरण see note to p. 36 l. 8 and translate 'which has been kissed or touched.'—Râjavâhana is here compared to Vishṇu, as stated in Bhûshaṇa.—एतेन विशेषणद्वयेन विष्णुस्वरूपत्वेनाद्वापि सार्वभौमत्व सूचितम् । यस्य वदने लक्ष्मीर्यस्य च वक्षसि । यस्यासौ हृदये स्थित नृसिंहमद भज इत्यर्थ-...तदृशनिशेषणकान्तरस्य नृसिंहस्तननादन्यस्त्रीभोगराहित्य सूचितम् ॥

P. 40. L. 11.—स्फुरितं गुञ्जमिवार्थं. । कुसुमगुच्छर्णं कर्णिकाः ॥ Pa^{d}. कुसुमस्येव चन्द्रकास्तैः शरीरेण विचित्रेण ॥ Pa^{d}.—According to this explanation चन्द्रकः means 'an eye of a peacock's tail' But Bhû says कुसुमचन्द्रकः कुसुमगुच्छम् ॥ As the hair is compared to a tail, the Pa^{d}.'s explanation is preferable.—मधुकरेत्यादि, the bees are attracted by the fragrance of the flowers.

P. 40 L. 12 Write in the text, स्फुरदरुणकिरणकेसरकराकलम्. स्फुरणा ये किरणास्त एव केसराणि किञ्जल्कानि .... । ते. कराकलमुन्नतम् । Pa^{d}.

P. 40. L. 13 —मनोरमसत्तम् Bhû Ah^{d}. 'passionately'

P. 40 L. 14 —शीकरो रयः । शीकरः स्फटिकरत्नमयीरत्नजय । Bhû. Ah^{d}. Pa^{d}.

P. 40 L. 15 —जरठो वृद्धो जलचारी हंसः । जरठमरणमधुमसूचकम् ॥ Pa^{d} Bhû Ah^{d}.

P. 40. L. 17.—कमलमुद्रेत्यादि । कमलमुद्रः कमलानां भ्रान्त्या च यावी तस्य किरणरज्जुशत समुदायसेन निगृहीतमिव । Pa^{d} —Bhû says. कमलमुद्रा इति पाठः; but that is inadmissible, for the prince's feet are mistaken for lotuses by the moon.

P. 41. L. 1.—मुक्तकण्ठमुच्चैः स्वरम् । Pa^{d}.

P. 41. L. 3 —तदात्वायतिविभाग तत्कालीनरकालयोः कृत्यम् । तत्कालस्तु स्यादुत्तरः काल आयतिः । कृत्यानायतिविभाग. स्यादित्यत्रय । Bhû ; Ah^{d}. 'considering what ought to be done then and what at a future time'

P. 41. L. 4 —विशिष्टस्थानं नाडञ्जननम् । Bhû Ah^{d}.

P. 41. L. 5 —नुमुलं सङ्कुलं । Pa^{d} Bhû Ah^{d}.

P. 41. L. 6 —अन्तर्वंशिका । अन्तःपुरे नियुक्त. स्यादन्तर्वंशिको जन. Pa^{d}.; Bhû ; Ah^{d}.

P 41 L. 7 —तदनुभावेत्यादि । तस्य राजकुमारस्यानुभावेन सामर्थ्येन । प्रभावे च निश्चये भावसूचक इति वैजयन्ती । निरुक्ता निरुद्धेन्द्रिय वैषां ते ॥ Pa^{d}

P. 41. L. 19.—सर्वेषां वीराणां पुरुषार्थानामभिभूमिरधिष्ठानम् । Pa^{d} "was possessed in the highest degree of all manly virtues" also the Pet Dict s v. अभिभूमि.

P. 41. L. 20. स्मर नस्य हंसकथायाः for the construction compare .. I. p. 279 (Pāṇ. II. 3. 52) and the exactly identical of the Latin words, meaning 'to remember.'

. 42. L. 3.—महादेवीमार्जोन्द्री see above p 25 l. 15. seqq.

.. 42. L. 4.—आत्मत्यागस्य देहत्यागस्योपन्यासेन वचनेनित्यर्थ | Pa[d].— 'By ning suicide.'

. 42. L. 6.—राजराजगिरी तारयने see above p. 25 l. 19.

P. 42. L. 9.—Regarding the jewel which kept off hunger) thirst see above p. 17 l. 13.

P. 42. L. 10.—भद्राः, मद्रा see Cunningham Anc. Geog. p. 477.

P. 42. L. 14.—साक्षादिवाद्रि 'appearing visibly like Pride in- .'

P. 42. L. 15.—संपराये युद्धे | सैन्यं सकलं सैन्यपटलं सेनासमूहो यस्य तथा | 1.

P. 42. L. 19.—भकल्प्येत्यादि | भकल्प्या सेना यनिज्ञा यस्येति तथा || Pa[d]. 'it ng impossible to guess his intention.'—Bhū. says भकल्प्यमंत्री. .. | मन्त्रमंत्र इति यावत् | The Ak[d]. Sirāms'a : भकल्प्यमंत्रः भनित- [read भनिकल्पमंत्रः] कज्ञ आने ||

P. 42. L. 21.—कृतकौतुकेत्यादि | 'When he had performed the auspicious ceremony of the Kautukabandhana.' Regarding the see Colebrooke Essays I. 209.—कैलासगिरिं 'the mountain Kavera, the Himālaya.

P. 43. L. 1.—मृगपद 'Deer-foot.'—भद्राकृतिकः शीघ्रगामित्वर्थः || Pa[d].— ā. adds. इत्यासन इति प्रसिद्धः || अश्वानः सप्त दशः || Bhū.; Ak[d].

P. 43. L. 2.—वल्गत्मनःपुरहुपके पूर्णं इत्यर्थ || Pa[d].

P. 43. L. 4.—असारति | असारोनर्थक वच वचनः || Pa[d].—'Talks nonsense.'

P. 42. L. 7.—नारके बन्धगारे | नारकं बन्धनागार इति वैजयन्ती || Pa[d]. Ak[d].

P. 43. L. 8.— कर्वेट | स च दुरात्मा कल्यकारुपुरुषकः अनिवारितमनः अनिर्मो इत्यर्थः | मारकवि[क]समा मनइति. |......कर्वी | वनितामद कर्वटः वेकटाख || Pa[d].—Wilson translates कर्वट by "trop- " Bh. and Ak[d]. explain it by भडेकटः.

P. 43. L. 10.—भनर्घमौक्तं दुष्टरमानम् । कौरनं खेलनम् ॥ Pa[d]. कौरनं क्रीडासक्नम् Bhû.; Ah[d].

P. 43. L. 11.—राजन्यकाय वैरिसहायार्थम् । प्रत्यर्पितम भागकस: राजन्यकस्य क्षत्रियस्य । कोशो भाण्डागारे महनानि हन्तव्यानीति । भयधरण वन्दनम् Pa[d].—The explanations of rājanyaka and kos'a, given in the . are wrong The former means 'a multitude of warriors kings,' as stated in the Bhû. and the latter means 'p . The Ah[d]. Sâr., however, explains it by सेना.

P. 43. L. 16.—The compound भग्नरोहिणी is against Pāṇ' rule but sanctioned by usage, compare the Pet. Dict. under

P. 43. L. 18.—मीमरहिममंभरेभेनसामकमन्यंसिता । Pa[d].

P. 43. L. 19.—नलिनीकाने । The Kalahamsa mistook Suratamañjarî's pearl collar for the pith of a lotus. Hence he is " मुग्ध 'foolish.'

P. 44. L. 2.—भभिकिरणेभि 'so that it appeared, on account of the (white) rays of the pearls, doubly hoary.'—कैरे: सज्ञानैं यथैवै तथा । नदस्य सेवाभिमीलम् । कौमि भाग: । भति भाकौठा ॥ Pa[d].

P. 44. L. 4—सवानर्ना पारवन्धननाम् । ...... निसर्गणीयां समानीयाम् ॥ Pa[d].

P. 44. L. 8.—भयेनि । भसी वैरिकेसरी विद्याधर: पिता मनुके पदिट् भभिमानमानेन कुशीन इयपे । नरवाहनदत्ते तिरस्तादः पश्चात्तनःकरण: । तस्य नरवाहनदत्तस्याभकारे निषेद्ध क्षम. समये इति । दर्पसारेण समसुख्य सेममोभुनियपे: ॥ Pa[d].—Naravâhanadatta, the son of king Vatsa is the hero of the Kathâsaritsâgara and the older Vṛihatkathâ of Kshemendra and Guṇâḍhya. These works describe his adventures and especially hi' elevation to the throne of the Vidyâdhara kingdom. . Mâ vega, also a Vidyâdhara king opposed him, stole one n brides Madanamañchukâ and defeated him repeatedly. XIV.th Lambaka of the Kathâsaritsâgara describes the between Naravâhanadatta and Mânasavega and the final of the former. The above passage, which has been . stood by the author of the Padachandrikâ, is of importan it shows a connexion between the stories of the Vṛihatkathâ

those of the Das'akumâracharita. The translation should run follows :—"Now he (Viras'ekhara) being full of hatred 'nst the present emperor of the Vidyâdharas, Naravâhanadatta, son of Vatsa, who had acted as an enemy towards his (Vîra-s'ekhara's) father, allied himself with penance-doing Darpasâra, with the hope that that (prince) would be able to injure (Naravâhanadatta)."

My translation of वर्तमाने is suggested by the Ah[d]. Sâraṃs'a, which says : वर्तमाने (?) इदमत्रयं वर्तमानेव सांप्रतम् ||

P. 44. L. 12.—स्यन्दायमानचन्द्रिके निर्मलज्योत्स्ने दैपु शोभने || Pa[d]. Regarding the formation of the passive of दै see Kielhorn Gr. 370. C.

P. 44. L. 14.—तदङ्कैनि । तदङ्केनाश्रयो यस्या इति । भवाश्रयः शिरोभाग इति || Pa[d]. Bhû.; Ah[d].

P. 44. L. 15.—त्रिभुवनेत्यादि । त्रिभुवनस्य तन्निवासिजनस्य सर्गेण मोहेन यात्रा गतिः । इन्द्रादेः परस्परनागमनं यात्रा मयपानं युधिष्ठिरनलादीनां द्युतादिः । तेन सहार इन्द्रचन्द्रबालिरावणादि योगभवादिः । सर्गस्तु निश्चयात्पापयोर्होन्माहात्म्यमुद्दिष्टु । यात्रा तु यापनीयापि गतौ देवानैतोऽन्तरं इति विश्वप्रकाशः । यद्वा सर्गो उत्पत्तिः । यात्रा स्थितिः । ...रो लयः । तत्र संस्थितानामिन्द्रादिलिकाभिः । अत्र पूर्वमत युक्तमिति श्रुत्वा तु भुवनवृत्तान्तादि निरूपितम् || Bhû.—Compare note on p. 40 l. 1.

P. 44. L. 16.—स्वदनुभावेत्यादि । compare above p. 41. l. 7.

P. 45. L. 5.—दुष्करकर्मणा सुकरकर्मणा || Pa[d].

P. 45. L. 7.—वदलो दूरीकृत भार्यास्णो हस्तिपको येनेति । Pa[d].

P. 45. L. 8.—स्वारोहमो हस्ती । .... अवलूना दूरीकृताः । Pa[d].

P. 45. L. 9.—अदभ्रेत्यादि । अदभ्रं बहुलम् । अभ्रगोषगम्भीरेण मेघस्तनितगम्भीरेण || Pa[d].

P. 45. L. 15.—कुञ्जरगात्रं पूर्वापरजङ्घाप्रदेशम् । द्वौ पूर्वापरजङ्घाप्रदेशौ गात्रापरे दित्यमरः || Pa[d].; Ah[d].—But Bhû. explains गात्र more correctly by शरीर and adds that the explanation, given by Pa[d]. and Ah[d]., inadmissible वचनप्रत्ययविरोधात् || .—असक्ते सतिनिमित्यर्थः । Pa[d].

P. 45. L. 16.—The position of the two riders appears to be ...: Râjavâhana draws the arms of Apahâravarman who is behind him, round his waist and passes his own arms

backwards round Apahâravarman. This kind of embrace be awkward even for an Indian athlete, especially if executed the back of a mast elephant.

P. 45. L. 16.—कणपो तोमरस्तथा: | तोमरस्तथास्तु कणप इति वैजयन्ती | सराः | कुटिल्लायस्तु कर्पण इति वैजयन्ती | यास कुन्त | .... शंहथः शोभो प्रासश्च परोति भिंसकः | शंइत्रा. वर्पश्चिशाळाम इति वैजयन्ती | मुसल मानवकालानुन्यायसमायुतम् | .... तोमरो लोहगुच्छः | भारत्न मुर्ज इति | Pa[d].

P. 45 L. 19.—The reading उपगूहमानं, to which Pa[d]. is preferable, as Râjavâhana and Apahâravarman were armed.

P. 46 L. 1.—विक्षिप्तो लोकानिति शेषः | Pa[d].

P. 46 L. 2.—अन्येन this *other* army is that of the allied coming to assist Simhavarman of Champâ.

P 46. L. 3.—कुन्तीन्देन सहणो· समाना: कुन्तला: केशा यस्येति | कुन्तीन्दो नीलगुच्छो नीलमणिरिति || Pa[d].—Bhû. gives also the explanation केश for कुन्तीन्द according to Amara

P. 46 L. 5.—कृताकृत्रो सहरस्थलो यस्येति स तथा | कृतीवर, स्थूलोर इति धिक्कारिति | कृतहस्ततया शिक्षितहस्ततया | शिक्षित कृतमर्थमिति भागुरिः Pad.—The root कृ has frequently the meaning 'to study, learn' in the older language, see Pet Dict. under कृ and ^ stramdharma passim.

P. 46. L. 6.—शरैस्तानि | भक्रुशश्च निर्गुरे यथा तथासूढं पर्णिक कर्णमूलं नि तैल || Pa[d].

P. 46 L. 7.—प्रत्ययाद्वानात् || Bhû.; Ah[d].

P. 46 L. 9.—The speaker is Apahâravarman's friend, Dh mitra, who had been sent to fetch the allies, see p. 76 l. अथ राजकम् | राजन्यक च नृपतिक्षत्रियाणां गणे कथादित्यमरः | राजकं राजसमूहः Pa[d].

P. 46. L. 12.—धनमित्राख्यश्च नवाम्नान्तरितो मित्र इत्यर्थ || Pa[d]. "Y must consider that I am hidden under this form and the pellation Dhanamitra *i. e.* consider Dh. as my other self."

P 46 L. 13 — [illegible] || Bhu — [illegible] || Pa[d]. latter explanation is preferable.

P 46 L. 14 — [illegible] | [illegible] | [illegible] .... || Pa[d].

P 46 L. 16 — [illegible] 'Banian or Bar tree.' — [illegible] || Pa[1].

P 47. L. 6 — [illegible] 'he looked upon them i. e. treated like his own father.'

P 48 L. 5 — [illegible] | [illegible] | Pa[d]; Ah[1]

P 48 L. 10 — [illegible] regarding the loss of the initial [illegible] see Vopadeva III 171 and compare the Pet. Dict. s. v. [illegible]. Our three commentaries add a Kārikā, [illegible] ||

P 48 L. 16 — [illegible] | Pa[1]

musical instruments, acting, (to make her a connoisseur) pictures, food, perfumes and flowers."

P. 49 L. 5—शब्दो व्याकरण हेतुतर्कः. समयः सिद्धान्तो वेदोनिर्विक. ||
शास्त्रपल्लवग्राहिताम् 'a superficial instruction' [*Wilson*].

P. 49. L. 6—भार्जवो जीविका || Pa[d].—This knowledge Hetaira wants in order to know the value of her '
शक्ते नर्मभाषणनैपुणे | Ah[d].,—Bhâ. भार्जवा°. Compare p. 166.

P. 49. L. 7.—भावन्तरीकरण सात्मीकरणम् || Pa[d]. 'Thorough ledge' [Wilson].—भावन्तरकलासु रतकलासु | साभ्यन्तरकला यत्र रतार्थिनि वात्स्यायन: || Pa[d].; Bhâ ; Ah[d].

P. 49. L. 8.—मलीभनाया भलंकृतायाः | .... परिवर्हे. परिच्छद..... भाव इति यावत् || Pa[d].

P. 49 L. 10—संगृहीतिर्विवेदीकृतैः | Bhâ. ; Ah[d]. भावरागिभिः शिवकैः | भागुरुलक्षक इति वैजयन्ती | शिल्पशिल्पकैः कलामर्मज्ञैः | Pa[d].

P. 49. L. 11.—कार्तान्तिका लक्षणज्ञाः | Pa[d]. 'Palmists, fortune-tellers' [Wilson].

P. 49 L. 11—Regarding the Pithamarda, Vita and V see Sâhityadarpana p. 37.

The *Bhikshukis are, of course, Buddhas or Jainas, whose* clination to act as *entremetteuses* is frequently mentioned Brahminical writers.

P. 49. L. 13.—शुल्को मूल्यम् | Pa[d].

P. 49. L. 15.—शौर्ये शुद्धता | शौचकर्मेणाप्यनामिति वैजयन्ती | Pa[d].

P. 49. L. 16.—भयसन्देशेषपदि 'To obtain payment from parents of a minor under the pretence that he contracted a dharva marriage'

P. 49. L. 17.—भजन इत्यादि | कामस्तीकृते सत्यमीकृते निकरणे भीतसदी | Pa[d]. But better Bhâ., भजनमेदेव कामसीकृते मैत्र्यमधीकृते व्यसमिति यथा आत्मपक्षेधिकरणे नागरिकसंबंधि मुख्यानसमासिनि: स्वीयकृतमित्यानम् || Adhikarana is the local .

P. 49. L. 19.—हृताधाकर्ते गृहीतमधिकतंतो सममधनालयम् | गामा मुजंगा मामो शिरः यत्रशिरो मुजंग इति मामुरिः | Pa[d].—'To take away by

what remains of the lovers' wealth, after it has been by daily, occasional and affectionate gifts'—Bhū writes °न° and explains thus आदनविशालसहदेय आतनिय विशालम् ...ाना समस्त विगलनस्य धनान्तामित्यन्वय ॥

49 1 20—अशन आणम् । Paᵈ. आसनमुपेशनम् । Bhū 'To ate (her) from an avaricious man who gives nothing'—ने । प्रतिहस्तौ प्रतिवेश्य इति वेजयन्ती ॥ Paᵈ ; Bhū ; Ahᵈ.

P 50 L 1—त्यागद्वारेण सम्भोगमुद्दीलिकरणम् । Paᵈ—"To incite an ous lover to liberality by causing him to be teased by "

P. 50 L. 2—अनवेक्षितपातिभौ राजवल्लभाभिमानी । इत्यैरादने । Bhū

P. 50 L. 5—मातृकाया मातामहा । मातुर्माता तु मातृकेति वैजयन्ती ॥ Paᵈ ; ū ; Ahᵈ.

P 50 L. 6—इत्थं स्थिते 'as it is so, or under these circumstances' the common phrase used in summing up a scientific argument. to have been put into the mouth of Mâdhavasenâ in der to heighten the irony of the whole passage

P 50 L. 8—स्वकुटुम्बकम् । अनुकम्प्यं कम् । Bhū—Compare Siddhântakaumudî I p 707 Pan V. 3 76 'Her poor relations' Wilson].

P 50 L. 10—भार्यानिश्रया दुर्दानिश्रया । Paᵗ ; Bhū

P. 50 L. 12—दुःखाकरी दुःखजनक । दुःखादिभ्य इति अच्प्रत्यय । aᵗ ; Bhū — Compare Siddhântakaumudî I p 733 Pan V 4 64

P 51 L. 1—भैरेन्द्रमनीषैः । भीरु मनुष्यमनीषा ... सा ... । ... यद्भौतथौर्यैरत्यर्थयुक्तेति वैजयन्ती । Paᵈ.

P. 51 L. 2—देवगणेनैर्देवता । ... कुसुमानि ... समुच्चय सम... ... समे । Paᵗ—The Bhū which reads उच्चय instead समुच्चय says उच्चयतनेनावनमयो ... ... । ... ... भेद इति ... । ... ...कामसमर्यो ... असितिनम् । Paᵈ—The Bhū says ... ... Paᵈ's explanation appears however preferable.

P 51 L 9—इत्थं विक्रीणीते । "It is from a person like myself your Reverence wishes to learn the worth and worthlessness

of the three objects (of human life) ! But (your 'question) too is a new way of showing favour to your slave.' Well then Listen."

P. 61. L. 11.—The Bhd. reads निर्वृतिः मुक्तिहेतुः प्रमुनिहेतु. भक्षयमुक्तास्य निहेतु । and Ah[d]. निर्वृतमुक्तप्रमुनिहेतु. मोक्षः मुक्तोद्भवहेतुः ॥

P. 61. L. 13.—तत्त्वदर्शनानुवृत्तिश्च 'and if it is attended by the re cognition of *Truth i. e. of the unity of the individual and of the universal soul.*'

P. 61. L. 14.—प्रतिसंस्थापितः समाधानं प्रवेशः । Pa[d].

P. 61. L. 15.—निर्भञ्जनमाप्सयोर्विशेषः । संदूषणं गमनम् । मणवेन मीत्या प्रवर्तनम् । भरत्या मौनधर्मो । गुरुनलं वृन्दानेभार्यो । बडवांश्चनी । वानिलस्य मायो । कन्दर्प श्रीगिभार्यभोरित्यमरः । गोत्रुमालो सूर्यः । केमगो वानरभेदः । उत्तमो वृन्दानेभयैभ्याना । अभिसरणं गमनम् । पयाडास्य व्यासित्तु. । दाशाः कैवर्ताः । कैवर्ते दाशधीवरावित्यमरः । तत्कन्या योजनगन्धा । संदूषणे नदमनम् । पाराशर्यस्य स्नुषाभ्याना विचित्रवीर्य । Pa[d].

P. 52. L. 1.—भागुर्रामलाभव्यान्यकृत्याचरणानि । भकृत्याचरणं यत्नदामुर्ं विप्रलम्भानमित्यर्थः । Pa[d].; Bhd.; Ah[d].

P. 52. L. 8.—गोर्धमनिग्रहने सत्वानन्दानम् । Bhd.; Ah[d].

P. 52. L. 10.—यवीयांसि भाकल्यं । Pa[d].

P. 52. L. 12.—मरणादिमिदं जन्माक्षिमनतुर्मनाश्विकस्य । भाषोक्षं प्रत्यक्षम् । Pa[d].—समर्थमाण स्कन्तुरम् । वदीयं सरणमाणि सुखजनकमेति यान् । Bhd.;—इतीति इत्यत्र अभिमान मार्थेपवृत्तिरपि इत्यर्थ ॥ Bhd.

P. 52. L. 16.—सुदूरं 'very much.'

P. 53. L. 8.—श्रयमञ्जलिः "I make you my bow."

P. 53. L. 16.—नाशस्यानुकम्प. । Pa[d].—स्वशक्तिनैविचित्तं स्वमाकर्यं [न] निविर्णं चिरम् । Pa[d].—राशक्ति अलोभनशक्तिः । Bhd.

P. 53. L. 19.—अर्थीन । तस्य मुनेर्धन्मनत्वात्माकपुर्व मलिनं नमीक्षनं तत्त्वार्थनिर्णयेन । Pa[d].

P. 54. L. 2.—समनुगम्य तेन सह आर्यिलोस्यर्थ । Pa[d].; Bhd.; Ah[d].—The last adds : तृतीयार्थे इति (Pān. I. 4, 85) अनुकर्मप्रवचनीययुक्ते द्वितीया ।.

P. 54. L. 2.—प्रत्युन्मिपन्नुद्यानि । सनिति सामयन्तम् । उदय. पूर्वपर्वतः । .... तस्य प्रस्ये सानुः । ....तत्र दावकल्पे वाहिस्फुरे । Pa[d].

P. 54. L. 4.—क्षपणकविहारस्य सौगतागमस्य । Pa[d]. But see below p. 55. l. 4 whence it is clear that Digambara Jainas are meant

P. 54. L. 13.—न एव to be construed with व्यवस्थापयन् p. 54. l. 17.

P. 54. L. 17.—°पताका निदर्शिताने यावत् । Pa[d].

P. 54. L. 20.—आननथा लज्जया । Bhû.; Pa[d].; Ah[d].

P. 55. L. 1.—सुभगंमन्येनेति । आत्मानं सुभगं मनुते स तथा । Pa[d].

P. 55. L. 2.—मलमलकं कौपीनम् । आच्छादनं संविभान कौपीनं मलमलक मिति । Pa[d].; Bhû.; Ah[d].

P. 55. L. 4.—जैनायतने क्षपणकदेवनागारे [क्षपणकदेवनानगरे Ms.] Pa[d].—The fact that Nidhipâlita lived in a state of nudity as well as the mention of the केशलुञ्चनं below l. 6 shows that here and in p. 54. l. 4, Jainas of the Digambara sect and not Bauddhas are intended.

P. 55. L. 5.—वैशाखनिर्गतानां वैशो वेदयागृहम् । .... तस्मान्निर्गतानाम् । Pa[d].—The Bhû gives the same explanation, but Ah[d]. says वैशो वेश्याजन. ॥ The authority adduced in the Bhû. and Pa[d]. is the Vis'vaprakâs'a.

P. 55. L. 6.—प्रकीर्णैः मसृणः । Pa[d].

P. 55. L. 7.—द्विप इव हस्तीव नवमही मृतनं सवणमुपादानं यस्येति । मन्यनामृशमविकारयम् । (sic) Pa[d].

P. 55. L. 9.—द्विजातिर्वैश्यः । Pa[d]. 'an Ârya' according to the phraseology of the old Sûtras.

P. 55. L. 13.—मल्याकलितो विचारितः । पिण्डीतरं पिण्डशोकः खण्ड समूह. । अशोकः पिण्डका पिण्डीति वैजयन्ती । Pa[d].

P. 55. L. 14.—पर्यन्त पर्येष्टम् । Pa[d].

P. 55. L. 15.—शुभ्रेन भनेन । Pa[d].; Bhû.; Ah[d].

P. 55. L. 18.—नामिति क्षपणकमनु । पश्चात् Pa[d].

P. 55. L. 19.—लुब्धा चित्तस्यागासक्ताः सपृहा श्रीमन्तः ।......। अथूलोकान्मृतनिरयान्तस्भारस्यत् । कर्णीसुतः स्तेयशास्त्रकर्ता । कर्णीसुतः करटकः स्तेयशास्त्रस्य कारक इति वैजयन्ती । Pa[d].—Bhû. adds a verse from the Hârâvalî कर्णीसुतो मूलदेवो मूलभद्रः कलाङ्कुरः ॥

P. 56. L. 3.—अक्षभूमिः शारिस्थानगृहम् । Pa[d]. "The chequered cloth, on which the Pachisî-men are placed."—The Ah[d]. Sârangâ agrees with this explanation. The Bhûshaṇa, on the other hand, explains अक्षा. by पाशा 'dice', and अक्षभूमि. by तत्क्रीडाभूमिः. The

fact is, however, that the gamblers played a kind of . (see below l. 9) where *pieces similar to those used at the* of draughts, are moved forward and taken according to the sults of the dice-throws, which the player makes.

P. 56 l. 6 —सभिकप्रत्ययव्यवहारानित्यादि, "their transactions taken with the knowledge of the gambling house keeper, consisted chiefly in the employment of reasoning, force boldness and which were sufficient to cause the payment of stakes" —The Bhûshana, which alone explains the passage, to have known readings which are not to be found in any सभिकप्रत्ययात्सभिकज्ञानात् । सभिका द्यूतकारका इत्यमरः । व्यवहारान्व्यापारान् । व्यवहारो लोकानां व्यवहारो न्यायो युक्तिरपवर्तकत्वम्। प्रचार, प्रागल्भ्यं धने क्षमस्तस्मादिति प्रत्ययस्य विशेषणम् । क्वचित्सत्यव्यवहारादिति पाठ. । व्यवहार इत्यर्थे ॥

P 56 l. 7 —व्यसननानैपुण्यं सर्वलोकानां व्यसनीकरणे कुशलत्वम् अनेकप्रकाराणि प्रलोभनानि योगानि । ... एव ॥ Pa[d] —So also Bhû. and Ah[d], which add however, ...

P. 56 l. 8 —अन्तरालतः मध्यमध्य इत्यर्थः । अक्षीलप्रायलसम्पत् ... मायप्रायमिति वैजयन्ती ॥ Pa[d].

P. 56. l. 9 —प्रमादरत्नप्रादि प्रमादेनानवधानतया दत्तः सार शैतरण तरिमन्निति ॥ Pa[d].

P. 56 l. 12 —व्यत्यस्तम् 'he changed (sides) *i e* began to play with me'—Regarding the construction of नि see Siddh' I p 253 (kârikâ).

P 56 l. 13—विनाशानां निष्काणां मुरर्गमिनामिति पाठ ॥ Pa[d]. above note to p 24 l. 10.

P. 56 l. 16 —यत्सूत्रधौत्यादि । "and Vimardaka, the · was the cause of my playing, became etc"

P. 56 l. 19 —भूर्जमिति । भूर्जमिन्नसेव: । ... काळिमा ... नीलनिवसन नीलवस्त्र ... भृत्सम्प्रति. ॥ Pa[d]. 'concealed by a blue cloak.'

57. L. 1.—कौक्षेयकः करवालः ।...... फणिमुखं सुरङ्गाखननम् । काकली । सदवाकी भाषया साऊथीति । पुरुषशीर्षकं पुरुषशीर्षप्रतिकृति काष्ठमय शिरः । ...नाया खनम् । मानसूत्र प्रमाणरज्जुः । कर्कटः यन्त्रखनन भाषया कर्कोटक इत्युच्यते । ... । दीपभाजन भ्रमरकरण्डकं दीपनिर्वाणशलभभाण्डम् । Pa[d].—
gives different and, it would seem, better explanations of and दीपनिर्वापिका. The former is said to be a low-toned ...al instrument निद्राणे जागर्तियेन येन्नार्थं कलमधुरध्वनिर्वाद्यविशेष इति । and the latter 'a magic wick' यस्याः प्रज्वालनान्सर्वेऽत्र सर्वे एव ... भवन्ति यत्प्रभया मोहमुपयान्ति जनाः ॥. Compare for this passage ...ichchhakaṭikâ Act III p. 46 seqq. Stenzler.

P. 57. L. 4.—पक्षभासो जालान्तरम् । पक्षभासः प्रेक्षणकमिति वैजयन्ती ॥ Pa[d].
... प्रेक्षणसाधनम् । पक्षभासः प्रेक्षणकमिति वैजयन्ती । Bhâ ; Al[d].—As long no copy of the Vaijayantî is accessible, it will be difficult to ...cide which of the two interpretations is the correct one The first ... however good sense : "observing through a small hole of size of the interstices in a lattice-window, what was going inside the house"

P. 57. L. 5.—नीवी नीवीमूलग्रन्थिबन्धनम् । मूलद्रव्य परिपणो नीविर्मेस. ॥ Pa[d]. ; ...[d]. ; Bhâ.

P. 57. L. 5.—नीव्या वै नीवया मेघारवेण निकरः समूहस्तेन धीरं गुरुं घनमांसलका- रत्नमिश्रितवापम् । Pa[d].

P. 57. L. 6—भास्तिकं प्रकाशम् । Pa[d].

P. 57. L. 7.—अथासौ निष्प्रकाशे नगरस्य मध्यवीथ्येन येन रोदिता रूढ नगरदेवतेव निःसंपात निःशब्दम् । संकटं तु संपात इत्यमरः । उन्मिषद्गुणा प्रकटरहस्या ॥ Pa[d].
निःसंपातं निःशब्दं । Bhâ. ; Al[d]. If निःसंपातवेलायाम् is the correct reading, it must be translated 'at the time when there was no crowding in the streets).'

P. 57. L. 9.—समयाइदं मयोल्लङ्घनमादीत् Pa[d].

P. 57. L. 10.—अर्हस्यो वेदयर्हे । Pa[d].

P. 57. L. 12.—कैते । ... विश्वसितस्यापि निवेदने न शोभेयत्वमने निर्दे ...येर्षा जनकस्यप्र[हरि]स्य कीर्ति हरिष्यति सः Pa[d].

P. 57. L. 14.—प्रार्थयते 'When he......asked for my hand'

P. 57. L. 15.—सार्थवाहः 'a foreign merchant.'

P. 57 L. 18.—मन्मथो मनोभवः सहायो यस्या सा । Pa[d]; Bhū; Ah[d].

P. 57. L. 19.—भाण्डमेवद्रव्यम् । Pa[d]. See p. 56 l. 17.

P. 58 L. 2.—दीपिका दीपवर्तीनि लोके मशिका । दीपिका हस्तदीपः वैजयन्ती । Pa[d]. 'Torches'. नागरिकजन नगररक्षकर्तुर्भोगया कोतवाल इत्यस्य सैन्यम् ॥ Bhū.

P. 58 L. 5.—शयिष्यम् compare Siddhāntakaumudi II. p. (Pāṇ iii 3 131).

P. 58 L. 9.—बाष्पगुंठिताक्षी बाष्पन्याप्तनेत्रा । Pa[d]. 'Her eyes by tears.'

P. 58. L. 10.—नरेन्द्रो विषैद्यः । नरेन्द्रो नर्तिके राज्ञि विषवैद्ये न कथ्यते इति निर्णय दृष्टेत्यर्थे । उपकाय पिठिका तत्र । उपकार्यिकास्या स्वस्ति वैजयन्ती । Pa[d] Bhū; Ah[d].

P. 58. L. 17.—अंशुपटलेन किरणजालेन पतितं नाशितं ध्वान्तजालमन्धकारसमूहो येनेति तथा भूषणम् ॥ Pa[d].

P. 59. L. 1—प्रिया दत्ता मागताकृता । अत्र परिवृत्तिरलङ्कारः । परिवृत्तिर्विनिमयो न्यूनाधिकयोर्मिथ इति लक्षणात् । तथा दत्तावेदना काव्यलिङ्गम् । न जाने इति । भद्रमुख त्वत्कर्म वक्तु न जाने न शक्नोमि । एव च वाणी हृतेति राष्ट्रम् । न ते स्वशीलमिति । इदं द्रव्यस्य प्रियायाश्च समर्पणं ते चौरत्वेन अवहृतस्य स्वशील स्वभावो न भवतीत्यनेनोद्दृदाम तिभाति । प्रतिभावनीति । नत्रद्रव्यक्रिविशयान्तेनेत्यर्थः । सत्वाय इति । तद् द्रव्यादिसमर्पणं पूर्वोक्तालेभ्यः पूर्वजातकर्मभ्यो न रोचते । द्रव्यार्थनाशीमि मनुर्थी । कर्मणा न शोभन इत्यत तत्परयेम् । एवतुलाय परदारारदरत्वनिवृत्तिलक्षणम् । अवशनेभ्यः । अवदान कर्मवृत्तः । आहार्योभिप्राय । दन्तीभिप्राय भावय इति । अननुमान्या तुमतिभकारर्थता ॥ Bhū

Translate: "Honorable Sir, to night you have given me my beloved here, but you have bereft me of (the faculty of) speech For I do'nt know how to describe this wonderful deed of y (If I were to say. 'This deed) is not in keeping with your character, it appears marvellous, no other (thief) has acted before you,' (it might be objected) that the power of things fixed; for in you covetousness and similar (vices) are not to found [i. e each individual shows only those qualities (s'i which are inherent in the matter (vastu) out of which it formed; as covetousness is not one of the qualities inherent

ie matter of which you are formed, your generosity cannot be aid to be against your character (s'îla).] ('If I were to say), you have shown yourself to day a saint, (that description would be wrong because) it does not agree with your acts performed in former births. [i. e. Your generosity shows that in former births you must have performed many meritorious acts, because you could not act so generously if you had not done so; hence you cannot be said to have begun a course of saintliness to day.] (If I said), now I have seen true generosity (that would be presumptuous, because) it is not proper to give (such) a decision without hearing your opinion [i e. You may have different opinions about the nature of true generosity and it is not for me to give a hasty decision on the subject]".—Similar passages are not unfrequent in Bâṇa's Kâdambarî and Harshacharita.

P. 59. L. 12—मानेवत्ति कर्नच्यता । Pa^{d}.

P. 59. L. 16.—शैथिल्यमित्यर्थे । स्वैरार्थे । Bhd.

P. 59. L. 19.—अपवर्गभूतया चारभूतया । . तत्र नगरे । Pa^{d}.

P. 60. L. 1.—ततो नगरात् । कश्चित्प्रदेशे सुभिक्षकं चोरितं वस्तुजातम् । नागरिक-रक्षिणेन नगरस्थलोकसंमर्देन । उपरितस्त्वमाश्रोत्रेणमाकृष्याभी निमाल्य । Pa^{d}.

P. 60. L. 3—मैत्रेयं कण्ठरज्जु ग्रीवाविभूषणे रजतो मेच मैत्रेयमित्यरीति वैजयन्ती ।. भाषया किलाचा इति प्रसिद्धम् । मौन प्रवेशेन । यानितो य आभोरणो हस्तिनकस्तस्य पृथुल विशालं मधुर स्थल तत्र परिणतो दन्तेन निर्यक्प्रहारी ।... ..पुलिनक्षतान्तर्वीर्ने । अन्न्ते पुलिनमित्यमर. । प्रशीन दन्तकाण्डं यस्येति तथा । Pa^{d}.

P. 60. L. 5.—अमुनैव गजेनैव । आशाम नीता । शाखामाहिकया शाखां गृहीतेत्यर्थ । Pa^{d}. The Pa^{d}.'s reading आवाम is altogether wrong.

P. 60. L. 8—पद्मरागो रक्तमणिस्तस्य शृङ्ग शिखरं तत्कल्पं तत्र हैमच्युतम् । कल्पद्रुमस्य हेमप्रलषा: सुवर्णकलशस्तेषामापीड: समूह: । आभिः शेखरे प्रान दाने वैजयन्ती । ■ ।....पतङ्गमण्डल सूर्यबिम्बम् । Pa^{d}.

P. 60 L. 12—आसात्त्विक मार्क्षेत्तरमित्यर्थ । Pa^{d}. On the visit of the thieves to Kuveradatta's house (vide p 59 l 19) Kulapâlikâ was restored

P. 60 L. 13.—चर्मरत्नमुत्तमचर्म । रत्न रत्नमपिप्रेतेनेति केशव: । भास्त्रका

भाषा इति भाषया प्रसिद्धा । Paᵈ. For the explanation of चर्मेरव° compare p. 61 l. 10 (text).

P. 60. l. 15.—मूलहरत्वं मूलद्रव्यनाशकत्वं कातरत्वं वा । Bhd.—अर्थिवर्ग-याचकसमूहान् । Paᵈ.

P. 60. l. 17.—उपनगरभवं नगरसमीपस्थम् । अवदनं प्रचाररहितम् । Paᵈ.

P. 60. l. 19.—अवज्ञा हेलना तस्य सोदर्यो बन्धुरित्यर्थः । Paᵈ. 'Poverty, the sister of contempt.'

P. 60. l. 20.—तात एव । तातस्तु जनकेऽर्भके ॥ Bhd.; Alᵈ.

P. 61. l. 3.—उभयमार्गेणी अस्तं मार्गयन्ति तथा कामरूपेषु देशेषु....अगाधां वहन्तिमकरम् । सामरिण्यौ मत्सरकारिण्यौ....भूमिस्वर्गौ भूम्यां स्वर्ग इव स्वर्गसमग्रौ-श्रेष्ठिसन्महेशौ । Paᵈ. Kāmarūpa, the modern Assam, see also Cunningham's Anc. Geogr. p. 500.

P. 61. l. 6.—मदन्यत्र मां विहायान्यत्रेत्यर्थः । इयं चर्मभस्त्रिका पाणिगतो मैत्रे-यो धारमुद्गरायो शरालनाम्नी तुम्बे । तुह प्रसरणे । सरणेत्यर्थः । इत्येवं तप्तता चर्मभस्त्रि-कागता मनीषिः स्थानैः ॥ Paᵈ.

P. 61. l. 9.—एव कल्प एव प्रकारः ॥ Paᵈ.; Bhd.; Alᵈ.

P. 61. l. 10.—प्राणचिह्नं पर्यन्तचिह्नम् ॥ Paᵈ.

P. 61. l. 13.—परिवस्यमाना सेव्यमाना । Paᵈ.

P. 61. l. 17.—व्यवहर्तुं विवादं निर्णेतुमिति भाव । Bhd.—"A., proud of his wealth, will fight (you) in order regain (the bride)." The terms are, strictly taken, legal ones. But it does not appear that A. did take legal proceedings.

P. 62. l. 2.—तद्व्यदीरगेते आनन्दे सदसि । नलत्वशीरयोर्हि तु यत्तु आनन्दे स-द इति कोशान्तरः । संगीतकं गीतादि । गीतं वाद्यं च नृत्यं च त्रिभिः संगीतमुच्यते इति मे-लसर्वस्वे । Paᵈ. "In the public concert-hall or assembly-hall."

P. 62. l. 5.—तत्सम्भवञ्जननम् । तत्सम्भवनैः पर्ते सहान्ते वनेऽपि षोऽपि स्थितः । तस्मात्सम्पन्न आश्रयो यस्येति । तत्तकाननत्वकाराभय इति भावः । Paᵈ.—"Cupid, who took refuge in the covering of her coquettish glances, that resembled a forest of blue lotuses."

P. 62. l. 6.—अत्र विभावयो रसः शृङ्गारादयः । Paᵈ. "Tormented me excessively—collecting, as it were, all his forces—with the train of the sentiments, and their externations, (which were represented by R.'s singing and dancing)."

P. 62 L. 8.—सिद्धिलाभशोभिनो समृद्धिशालिशोभिनो । Pa[d].—" (Her beauty being) heightened by the (flush of) success "

P. 62 L. 10.—आरोचितभ्रूलता वक्रीकृतभ्रूलतोभि क्रियाविशेषणम् । Pa[d].

P. 62 L. 13.—आननिष्पाणीनिनिगुण. |.... . मदनतन्त्रे मदनशास्त्रे । Pa[d].

P. 62. L. 17.—स्थानाभिनिवेशिनौ । युक्त [illegible] साम्न स्थान इत्यमरः । Pa[d].—'You two, who are properly affected in an equal manner, can easily be brought together'

P. 62 L. 18.—गणिकानां वेश्यानां यः स्वधर्मः शास्त्रकारैस्मरणरूपस्तेन प्रतीपगामिना विरुद्धवर्तिना ।....भद्रोदरेण कल्याणोदरेणाशयेनाभिप्रायेण समभिदर्शयस्वेत्यर्थः । Pa[d].

P. 63. L. 5.—वृत्तमाचरणमच्युतं चरित्रमनुनिशसत्यनुष्ठानुमिच्छति । Pa[d].

P. 63 L. 7.—अनाश्रवेवानङ्गीकृतेव । वचनेस्थित आश्रव इत्यमरः । Bhū "Disobedient".

P. 63 L. 8.—भुजगी विट. । ... विप्रलभ्य प्रतार्य । Pa[d].

P. [illegible] L. 13.—नतश्रेणि । मध्यानद्गनीं मुख्यद्गनीम् । आस्याभिमुखीं भोङ्गसिद्धान्तनरसिनीम् । चौरप्रिरिङ्गदानादिना वस्त्रखण्डानदानादिनोपलगृह्य वशीकृत्य । Pa[d].

P. 63 L. 16.—प्रतिदान प्रत्याह्वायदानम् । संप्रतिपन्नायां सम्पगङ्गीकृतायाम् । समर्थं चर्मभस्त्रिकाप्रसन्नम् । Pa[d].

P. 63 L. 18.—यस्यां वेति । कार्यान्तरापदेशेन कार्यान्तरव्याजेनाहूतस्याकारितेषु मत्प्रोषितगृहवृत्ती विमर्दको नामार्थपतिगृहो ततक्षस्थो भूत्वा । Pa[d].

P. 64 L. 15.—स्वरभिज्ञानानिक. । तत् refers to Rājavāhana to whom Ap tells his story.

P. 64. L. 18.—विभावित इत्यादि " by the king who was angry at the revelations of Dhanamitra " विभाविते आविष्कृते मन्युङ्गीकृत इत्यर्थे । आविष्कारात् विभावनम् ॥ Pa[d].—विभाविते आविष्कृते ॥ Ah[d].

P 65. L. 1.—शास्त्रिना क्रमोक्तेन " According to the rule laid down in the prescription for its use" see above p 61 l 9

P. 65. L. 3.—सप्रश्रय सविनयम् । समत्ययंपाठे पाठे सहायम् । Pa[d].

P. 65 L. 4.—Read निर्मोन्यिकामसत् in the text.—निर्मोन्यिकामसात्रिर्मन्यिकसिद्धान्तात् ॥ Bhū ; Ah[d].

P 65. L. 6.—मिथः "secretly;" see the Petersburg Dictionary sub voce.

P. 65. L. 9.—तन्मन्य इत्यादि । "I think the cause of that (liberality) is her having got my incomparable purse. The prescription for its use certainly agrees (with her course of action)."

P. 65. L. 13.—तदनुयोगाय वत्सकाय । Pa^d.

P. 65. L. 14.—निर्भयामहृष्टया । सदागतिस्तेन धर्मरत्नमयोहेतुनैवारदेश्य. कथनीय: । Pa^d. ;—निर्भया सकटं प्रायेण फाल्गुनेऽर्थे. ॥ Bhd.

P. 65. L. 17.—समन्ततः सर्वतः । अनर्थानुबन्धिमन्यमार्गकारिणी । Pa^d.

P. 66. L. 1.—द्विसित्वधनुरिति सुजन्मः पाठो द्विसित्वधनुर्धरमित्यर्थः । Bhd. ; निष्कृष्य गोशायेत्वा । चोरितस्य पदार्थस्य त्वयि भवहितस्य भाग्यनिर्गमनहेतुत्वमस्त्येदृशा कथनीयेत्यर्थः । Pa^d.

P. 66. L. 2.—अवसीदेत्वहस्येन् । तदपवाक्षमेरत्नचौर्यासयशः । रूढं ख्यानम् । Pa^d.

P. 66. L. 3.—अमुनैवार्थेऽपिनैव । Pa^d.

P. 66. L. 5.—अनुयुक्ते पृष्टे सतीत्यर्थः । वैशाकुलस्य वैश्याजनस्य । Pa^d.

P. 66. L. 6.—अतिमपुरम स्वत्वा । मरुद्वेति पाठः । Pa^d. "Having refused strongly and frequently (to give an answer)."

P. 66. L. 9.—मौर्यो राजनीतिकर्ता । असुभिः प्राणैरपवियोगो वियोगाभाव. । Pa^d. The explanation of Maurya given by the commentary is probably wrong. Maurya is the name of the race of kings which begins with Chandragupta and reigned from B. C. 315 not of Chânakya, their minister, whom the commentator seems to have in his mind. The translation should run thus;—"Sire, the Mauryas have given this boon to the Vâṇiâs, viz. that, in case they have committed such offences, they shall not suffer capital punishment."

P. 66. L. 12.—शस्त्रच्छेदशोषी श्रीगिवस्त्रखण्डनशोषः । Pa^d.

P. 66. L. 13.—सर्वेषेत । सस्यार्थाने: । अपयवेनाशेन । Pa^d.

P. 66. L. 14.—भाभिनोदितेन शेरितेन । Pa^d.

P. 66. L. 17.—कपालपाणि: करस्थ: खर्परः पात्री यस्यैव तथा स्वैरेव धनैर्मयाभिगितैर्दत्तैस्तत्समियेरेव धनैराभमद्गृमाने सेत्यर्थः । Pa^d.—'And in this town I robbed the rich misers to such an extent, that, with broken platters in their hands, they begged in the houses of the beggars, who were enriched by their (the miser's own) property which I had presented to them.'

P. 67. L. 1.—यत्र इति । एकदैकस्मिन्काले.... । प्रणयकोपः प्रीतिकलहस्तत्प्र-तिघाताय पायितायाः पानकारितायाः । मुखमधु मुखमद्यं तद्गण्डूषं परित्यक्तम् । तु गण्डूषमिति हलायुधः । Pa^{d}.

P. 67. L. 3.—शीलमित्यादि "For it is the nature of (drunkenness) ds and (over-excitement) over-excited people to do their work even in a improper manner."

P. 67. L. 4.—मदस्मिति । उत्कटमदोऽधिकमदः । Pa^{d}.

P. 67. L. 9.—मदालसत्वेनेति । मदेनालसत्वः शिथिलो यो हस्तस्तस्मात्पतितेन । अपवि-द्धका । Pa^{d}.

P. 67. L. 12.—प्रतिभया प्रतिभया । प्रज्ञा नवनवोन्मेषशालिनी प्रतिभा मतेति भरतः ।

P. 67. L. 14.—प्रसृततरं व्याप्ततरम् । प्रसारैप्रसत्वं प्रसर्तत्त्वम् । Pa^{d}.; Bhd., ^{d}.

P. 67. L. 15.—प्रोर्णुनावाभिभूतो । Pa^{d}.; Bhd.; Ah^{d}.

P. 67. L. 18.—या [याम् Ms.] तामित्यर्थः । Pa^{d}.

P. 68. L. 3—उद्घाटितया सूचितया । Pa^{d}.

P. 68. L. 5.—भद्रकाः 'Dear gentlemen.'

P. 68. L. 9.—आकल्पसारौ भूषणसारः । Pa^{d}.; 'Dependent on dress and decoration' [Wilson.] कल्पप्रधाना वेश्या Pa^{d}.; कल्पप्रधानतो वेश्याजनः Bhd.

P. 68. L. 11.—भवतु 'Be it! Well!'

P. 68. L. 13.—सा मृणालिका प्रतिरूपेव मालत्येव । Pa^{d}.

P. 68. L. 14.—नवीने भामियर्थः । आभिमुख्ये द्वितीयाऽभिप्रेति कर्मणि षष्ठी । Pa^{d}. Compare Siddhântakaumudî. I. p. 297.

P. 68. L. 17.—सुभगमानी सुभगमात्मानं मन्यमानः । Pa^{d}; Bhd ; Ah^{d}.

P. 68. L. 18.—नागरिकः कारुणिः । कारुणिनागरिक इति वैजयन्ती । समाप-न् । Pa^{d}.

P. 69. L. 1.—कारुणानां मत्तानाम् । Pa^{d}.

P. 69. L. 4.—मन्याशा पुनःप्रतीच्छम् । मन्याशा पुनःप्रतीच्छं वैजयन्ती । Pa^{d}.; · Ah^{d}.

P. 69. L. 5.—मार्जनी रज्जुः तथा मलितेन । Pa^{d}.; Bhd.; Ah^{d}.

P. 69. L. 6.—अनुलोमकोपरि प्रकारे । लोके च प्राकारः प्रकारोऽन्यत्र । Pa^{d}.; Bhd.; Ah^{d}.

P. 69. L [illegible] —अर्थेति । अच्युतो विष्णुस्तस्याम्र(नस्ल तद्भीता शिशुना तव व्_शेतमसा यस्येति । Pa^{d}.

P. 69. L. 11.—भासज भासत्ति मात । Pa^{d}.

P. 69. L. 14 —अथ निति । भक्षतूर्णोक्षनिगुणः । समसृत्यत समनोभूत् । भसाव तें । निकृष्टासमः क्षुद्रान्त करण । Pa^{d}.

P. 69 L. 17.—सम्मुद्रक. समुद्रक: । Pa^{d}., Bhū ; Ah^{d}.

P. 69. L. 19 —नागरिकवृत्तये कारामनेस्तद्वर्षे । Pa^{d}.

P. 69. L. 20 —उपक्रान्तो चर्यांकृत. । उपक्रमो वर्योकारे समारम्भे चिकित्सने । वैजयन्ती । Pa^{d}. ; Bhū ; Ah^{d}.

P. 70. L. 1.—स्व चर्मरत्नम् । स इति कुष्मम् । नीरमकम् । पश्यमनुगुगम् । स नुभावमत्ययास्वलभावज्ञानाइनोविस्तुनानिनासराहिलेन । .... तेन भनामिनेण । Pa^{d}.

P. 70 L. 3 —भथेति । स्वदोभिज्ञानमन्यापिनायास्वस्यमत्यायिनवस्तुविश्वासिनापा । कर्माकृत्योनायोकृत्य । Pa^{d}.

P 70. L. 7.—माभृगान्युपायनानि । Pa^{d}.

P. 70 L. 8 —एकदेति । हर्म्यगतावा गृहमानाया: । स्थानादिधनमपि यथादिधनमपि स्वस्नामिनि शालिनिमिनि । समादधती सञ्जयन्ती । प्रमसितानातेरेनेव । मध्यास्य शनयित्वा तेन कर्णकुण्डलयेन । उपकन्यापुर कन्यान्तःपुरसमीपे । कान्वकस्य कारारने । मधुलकुर भारकेश्वरुरन. । Pa^{d}.

P. 70 L. 15 —स्निग्धे विपक्तितम् । स्निग्ध स्निग्धो विपाके चोरे वैजयन्ती । फल स्थे यस्येति तथा तेन । Pa^{d}.

P. 70. L. 16 —साच चेति । राजकन्याङ्गुलीयकं मुद्रा तया मुद्रितां कृतमुद्रां तास ताम्बूल सरकारैलकर्पूरादिभि: सुगन्धीकृतं ताम्बूलम् । यनखयरोमिर्यथु शालिन शालनुक्य त इति वैजयन्ती । पादाङ्गुगलं पुष्करयुगल भूरगावयवा: कानेयवभूषणानि तद्धर्मा [गि-का] वझूलिका वैजयन्तिका । आपीने भारया । गङ्गेडिकेनुरीकेरि वैजयन्ती । Pa^{d}. The passage from the Vaijayantī is apparently corrupt. Ah^{d}. says धमारिका । चंगारि वेलगुण्का ।

P. 71. L. 4 —न्यार्थिना तेन कान्तकेन मार्थिता । नानियायायिनोमपि मेनिनाति । वल्लिग्रनुलेन स्वभुक्तानिरपराम् ॥ Pa^{d}. निर्माल्य 'Worn the day before'

P. 71. L. 7.—भभेदाने स्वतानि [सकानि Ms] Pa^{d}.—भभेदान्य पोषकारी Bhū. ; Ah^{d}.

P. 71. L. 7 —कञ्चुकिनो वृद्धि मरिन: । स एव कान्तक एव । Pa^{d}.

P. 71. L. 11.—नदेकारत्य सैरेकमश्व यस्येति तथा । Pa^{d}.

P. 71. L. 13.—भर्थानुबन्धी राज्यस्य्यार्थसंबन्धी । सामेत्यामीयत्वसूचकं सबोधनम् । .; 'Friend'!

P. 71. L. 16.—हस्तवना विशिष्टहस्तेनैकागारिकेण चौरेण । Pa^d.

P. 71. L. 18.—सगरसुतानाम् । The sons of Sagara dug down to the er regions in quest of the sacrificial horse.

P. 72. L. ■—तेन चौरेण सहाभिसधाय मंत्रायोत्यर्थः । Pa^d.

P. 72. L. 3—उत्कान्त्यधिकेष्वितः । भार्टाभूमिर्भूर्टवरः । Pa^d.

P. 72. L. 4.—चित्तवमेकप्रकारम् । हनिष्यति मारयिष्यति । Pa^d.

P. 72. L. 6.—माने कर्तव्यम् । मान पुण्यं च कर्तव्यातीनि वैजयन्ती ॥ Pa^d.; and '. The Bhū quotes the Vaijayantī in the following manner : .. च कर्तव्यादिनि वे०.

P. 72. L. 11.—उत्पारवेन कपिमुखाकारखननसाधनेन । Pa^d.

P. 72 L. 13.—निष्पतनी निर्गच्छन् । नसैव कान्तकरवेत । अतिभिन्न्या छुरिकया । a^d.

P. 72. L. 16.—संनिवेशः मंस्थानम् । सब्यानं संनिवेशो च स्थाने च निगमन इति .वि: । Pa^d; Ah^d.; Bhū.

P. 72 L. 17.—नदुपदर्शितविभागौ शृगालिकाकथितमदेशौ । Pa^d.

P. 73 L. 1.—मणिपादानि स्थूलानि महार्घाणि बहुमूल्यानि रत्नानि तत्कृता मयुषा. .मयुषा Ms] सिंहाकाराः दन्तमया यद्यपि महिम्न् Pa^d. "The lion-shaped ivory feet of which were studded with big, precious jewels."

P. 73. L. 1.—स्वस्त्र. चमिसमानि गर्भे यस्य सवितस्याख्यानक्षम् । अत्यन्त-मनुष्यैः ।...... । वसी इति आप्यायितम् । कुसुमकैरकृतिने सिध वर्पन्ती यसौर । Pa^d. छिन means properly 'carved or engraved'; Bhū. explains it by खचितः.

P. 73. L. 2—सविंर गात्मम् ।....मनुबलिन. सनुः । रत्नरत्नेहिने मिलो-भूतेनेवी चौरे कीशलेनः । हृदयपरस्य सामपदः । Pa^d. ; Ah^d.—Bhū. also has i quotation, though it gives it just before भनुवेलेनं सुजनम् । The 's beginning with शशिमाम्लीवर्ति are all Avyayībhāvas. explaining this difficult passage, it must be borne in mind that princess sleeps, lying on her side in a gracefully negligent tion

P. 73. L. 4—रेकेत सकिभम् । Pa^d. Bhū., Ah^d.

P. 73. L. 5.—आश्रय: शिरोभाग: | तथैव वैजयन्ती | निभिन्नं. [निभिन्नं all three Mss.] निक्षिप्तम् | कुभिन् प्रक्षेपणे | Pa^{d}.; Bhû.; Ah^{d}. The form, though not usual in classical Sanskrit occurs frequently in Vedas see Pet. Dict. s. v. p. 73. l. 6; उत्तानतल must be taken as a Bahuvrîhi-comp. Adj. qualifying करकिसलय.—चीनांशुकस्य यवस्त्रस्यान्तरीयमधोवस्त्रम् | Pa^{d}. चीनांशुकं वस्त्रम् | अन्तरीयमधोंशुकम् | Bhû., the former explanation is the better one.

P. 73. L. 7.— अनतिघनकेनं नातिमहत्त्वम् | Pa^{d}.

P. 73. L. 8.—आ ईषत्तिरश्चीनो वक्रो वन्धुरः सुन्दरः | निघ्नं लग्नम् | सुवर्णम् | ...... | सूत्रं तन्तुः | रुचकोऽङ्गुलिकामणिः | एवं वैजयन्ती | Pa^{d}. same explanation of रुचक is given in the Ah^{d}. com. the Bhûshana says रुचको मङ्गलद्रव्ये ग्रीवाभरणदन्तयोरिति विश्वप्रकाशः | The second explanation is the better one.

P. 73. L. 9.—अवशीन: | Pa^{d}.; Ah^{d}.—अधरकर्णस्य: शम्यातप: कर्ण: | अधरकान्तनुकर्णपाशः Bhû.—"The ear-ring hid under the beautiful ear which lay under her body, being only half visible." Regarding पाश in the sense of 'beautiful excellent' see the Pet. Dict. s. v.

P. 73. L. 9—इदानीं द्वितीयकर्णविषयकमाह | उपरीति | पराकृत: [Ms. °पृत] लघुता-न: | कर्णिका कर्णभूषणम् |...... | विस्नस्तं विश्लथीकृतम् | विस्रमयथार्थकं व्याजेन बद्धं सम्यक्तया न बद्धत्वात्तथा: शिखण्डकम्: | Pa^{d}.; Bhû;—'Her loosened and disordered braids reddened by the cluster of rays, emitted by the jewels that served as ornaments to her (other) beautiful ear which was turned upwards.'

P. 73. L. 11.—संक्रान्ती मिलित: Pa^{d}.;—संक्रान्ती विरचित: | संक्रान्ती प्रतिफलित: सम्प्राप्ते वैजयन्तीं | Bhû. Ah^{d}. The first explanation is preferable, as the hand which *supports* the cheek, looks like an ornament the ear.

P. 73. L. 12.—कपोल एवादर्शतलम् | लिखित अङ्गितचित्रं चित्रवितानमुक्तेव. भरली वितानमुक्तेव इत्यमरः | स एव पत्रलता: पत्रक्रिया तया आनेकतरिका. तिलकादिक्रिया | Pa^{d}. The flowers of the painted embroidered beu tain, which were reflected by her mirror-like cheek looked Tilakas and other ornaments such as women paint on *their*

73 L 13—ज्याभ्यान्ता निश्चला | Pa[1]

73 L 14 —उद्रियमान जायमान श्रमजल घर्मस्तस्य पुलका बिन्दव | पुलको गमश्रयोनि वैजयन्ती | Pa[d] The Tilaka had been detached by the eat and consequently become ready to fall

P 73 L 15 —भनिश्वरजोनिश्रेता य ज्वरस्त्व आस्तरणपन्ने निमग्नप्राये निमग्न इवे- | Pa[d]

P 73 L 16 —रितस्तन स्फुरण | Pa[d] , Bhd ; Ab[d]

P 73 L 17 —चारित्रिमल्याने स्मृ॰ 'forgetting my intention to steal'

P 73 L 19 —मृष्णामि सहने | वर्तमानसामीप्ये वर्तमानवद्वेति लट् | Pa[d] ; Bhd , L[1]

P 74 L 1 —आर्तस्वरेण पीडितस्वरेण | Pa[d]

P 74 L 3 —निर्यासकल्केन चिक्कणद्रव्यकायेन गात्र वर्णैः रक्तादि स सजातो ऽस्मिन्निति त फलक काष्ठपट्टिका त्रिकूलरत्नपट्टिकामिति यावत् | मषिसमुद्गकाद्रसमुद्गकात् | | वानकां तूलिकाम् | तालकावर्णयतीति वैजयन्ती | Pa[d] For writing or drawing boards are used even now in India which are covered with the gum of some tree or some other gluey substance On this the letters or figures are drawn with a brush (tūlikā) (or now with a stick) in white or other colours The interpolator who wrote निर्यासवालुकाकल्क॰ apparently did not know this method, but thought of the more common one which consists in covering a gluey or varnished board with fine sand and to scratch the letters on that with a stick

P 74 L 6 —भावद्वाञ्जलि कृताञ्जलीन क्रियावशेषगम् | Pa[d]

P 74 L 7 —मुलेसम ऽनतिकर सम्यगनेन रिक्तिव मया सह स्वपिहि निद्रां कुरु | मुलेसवद बिना अ मोन | मानोना प्रानणम इति वचनान्तरे वैत्या | Pa[1]

P 74 L 8 —हेमकरण्डामुवर्णेन्द्र काष्ठसमायुक्तेनैका सुवासितनागवल्लीदलवीटिका ... कारक रत्नगन्ध पारिजातकसुगन्ध्यर्थ्याध्रिसारमुखपुट भुक्ताञ्जककयापोङन यावकरक्त ... न ताम्बूलराग्नवागसेन सुभाषितो चूर्णकृष्ठो चकवाक मैथुन निरर्थेव न प्रयुक्त | Pa[d] —Ab[d] explains पारिजातकम् by मकरन्दम् according to the

Amarakoshá.—Bhû. explains भलकपाटलेन by भलकर्क पाटलं यस्य भ्यन्तरलोमित्यर्थः । The latter explanation is preferable to given by the Pa^d.

P. 74. L. 13.—नागवी शोच्यः । Pa^d.; Bhû.; Ah^d.—पाणिभिद्य Bhû.; Ah^d. "Thus I have slain the miserable Kântaka. should obtain your liberty by revealing this"

P. 74. L. 16.— भनामृशोस्पृष्टः । Pa^d.; Bhû.; Ah^d.

P. 74. L. 17.—चरल शीयम् Pa^d.—सर्पाली स्पृष्टे निह्नेली कूर्परो येनेति Pa^d. "Pressing his elbows against his back" (and offering himself to be bound).

P. 74. L. 19.—वातेनेव तावन्मालेप । उन्नीलस्तर्कितः । Pa^d.... उन्नीतमनुभिलम् Ah^d.

P. 74. L. 20.—भभीत्य संमुखमैत्य । Pa^d.

P. 75. L. 1.—मसम्रकल्पः 'nearly quiet'.—आनास्थया जानारत्या । Pa^d

P. 75. L. 2.—निघ्नवाणियुगलमनाहनवस्त्रयुगलम् । Pa^d.; Ah^d., Bhû.

P. 75. L. 3.—भभ्यवहार्य भोजयित्वा । परमान्नं पायसम् । .भोक्षिरे शयनासने । Pa^d.

P. 75. L. 4.—निम्न गरबाः । Bhû.; Ah^d.

P. 75. L. 7.—मातरिश्वा वायु. । Pa^d.—Ap. alludes to his disease—श्यौ श्रेयस्य । निलच्छदानुष्ण्श्यौ श्येनो निहगारातिरित्यर्णे वेबपन्नी । ससागा इति मासिक । इत्युने वाश्रनामसामर्थ्यमिति भाव. । Pa^d.—श्यौश्रेय means here 'a falcon or hawk' not Garuḍa.

P. 75. L. 10.—कदर्थिता निन्दिता । निन्दिन क्लेशने चैव कदर्थने न कदाचिन सरजन. । Pa^d.; Bhû.; Ah^d.

P. 75. L. 11.—चिर बहुकाल यो विरहबही वियोगदुःखं तेन विह्वलाम् । Pa^d.

P. 75. L. 12.—मत्पूर्वे प्रातःकाले ।.... .उपासकेन मित्रेण । Pa^d.

P. 75. L. 13.—वैशकृच्छ्रदेश्याकथन् । प्रतिपाद पचारस्तप्रभावात्सामर्थ्यात्स्वार्थं प्रोक्तं दिव्य चक्षुर्येनेति तथा नमुत्संगाय मिलित्वा । तेन मरीचिना । एवमुनेनामुनामकरेण निर्वर्तनम् । स्वच्छन्देन सवगाहनस्योपरिश्रमः । Pa^d.

---

* नीलच्छदः Bhû. निकच्छेद. Ah^d. we according to Pa^d.

P. 75. L. 15.—शिखण्डिनः कारमृक्षिताम् । कान्तकाचार्दं कारस्त्यकाएं निर्मिय क्रीकृत्य । तस्ये कान्तकस्थाने । Pa[d].

P. 75. L. 18.—अभिमुख्याभिमुख । Pa[d].; Bhû.; Ah[d].

P. 76. L. 3.—मित्रवर्मा मित्रनन्दनः । Pa[d].

P. 76. L. 4.—कौतुकं मङ्गलसूत्रम् । Pa[d].

P. 76. L. 5.—नादिवासायमालिकाविवासाय । दिनक्रमङ्गलप्रतिमसी बद्धमङ्गलरक्षणः । Pa[d].

P. 76. L. 6—अभिसरं सहायीभूतम् । Pa[d].; Bhû.; Ah[d].

P. 76. L. 8.—तेन भवाभिनेण तथेत्युपगते स्वीकृते । Pa[d].

P. 76. L. 9.—प्रवेशनिर्गमा गतागतानि तत्र प्रवृत्त वरकान्तो यो लोकस्तेन संबाधं किरम् । Pa[d].

P. 76. L. 11.—आथर्वणेन पुरोधसा । आथर्वणः पुरोधाः स्वाध्यानिपुणिको द्विज इत्यमरकः । Pa[d]. Ah[d]. Bhû. विनिना विपुलकमकारेण । Pa[d]. आथर्वण 'is not uncommon in Bâṇa's writings in the sense of 'domestic chaplain'. The fact that the Ath. Veda is essentially a book of charms is no doubt the reason, why adherents of this Veda were elected by the kings as priests, see also, Kâmandaki, Nîtisâra 4, 32.

P. 76. L. 14.—अभिनिवासाय संमुखं दृष्ट्वा । Pa[d].

P. 76. L. 15.—गर्भगृहं वासगृहम् । Pa[d].

P. 76. L. 16.—नवप्रसूतां नूतनमेघस्तस्य स्तनितं गर्जितम् । Pa[d].

P. 77. L. 2.—विदेह Magadha, Bihâr.—मदिरान्ते मदः । Pa[d].

P. 77. L. 3.—वनमाली वनमालोत्सवः । Pa[d].—अलिन्दभूमि 'verandah'.

P. 77. L. 4.—आबद्धभारमविच्छिन्नभारम् । Pa[d].

P. 77. L. 5—कौतुक आनुमान् । Pa[d].; Bhû.—ननु श्रूयते 'you must have heard that',' etc.

P. 77. L. 7.—बल and शाम्बर are the names of two Asuras.

P. 77. L. 8—भवनिमसद्गुप्तमभनां दनुः । Pa[d].

P. 77. L. 10.—अन्यं गृहम् । Pa[d].

P. 77. L. 11.—केनापि किमपि | सार्वभौमिकस्ताहि | Pa^{d}.—कथमि केनचिदि- नि यातन् | कथंचिदपि भ्रातुं काठिनामितन्नय: | Bhû.

P. 77. L. 12.—स्वोतिपयमात्मदेशाम् | क्षेत्रस्य भ्रातु: Pa^{d}.—सुम a district in the West of Bengal.—दण्डायतं सैन्येन्द्रदेशाम् | Pa^{d}.; Bhû.

P. 77. L. 14.—लुब्धस्य स्थाना | Pa^{d}. The hill and forest tribes are meant.

P. 77. L. 17.—कलिङ्गस्वरस्य मूत्रणात. (*sic*) | कोडे वक्ष:स्थलम् | Pa^{d}.—कलिङ्गस्य तुङ्गोदरस्य क्रोडे स्तम्भ भुजान्तरस्थम् | अभ्यलीयत नदन्न प्रविष्ट इति या वत् | Bhû.

P. 77. L. 19.—पुण्यिणलेन गोमिलेन | कुलिगर्येद्गुरु गोविन्दत्यजय: | अभिपलेनां वा | मेघकुस्थय एडया इत्यमर: |

P. 78. L. 3.—सार्थेयाने मग्नभंगे | Pa^{d}.; Bhû.

P. 78. L. 6.—मत्स्यारस्याने दुर्गकरणे पाहृत्य काठिन्यम् | Pa^{d}.—निर्निके विजने Pa^{d}.

P. 78. L. 13.—हतजीविन दुष्कर्मेनिमग्नयेन्स्थभ्रुकान्नी (*sic*) | Pa^{d}. हतजीवित- मभर्मे वृथाजीविन हा स्वकुमहाननुवर्नीतिमन्वय | Bhû.

P. 78. L. 14.—महादेवीं पद्मकृपीम | Pa^{d}. महादेवीं विकटवर्मणो मैथिलेन्द्रस्य ज्येष्ठभ्रातु पुत्रस्य पत्नीम् | Bhû. आकृष्यतो बलात्कारेण स्वशीकृत्य | Bhû.

P. 78. L. 17.—ममन्यु मकृत्ताका | Pa^{d}.

P. 79. L. 1.—निगूढ गुप्तम् | Bhû.

P. 79. L. 2.—भ्रद्धयादन संवर्धनम् | Bhû

P. 79. L. 4.—उपश्लिष्य मनिशान माथ | Pa^{d}. The meaning ■ : 'I could easily fall on Vikatavarman and kill him. But he has many younger brothers.'

P. 79. L. 5.—पतन्ते भिल्लिष्यन्ति | Pa^{d}. "(And these would obtain the crown, as) the people would join them. Besides nobody knows who I am, not even my parents, (and nobody would recognise me as the lawful heir, if I had killed the king) Therefore an artifice must be used"

P. 79. L. 9.—भद्रं कल्याणम् | Pa^{d}. प्रहारवर्मण्यामि प्रहारवर्मणोना. | अभिरी- श्वरे यस्मान्निर्वर्क यस्याश्वरेमन तव सखी | Pa^{d}.

P. 79. L. 10.—अनच्छैकसागरं महारम्भकोशसमुद्रम् । Pa^d.

P. 79. L. 13.—उत्तानेन कण्ठेन । Pa^d.; Bhû.

P. 79. L. 15.—जालं कपटम् । जालं समूह आनाये गवाक्षे कारके चेति वैजय-न्ती । Pa^d.; Bhû.

P. 79. L. 16.—चिन्त्यपल्येङ्गे ॥ समुद्रमध्यादुन्मग्नो निःमृतो यो मन्दिरः सूर्यः । ....तनुरंगमा अश्वाः ।...... सैरो आसरयस्तेनावनुनेय कम्पितेव त्रियामा रात्रिः ॥ Pa^d.

P. 80. L. 3.—अनवसितवचनेसमाप्तिवचने । Pa^d.

P. 80. L. 4.—हर्षोद्भ्रानन्दाश्रु तेन कुण्ठितकण्ठं यथा स्यात्तथेति क्रियाविशेषणम् । Pa^d.

P. 80. L. 8.—कामरूप 'Assam' see Cunningham *Geogr.* p. 500 seq.

P. 80. L. 9.—नैकवल्लभः सैनेका वल्लभा यस्येति स तथा । बहुतरीसंति बहुपत्नी-कोति । Pa^d.

P. 80. L. 10.—मन्मथुकैर्मर्यादा तैः । Pa^d.

P. 80. L. 12.—वासवदत्ता the heroines of Subandhu's poem and of the Ratnávalî bear this name.

P. 80. L. 14.—माने कोपम् । Bhû. supported by a quotation from the *Rasaratnâkara*, according to which, मानः = 'anger without cause.'

P. 80. L. 16.—नव वृन्ते नव जातम् । Pa^d.—उदर्के स्वादुत्तरं फलम् । मधुरं यत्कर्म तस्य प्रसाधनाय करणाय । Pa^d.

P. 80. L. 19.—पिचुमन्दो निम्बवृक्षः । पिचुमन्दश्च निम्ब इत्यमरः ॥ The varia lectio पिचुमन्द instead पिचुमर्द is according to this quotation the reading of the Amarakosha also. Compare also the Pet. lex. sub voce.

P. 81. L. 2.—After पुनरस्माभिरिह त्वामनः प्रोत्कृतिम् a verb like अभवम् or अवदम् must be understood.

P. 81. L. 7.—मत्तकाशिन्यै 'a beautiful woman'.—Construe अमी with आदूनवती व्यादनवती च (l. 10).—कुसुमभञ्जने मदने यदस्मादीदृशेन रसदृशा वधू.भीः शरीरशोभा न सनिभजने नास्तीत्यर्थः । Pa^d.;—निवनत्योनितरामधर्षम् । Pa^d.

P. 81. L. 10.—स्मेरया सहासया । Pa^d.

P. 81. L. 11.—सदृशं युक्तम् । Pa^d.

P. 81. L. 12.—आर्थेवर्तमिः पृथिवीत्यर्थः । Pa^d.

P. 81 L. 15.—नयोक्तमित्यादि "She replied" "Mother what shall I say ? (I will give him) my body, my heart, my life But all this is little and unworthy (of such a man). Therefore (even if I give them to him) he will (in reality) obtain nothing. If this is not a fraud, then shew me the kindness" etc.

P. 81. L. 19.—भस्तस्रो गुप्त. । Bhû. 'incognito' [Wilson].

P. 82. L 3.—डोंवर आभीरः । Pa^d.

P. 82. L. 5.—त्वत्समाधीत्यादि । समाधिश्चित्तवृत्तिनिरोध. । यादृस्थदर्शनाय दृढत्वज्ञानाय । Bhû. : 'In order to show his devotion to you'—एष चेदर्थे निश्चितः स्यात् ' if you are certain about this matter *i e. if you really will give yourself up to him.'*

P. 82. L. 6.—भाग्ये फलम् । संर्नं पराक्रमः । Pa^d. ; Bhû. ; Ah^d.—नार्थनिश्चयार्थे । Pa^d.

P. 82. L. 12.—नद्यापन्या हतानया । Pa^d.

P. 82. L. 13.—उपरत्नसंस्थानेनुगुणावयवः । उपरत्न समृद्धे च संस्कृतेगुणैरिति केशवः । संस्थानं मरणे चापि संनिवेशे च वर्तते इति मधुरिः ॥ Pa^d. ; Bhû.

P. 82. L 14.—मन्त्री निश्चलोभिनिवेशः आप्तदो यदयोग । Pa^d.

P. 82. L. 15.—भरत्यानवर्थ्यमनवाता । Pa^d.

P. 82. L. 16.—मदन्तरङ्गभूतमात्मभूतम् । Pa^d. 'My confidential servant.'

P. 82. L. 17.—नाटकीयां नर्तनम् । नाटकीयो नृत्यकर इत्यमरः । Pa^d. ; Bhû. भगवन्निविशेषमात्मानुत्थानिति क्रियाविशेषणम् । Pa^d. must be construed with संवर्धनाय.

P. 82. L. 19.—चित्रकूटः क्रीडार्थेनलक्षभित्तिकागारे । Pa^d.

P. 83. L. 6.—अस्तीत्यादि 'And I possess all this wealth. With the help of that I will place him in that man's (Vikaṭavarman's) place and live worshipping him exceedingly.'

P. 83. L. 10—विस्तरेण 'in detail'.—भवनान्तरेस्नानवज्ञनस्य कर्ट् शिखर्तः स्मादः; यतः पतनं तेन क्षुभितं निमग्नं श्रोत्रेन दर्शं यस्योनि । ...... पञ्चमाणुरिः पञ्चम·

समुद्रस्तस्य यथ उदक तत्र पालनेन निर्वासितो दूरीकृत पनय एव सूर्य एकाद्वार यस्ति काश्यपस्तस्य प्रसन्नस्य सभायो यासमन्तान् । Pa[d] The last adjective may however be better explained as a Tatpurusha in apposition to समास.

P 83 L 13 —भनार्थमित्रानार्थमात्रम् । Pa[d] , Bhd

P 83 L 17 —Leal पगायम्?

P 83 L 19 —गुरुजनस्य तनूत्नोकस्य मौभोमयो भावनोन्नामस्य मा ना । सचि. साभता । Pa[1]

P 84 L 1 —गम्यमर्थसूर्ये कोश्याने । Pa[1]

P 84 L 3 —तुरकव्यो तुलनार । Pa[1]., Bhd मुरसरिद्रंग । Pa[d].

P 84 L 7 —मनुष्यक मनुष्यशरीरम् । Pa[1]

P 84 L 10 —भान्यधातुर्विमेदिकमुत्त । Pa[d]

P 84 L 12 —कार्मिकानामन्न कर्दममलक कर्दमिकम् । मंजलस । Pa[d]

On nightly expeditions the heroes always dress in blue compare above p 56 l 19 in order to remain unobserved —दूरतर परिकर सनहो यस्यात स । करतन्त्र परिकर इति वैजयन्ती । Pa[1] , Bhd. —उपदेशीकृत प्रकृतीरसकी योग्यतामयी येनेति ॥ तथा । Pa[d]

P 85 L 1 —उदमासमुकल्लाम् । Pa[1].

P 85 L 2 —उपान्तं गिरिसानीरो । Bhd

P 85 L 3 —तया वैदुभ्यिकया । मार्गेनया प्रसादिया । स्थलिनयोद्भूतया न प्रासादं भित्तमुक्ष लङ्घितपरिखर्थं । Pa[1]

P 85 L 4 —गंडैरानेन Regarding the shortening of the last syllable of गण्डी see Siddhāntakaumudī I p 470 —Upahāravarman first ascends the wall with the help of his bamboo-pole and then descends by the staircase leading from the tower over the gate (गोपुर), into the garden Such staircases which lie perfectly open and lead to the tops of the walls or of the gate-towers are very common in Indian fortifications

P. 85 L 6—उत्तरतः 'in a northerly direction' regarding the formation of this rare form see Siddhāntakaumudī I p 697

P 85 L 7 —अपश्य [म्यत] स प्रविशन् मन्दौ गगगम्नम् । कुरु निमल । Pa[d]. " Next I went in a northerly direction about a Low

shot's distance along the alley of Bignonias, where the bulging wall of the great palace could be felt, then I followed for some distance a gravel path which ran to the east and either side of which was adorned by thickets of red Asokas and Jessamine, afterwards I passed along a row a Mango trees which turned to the south "

P 85 l. 10—महनवरमनिगहनसुदरे मध्य वपरिचित कृता रत्नवेदिका परिमालिनि । P_1^1 Then I saw by the help of a lamp wick, whose light shone forth from a partially opened box '

P 85 l. 12—कुब्जकुंज विकसितगुल्मम् । निरन्तरमन्तरराहितम । कुरण्टिका अरणिकुरबका । कुरण्टनु सुशनक इत्यमर । तेषां पङ्क्ति सैव भित्तिसत्यरिवन तत्तुकाम्। गर्भगृह गर्भागारम् । भवनिवानिना पृथिव्यां लास अरुणा आरद्रा अशाकलता अशोकलता रक्तलन्मयम् । आभनवा नूतना कुसुमकरका पुन्नागकुलास्त एव पुलकावलीलाञ्छन चित्रितम् । मयम नूतन मधाकरक पलवतमहलन पान्क श्वेतरक्तम् । P_1^d

P 85 l. 16—भृङ्गारक पानम् । P_1^d भत्पया झार्रा मसिद्ध । Bhd

P 86 l. 1—सुखमयामा सुशीम शिशिर कामो यस्या सा । P_1^d There is some difficulty about the explanation of this adjective Prof Tarnath takes it to mean 'she whose passion was (to be) cooled "

P 86 l. 8—Compare for this passage p 2 l 5 and p 29 l 21

P 86 l. 10—महारजन कुसुम्भम् । Bhd P_1^d.

P 86 l. 13—(मिवनयारम्भे अनुनार्थे पूर्वकुम्भमिथुन पूर्वकुम्भद्वन्द्वम् । P_1^d

P 86 l. 14—सनाहरय समासन्नकूनी रथ । Pa^d, युद्धरथ । Bhd

P 88 l. 4—शृङ्गाटिकायामल्यचतुष्पथे । आधर्णीकेन घुर्णितेन । सशवितो अकुर्वतो । Pa^d—सशविन शिक्षितम् । Bhd

P 88 l. 7—कृतनर्मस्मिता कृत नर्मस्मित परिहासस्मित यथोत । Pa^d 'smiling ironically'

P 89 l. 1—बृहस्पतिप्रतिमा गुरुसमाना बुद्धिप्रशंसिनि नैर्मल्यमि प्रभानैरपुक्ष [प्रभानगुक्ष Ms] निष्पर्शानुगतेनुमार्दिन । Pa^1

P 89 l. 3—प्रसूतेष्विस्तनो गतेषु । लोकयात्रासु जनयात्रासु । Pa^d.

P. 89. L. 7.—निशान्तोद्यान गृहोपवनम् । Pa[d].; Bhû.

P. 89. L. 8.—भवनिर्नोतमान याप । Pa[d]. This phrase has a double sense.—1stly. 'This sacrifice is finished.' 2ndly 'This fool (the king) has made up his mind.'

P. 89. L. 9.—स्वसादित्या दिशा स्वसादिष्टेन मार्गेणेत्यर्थः । Pa[d]. Compare the phrase used in discussions on rules laying down a principle दर्शे दिक्

P. 89 L. 17.—प्रवेन पाशमेग । Pa[d].; Bhû

P. 90 L. 7.—निचाय्य [निर्णीय Ms.] दृष्ट्वा Ah[d]

P. 90 L. 14.—भजीगेदीय विपुत्रिकाम् । Pa[d]

P. 90 L. 16.—दण्डचक्रं सेनाचक्रम् । Pa[d]. Compare above p. 77 l. 13 Regarding Pundra a district of eastern Bengal see Cunningham Ancient Geography p. 480 note.

P. 90. L. 17.—The Yavana Khanati was probably an Arab or Persian trader, as it is not likely that in Dandin's times there was a direct trade between Greece and India

P. 90. L. 18.—गृहनिर्माणाध्यक्षः । ....अन्तरंगभूत आत्मभूत. । जनपदमदनगे देशभेदः । खनतक्रैः खात हत्वा यत्योन तथा । Pa[d].

P. 90 L. 20.—दण्डधरः सेनापतिः । उपादकर्मणि निर्याणकर्मणि । Pa[d]. Bhû Ah[d].—The meaning of the passage seems to be, S'atahali, the governor of the town or minister of the interior, was to raise a popular rising against Anantasira and to withdraw, in order to effect this more safely, the soldiers from the place where the latter dwelt. The cause of Vikataravarman's hatred against Anantasira is given below p. 92 l. 1.

P. 90. L. 21.—अचिरप्रसूतं शीघ्रप्रकाशम्

P. 91. L. 6.—नामैव कल्पसुन्दरीमिव । उर्ध्वं दूरकीडा यतोति क्रियाविशेषणम् । भ्रनोपवीड़े न गात्रसंकृदनर्द्धकणिरि भाव. । Pa[d].—उत्स्वरीड समाया चोरोगरुघकर्दे, (Pan. III, 4. 49. = Siddh II, 473) Bhû.—Regarding the form उत्पाद्य see Pet Dict. under गुह्+उद्

P 91 L 13 —"Friend the P m lras have not now an abundance of food They, being overcome by the despair caused through misfortune, and abandoning themselves might attack our kingdom which has an abundance of food Therefore you shall march against them when it is possible to spoil there seed corn or their ripe harvest Now is not the time for the march सुभिक्षा श्रीप्रक्षेपयान । सस्यस्य परिणतमान्यस्य (Ia[1] Ah[1] and marginal gloss in S —The above speech is according with the principles of the Indian Rājnīti see e g Kamandaki XV 4

P 92 L 8 —प्रमाभिनाम्नीयपकगुक्ति । Pa[d] Lh u

P 92, L 11 —स्पुसमुधानस्य श्रीप्रगामिना । Pa[d]

Bombay Sanskrit Series.

EDITED UNDER THE SUPERINTENDENCE OF

G. BUHLER, Ph. D., Educational Inspector, N. D.

AND

F. KIELHORN, Ph. D., Superintendent of Sanskrit Studies, Deccan College.

Already published.

No. I. PANCHATANTRA IV. AND V.,—Edited, with Notes, by G BUHLER, Ph. D.

No. II. NÂGOJÎBHAṬṬA'S PARIBHÂSHENDUS'EKHARA,—Edited and explained by F. KIELHORN, Ph. D., Part I., the Sanskrit Text and Various Readings.

No III. PANCHATANTRA II. AND III.,—Edited with Notes by G BUHLER, Ph. D.

No. IV. PANCHATANTRA I,—Edited with Notes by F. KIELHORN, Ph. D.

No. V. KÂLIDÂSA'S RAGHUVAṀS'A, with the Commentary of Mallinâtha,—Edited with Notes by SHANKAR P. PANDIT, M. A.; Part I., Cantos I.—VI.

No. VI. KÂLIDÂSA'S MÂLAVIKÂGNIMITRA,— Edited with Notes by SHANKAR P. PANDIT, M. A.

No. VII. NÂGOJÎBHAṬṬA'S PARIBHÂSHENDUS'EKHARA,—Edited and explained by F. KIELHORN, Ph. D.; Part II. Translation and Notes Paribhâshâs I.—XXXVII.

No VIII. KÂLIDÂSA'S RAGHUVAṀS'A, with the Commentary of Mallinâtha,—Edited with Notes by SHANKAR P. PANDIT, M. A., Part II., Cantos VII.—XIII.

No IX NÂGOJÎBHAṬṬA'S PARIBHÂSHENDUS'EKHARA — Edited and explained by F Kielhorn, Ph D Part II, Translation and Notes Paribhâshâs XXXVIII—LXIX

In the Press

KÂLIDÂSA'S RAGHUVAMS'A, with the Commentary of Mallinâtha,—Edited with Notes by Shankar P Pandit M A Part III

DAS'AKUMÂRACHARITA, Part II with extracts from Sanskrit Commentaries,—Edited with Notes by G Bühler, Ph D

MÂLATÎMÂDHAVA, with extracts from a Sanskrit Commentary,—Edited with Notes by R G Bhândârkar M A

